

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ОСВІТНЬОЇ ТА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

РОЗВИТОК НАУКИ І ОСВІТИ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

*26–27 серпня 2016 р.
м. Київ*



Київ
2016

УДК 001(063):378.4 (Укр)
ББК 72я43
Р64

*До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті),
надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.*

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

*Відповідає п. 12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого
звання старшого наукового співробітника Затвердженого Постановою Кабінету
Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.*

Р64 **Розвиток науки і освіти у сучасному світі : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26–27 серпня 2016 р.) / ГО «Інститут освітньої та молодіжної політики»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. — Київ : ГО «Інститут освітньої та молодіжної політики», 2016. — 88 с.**

Матеріали конференції рекомендуються учнівській молоді, молодим вченим, науковим працівникам, викладачам, здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо.

Відповідальний редактор: *І.В. Козак*
Коректор: *П.А. Нємкова*

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

© Усі права авторів застережені, 2016
© Інститут освітньої та молодіжної політики, 2016
© Друк ФОП Москвін А.А., 2016

Підписано до друку 28.08.2016. Формат 60х84/16.
Віддруковано з готового оригінал-макету.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Literaturnaya. Ум. друк. арк. 5,12.
Зам. № 2808-1. Тираж 50 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами: укр., рос., англ.

Виготівник. ФОП Москвін А.А. Поліграфічний центр «Copy Art».
69095, Запоріжжя, пр. Леніна, 109. Тел.: +38-050-961-66-67.
Партнерство «Нова Освіта»: e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com.ua

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40.**

Розділ 1

ОСВІТА

Н.В. ЛІСНІЧУК,

аспірантка кафедри педагогіки

Національного університету біоресурсів і природокористування України

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Модернізація освіти в Україні спонукає до пошуку нових та вдосконалення існуючих підходів до формування професійно компетентних майбутніх фахівців, зокрема бакалаврів соціальної педагогіки. Компетентність соціального педагога проявляється, зокрема, у його прагненні до постійного саморозвитку та самовдосконалення, що забезпечується шляхом здійснення самоосвіти.

Поняття «модель» (фр. *modele* — зразок) трактується як умовне зображення (опис, схема тощо) певного об'єкта, процесу або явища, яке виконує роль його аналога [3, с. 535]. За властивостями моделі можна визначити властивості об'єкта [4, с. 516]. Як відмічає Ю. Бабанський, «модельовання допомагає систематизувати знання про досліджуване явище чи процес, передбачає шляхи їх більш цілісного опису, окреслює повніші зв'язки між компонентами, відкриває можливості для створення більш цілісних класифікацій тощо» [1, с. 111].

Модельовання є методом теоретичного дослідження. За його допомогою стає можливим детальне вивчення об'єкта дослідження опосередковано, тобто вивчається аналогічний об'єкт (модель), а результати дослідження переносяться з моделі на першочерговий об'єкт дослідження.

Українська дослідниця О. Васюк зазначає, що модель є засобом вивчення досліджуваного об'єкта, а її практична цінність визначається тим, наскільки повно вона відображає досліджуваний об'єкт [2].

Пропонована нами модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки (рис. 1) представлена сукупністю структурних елементів, які розділяємо на 3 блоки: методологічно-цільовий, технологічний, корегувально-діагностичний.

Методологічно-цільовий блок моделі включає *мету*, яка полягає у цілеспрямованому формуванні самоосвітньої компетентності майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки. Відповідно до мети було визначено такі *завдання* створення та впровадження моделі: систематичне формування у студентів умінь та навичок здійснення самоосвіти; формування позитивної мотивації особистості студента до самоосвітньої діяльності; педагогічний супровід студента в процесі

здійснення самоосвіти; формування готовності за здатності особистості студента до самоосвіти та саморозвитку протягом життя.

Зазначимо, що мета створеної нами моделі відповідає вимогам сучасного суспільства стосовно підготовки компетентних фахівців соціальної педагогіки, здатних до постійного саморозвитку, самовдосконалення та самоосвіти.

Методологічні підходи до побудови процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх соціальних педагогів сприяють ефективному набуттю умінь та навичок самоосвіти. При побудові нашої моделі використовували такі методологічні підходи:

— *компетентнісний підхід* передбачає орієнтацію процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх соціальних педагогів на виконання соціального замовлення — формування компетентного фахівця соціальної педагогіки з високим рівнем професіоналізму, спроможного творчо вирішувати професійні задачі, здатного до самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення.

— *системний підхід* до процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх соціальних педагогів дозволяє вивчати його як педагогічну систему, яка має певну структуру (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, методично-діяльнісний, контрольний-рефлексивний компоненти). При цьому відносно самостійні компоненти цієї системи вивчаються у неперервному взаємозв'язку, що дозволяє визначити властивості окремих елементів, які складають систему.

— *особистісно-розвивальний підхід* передбачає організацію процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх соціальних педагогів відповідно до індивідуальних можливостей, здібностей, нахилів студентів та орієнтований на розвиток професійно-особистісних якостей майбутнього фахівця соціально-педагогічної діяльності.

Важливим у формуванні самоосвітньої компетентності майбутніх соціальних педагогів в умовах професійної підготовки є організація навчання відповідно до *педагогічних принципів* (загальнодидактичних та специфічних): принципу науковості; принципу колективного характеру виховання та навчання; принципу «вибору оптимальних методів, форм, засобів навчання і виховання»; принципу «цілеспрямованості педагогічного процесу «свідомості, активності, самодіяльності, креативності студентів у педагогічному процесі»; принципу персоніфікації; принципу неперервності; принципу мобільності; принципу поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів.

У структурі **технологічного блоку** моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх соціальних педагогів виділено 3 етапи:

1) теоретико-інформаційний (визначення рівня сформованості самоосвітньої компетентності, стимулювання самоосвітньої діяльності, оволодіння теоретичними основами здійснення самоосвітньої діяльності);

2) технологічно-діяльнісний (формування умінь, навичок та здатностей здійснення самоосвіти, цілеспрямований розвиток мотивації студентів до самоосвітньої діяльності);

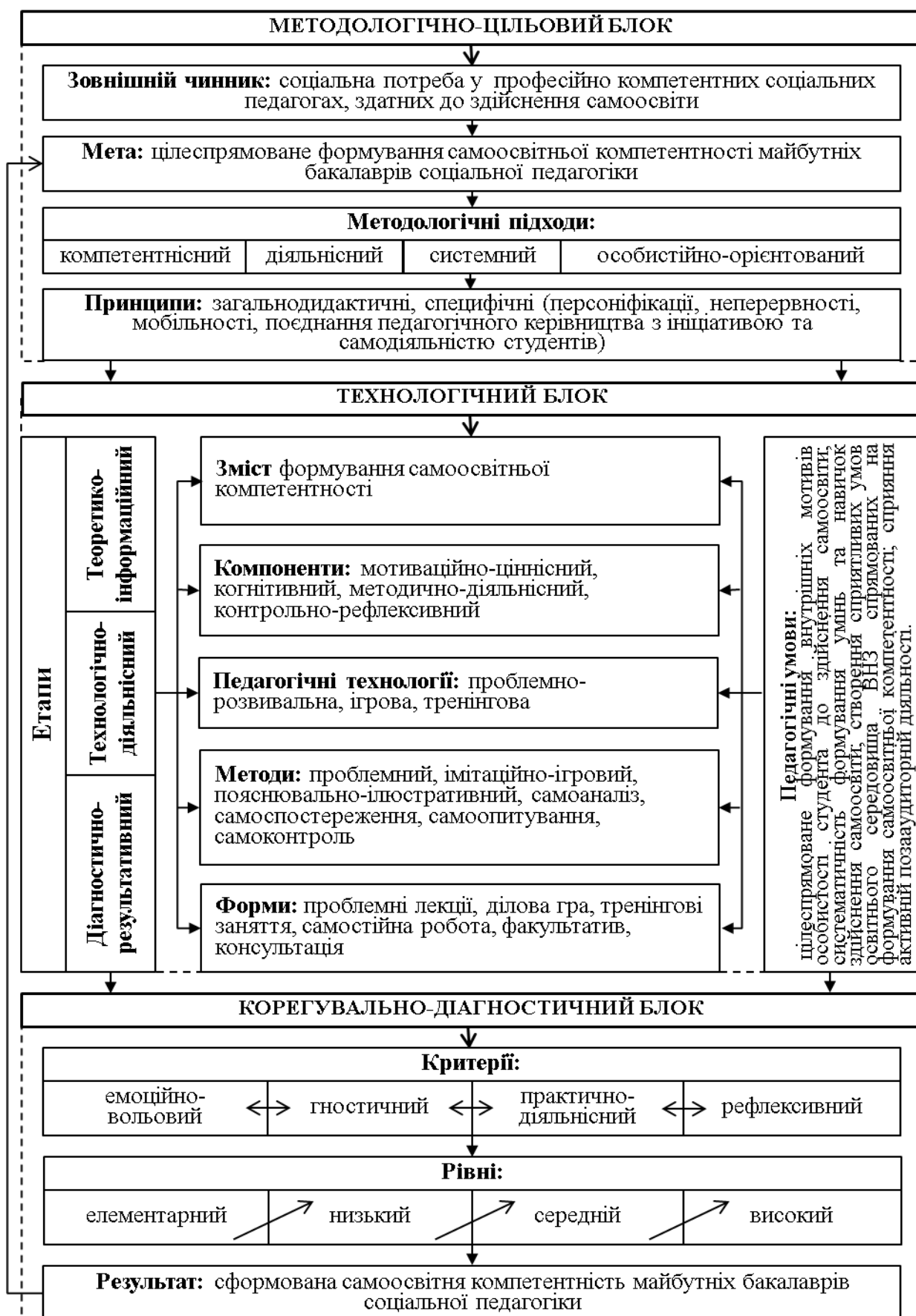


Рис. 1. Модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки

3) рефлексивно-діагностичний (формування здатності студентів до само-рефлексії, оцінювання і самооцінка власної самоосвітньої компетентності бакалавра соціальної педагогіки, внесення коректив у технологію формування самоосвітньої компетентності майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки, самокорекція власної самоосвітньої діяльності майбутніми соціальними педагогами).

Структурно технологічний блок відображають такі елементи:

— *педагогічні умови*: цілеспрямоване формування внутрішніх мотивів особистості студента до здійснення самоосвіти та самовдосконалення; систематичність формування у майбутніх соціальних педагогів умінь та навичок здійснення самоосвітньої діяльності; створення сприятливих умов освітнього середовища вищого навчального закладу, спрямованих на формування самоосвітньої компетентності майбутніх соціальних педагогів; сприяння активній позааудиторній діяльності;

— *компоненти*: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, методично-діяльнісний, контрольно-рефлексивний;

— *педагогічні технології*: проблемно-розвивальна (формування самоосвітньої компетентності шляхом створення й розв'язування проблемних ситуацій), ігрова (можливість моделювати професійні ситуації на заняттях, тим самим, розвивати мотивацію до професійної самоосвіти), тренінгова (забезпечує активну позицію кожного учасника заняття, творчу взаємодію студентів як з педагогом, так і один з одним);

— *методи*: проблемний, імітаційно-ігровий, пояснювально-ілюстративний, самоаналіз, самоспостереження, самоопитування, самоконтроль, самооцінювання, самокритика;

— *форми*: проблемні лекції, ділова гра, тренінгові заняття, самостійна робота, консультація, факультатив «Технологія самоосвітньої діяльності майбутніх соціальних педагогів». Метою факультативного курсу є сприяння інтелектуальному розвитку особистості студентів, цілеспрямовано і системно формувати в майбутніх соціальних педагогів здатності до самоосвітньої діяльності.

Обираючи вищезазначені форми та методи навчання ми керувалися тим, що вони сприяють підвищенню рівня самостійності студентів у процесі навчання, зумовлюють їх активність у процесі самоосвітньої діяльності, сприяють зворотному зв'язку викладача та студента, формують мотивацію студента до навчання й самоосвіти.

Коригувально-результативний блок моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх соціальних педагогів виконує діагностичну (отримання інформації про рівень розвитку самоосвітньої компетентності) і корекційну функції (формування умінь студента проводити оцінку власних досягнень в галузі самоосвіти, здійснювати аналіз та корекцію процесу та результатів самоосвітньої діяльності). Блок включає *критерії* самоосвітньої компетентності (емоційно-вольовий, гностичний, практично-діяльнісний, рефлексивний) з відповідними показниками, що в комплексі характеризують чотири рівні сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки: 1-й

рівень (елементарний); 2-й рівень (низький); 3-й рівень (середній); 4-й рівень (високий).

Сконструйована педагогічна модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки характеризується гнучкістю та варіативністю, поділена на 3 блоки: методологічно-цільовий, технологічний, корегувально-діагностичний. Результатом упровадження педагогічної моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки є сформована самоосвітня компетентність.

Література

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю.К. Бабанский. — М. : Просвещение, 1982. — 182 с.
2. Васюк О. В. Моделювання педагогічної системи формування професійної спрямованості майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки у аграрному ВНЗ / О. В. Васюк // Проблеми сучасної педагогічної освіти : зб. статей. — Ялта : ВРР КГУ, 2014. — Вип. 42. — Ч. 1. — С. 39—46. — (Серія : “Педагогіка і психологія”).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. І. Бусел. — К., Ірпінь : Перун, 2001. — 1440 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. КУЛЬТОРОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

Ю.І. ДЕМ'ЯНЧУК,

кандидат економічних наук, викладач кафедри технічного перекладу
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

КЛАСИФІКАЦІЯ КОРПУСУ ТЕКСТІВ ВІДПОВІДНО ДО ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ТА СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ОЗНАК

Переклад документів офіційно-ділового в системі корпусної лінгвістика набуває особливої актуальності, відповідно до розвитку технічних засобів та створення нових корпусів тексту. Найбільш важливими типами корпусів для перекладу офіційно-ділових документів, є багатомовні суміжні корпуси текстів (multilingual corpora), паралельні корпуси текстів (parallel corpora) та порівняльні корпуси текстів (comparable corpora). Популярні одномовні корпуси тексту (Brown Corpus, Lancaster-Oslo-Bergen Corpus, LOB, British National Corpus, International Corpus of English, Bank of English) вирішують лінгвістичні завдання лише за наявності одномовного масиву текстів [1, 248]. Незважаючи на різноманітність корпусів, можна виділити два основних способи їх розподілу на класи [2]: 1) зіставлення корпусів, що відносяться до всієї мови (або мови певного періоду); 2) поділ корпусів, що належать до певної мовознавчої галузі (жанру, стилю, мову певної вікової або соціальної групи); 3) поділ корпусів за типом лінгвістичної розмітки. Більшість існуючих корпусів все ж таки належить до корпусів морфологічного або синтаксичного типу (так званого treebanks, «банку синтаксичних структур»). Натомість корпус з синтаксичною розміткою вміщує в себе і морфологічні характеристики лексичних одиниць.

Проте при проведенні досліджень спеціального корпусу варто враховувати наступні фактори: спеціальний корпус не завжди може відображати об'єктивну дійсність; спеціальний корпус призначений для його використання лише в галузевих структурах.

Тому створення корпусу офіційно-ділових текстів, базується на мінімальних ознаках: розташуванню на магнітному носії; наявності єдиної процедури відбору; репрезентативності; єдності розмітки або подання корпусу; кінцівки розміру корпусу.

Варто наголосити, що інформаційні та документальні тексти характеризуються вираженою книжково-письмовою мовою. У них використовуються стійкі

(для тих чи інших їх різновидів) словосполучення і терміни, які відображають ту сферу діяльності, з якою пов'язані тексти. Така спільність функції обумовлюється великим ступенем спільності в стилі документальних текстів на різних мовах. Ця спільність найяскравіше проявляється в дипломатичних документах міжнародного масштабу, в договорах і угодах між країнами ЄС. Переклад офіційно-ділових матеріалів, які вміщують дипломатичні документи (статути, тексти міжнародних угод, договори, заяви), урядові постанови, матеріали різних конференцій, вимагає від перекладача знання характерних особливостей їх побудови і передачі.

Можна зробити висновок, що паралельний корпус тексту є універсальним засобом не тільки для порівняльних досліджень кількох мов (наприклад, німецько-англійсько-російсько-української) та для пошуку еквівалентів, але й досліджень кожної мови корпусу окремо.

Література

1. Biber D. Representativeness in corpus design / D. Biber // *Literary and Linguistic Computing*. — 1993. — 8 (4). — P. 243–257.
2. Баранов А. Н. Проблема репрезентативности корпуса текстов / А.Н.Баранов // *Диалог : тр. Междунар. конф.* - Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/archivearticle>

УДК: 322((47+57)-89):[027:271.2-523.6]]"180/191"

І.А. ІВАНЮК,

старший науковий співробітник відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів

Державної наукової установи «Книжкова палата України ім. Івана Федорова»

ВПЛИВ ІМПЕРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ХІХ СТ. НА МОНАСТИРСЬКІ БІБЛІОТЕКИ

В дослідженні розглядається імперська національна політика в Наддніпрянській Україні і її вплив на генезу православних монастирських бібліотек. У процесі аналізу дій уряду у релігійній сфері встановлено, що боротьба з неправославними конфесіями призводить до поповнення фондів православних монастирських книгозбірень. Цензурні заходи, обмеження й заборони української мови призводять до проведення обліку і вилучення антиурядових і українофільських видань.

Ключові слова: монастирські книгозбірні, імперська політика, цензурні обмеження.

В исследовании рассматривается имперская национальная политика в Надднепрянской Украине и её влияние на генезис православных монастырских библиотек. В процессе анализа действий правительства в религиозной сфере установлено, что борьба с неправославными конфессиями приводит к пополнению фондов православных библиотек. Цензурные мероприятия, ограничение и запрет украинского языка привели к проведению учёта и изъятия антиправительственных и украинофильских изданий.

Ключевые слова: монастырские библиотеки, имперская политика, цензурные ограничения.

The study examined national imperial policy in the Dnieper Ukraine and its impact on the genesis of the Orthodox monastic libraries. In an analysis of government actions in the religious sphere established that fighting with non-Orthodox denominations leads to replenishment of Orthodox monastic libraries. Censorship measures, restrictions and prohibitions of Ukrainian language lead to censuses and seizure of anti-governmental and Ukrainophile publications.

Key words: monastic library, imperial policy, censorship restrictions.

Монастир у ХІХ — на початку ХХ ст. одна з релігійних і соціокультурних установ, яка зберігала духовні традиції і активно поширювала їх серед населення. Важливою складовою функціонування обителі були книгозбірні. Вони виконували унікальні за різноманітністю і важливістю функції: допомагали людині сформувати систему цінностей, засвоїти надбання національної культури, підготувати себе до служіння Богу.

Метою дослідження є встановлення впливу імперської національної політики на ґенезу православних монастирських бібліотек.

Розвиток культури цього періоду відбувався в умовах розгортання системи заходів щодо асиміляції етнічних меншин імперських окраїн, формування імперської системи заборон і утисків, жорсткого тиску цензури. Провідну роль у імперській національній політиці відігравала церква. На неї покладався обов'язок допомогти державі асимілювати етнічні меншини національних окраїн. Міністерство внутрішніх справ, зазначало, що майже усі іновірці були приєднані до імперії шляхом завоювань і не належали до російського народу, а тому у їхньому середовищі спостерігалися стійкі сепаратистські настрої [6, с. 198]. Духовні лідери інших віровизнань, на думку влади, переслідували політичні цілі й боролися проти панівної церкви. Тому основним завданням держави визначалося недопущення поширення інших релігійних течій, за виключенням православ'я [6, с. 199].

Держава наголошувала на необхідності насадження й розвитку на окраїнах початків російського державного устрою, російської школи, надання російській мові *«приличествующего значения»* в усіх громадських місцях й установах і *«слияние окраин с коренной Россией и укрепление сим государственного единства»* [6, с. 200]. Заходами щодо реалізації окреслених завдань стали запровадження, Міністерством внутрішніх справ, російської мови у листування іншokonфесійних установ, її обов'язкове вивчення у духовних навчальних закладах, мовний ценз для магометанського духовенства, підпорядкування Міністерству Народної Освіти усіх шкіл, які працювали *«при иноверческих церквях»* [6, с. 200]. Римо-католицькому духовенству було заборонено відкривати школи, викладати, вчити дітей початкової освіти польською мовою. 13 березня 1820 р. імператор Олександр І видав указ, яким заборонив діяльність Товариства Ісуса на території Російської імперії [2]. Відповідно до указу єзуїти мали бути вигнані з країни. Наслідком стало закриття навчальних закладів і розорення бібліотек. Цінні й рідкісні видання потрапили до приватних колекцій, зібрань різних православних монастирів, новостворених світських навчальних закладів.

З початку 1830-х рр. державною ідеологією стала концепція «офіційної народності», яка зводилася до формули: «Православ'я. Самодержавство. Народність» [8]. Це мало безпосередній негативний вплив на діяльність усіх не православних релігійних установ і долю «іновірців». Поглибило кризу польське повстання 1830-1831 рр. 19 липня 1832 р. вийшов указ Миколи I «Про ліквідацію деяких римо-католицьких монастирів» [4]. Формально влада оголосила про бажання впорядкувати монастирські справи. В реаліях було розгорнуто широкомасштабну кампанію з ліквідації римо-католицьких обителів в Західних губерніях імперії в цілому, й Правобережній Україні, зокрема. Указ супроводжувало розпорядження губернаторам, описати рухоме й нерухоме майно. Описи необхідно було переслати до міністерства державних маєтностей та Головного управління духовних справ іноземних віровизнань [3, с. 93]. Як наслідок фонди бібліотек колишніх монастирів зазнали розпорошення. Значна частина зібрань потрапила до православних духовних й світських освітніх закладів, а також публічних бібліотек.

23 січня 1885 р. Міністерство внутрішніх справ отримало дозвіл царя на закриття на Правобережній Україні римо-католицьких монастирів і зведення їхньої кількості до підконтрольної місцевій адміністрації [6, с. 207].

На підставі закону, підписаного російським імператором 8 жовтня 1887 р., усі іноземні школи на території південно-західних губерній імперії, у тому числі й німецькі, були підпорядковані Міністерству народної освіти. Навчальні програми національних шкіл були перероблені за загальноросійським зразком. У німецьких школах запроваджено обов'язкове вивчення російської мови. Навіть богослужіння в німецьких колоніях мало здійснюватися виключно російською мовою [1, с. 432]. Основним ідеологічним знаряддям у боротьбі з іновірцями стали православні монастирі. Потужну допомогу їм надавали органи імперської цензури. Але разом з тим і самі монастирі підпадали під державний контроль. Боротьба з іновірцями спонукала до проведення обліків друкованих видань і рукописів у монастирських бібліотеках і заборони або вилучення творів які були визначені шкідливими для віри, православної церкви або самодержавства.

Імперські обмеження стосувалися не лише духовної сфери, але й мовного питання. Серед 11 указів царського уряду, що забороняли користуватися українською мовою, найжорсткішими були Валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський акт 1876 р. Заборони, хоча й не офіційні, стосувалися не лише книгодрукування й поширення творів, але й поповнення фондів православних монастирських бібліотек. Українська мова була заборонена й під час богослужіння. М. Костомаров писав що за малоросійську мову в проповіді священників піддають покаранням аж до позбавлення сану [5, с. 4]. Згодом з'явилася таємна цензурна заборона, щодо дискутування щодо питання використання української мови під час богослужіння на сторінках періодичних видань. Але, не можливо стверджувати про тотальність заборони на вживання української мови в релігійній сфері. Так, під час богослужінь широко використовувалися кийвські наспіви і відповідні нотні записи, якими забезпечували монастирські бібліотеки [7, с. 90].

Процес русифікації, який активізувався у ХІХ ст., особливо у міському середовищі, значною мірою зачепив і духовенство. Зросійщені священики неодноразово ставилися до звичаїв і традицій що побутували серед вірян. Діючи в фарватері етнічної асиміляції народів окраїн імперії, вони намагалися викоринити національні відмінності, наприклад, відмовляючись в'язати руки нареченим хусткою під час вінчання.

Хоча слід зазначити, щодо цього питання священики Київської єпархії не були єдині. Ті хто відстоював українську церковну звичаєвість неодноразово зверталися до митрополита з проханням про її збереження. Так, П.Г. Лебединцев, входячи до складу Духовної консисторії, розсилав звернення до благочинних, у яких просив їх заохочувати приходських священиків займатися вивченням етнографічної спадщини краю [7, с. 90].

Тотальний тиск породжував опір, який постав у розгортанні широкого просвітницького руху. У другій половині ХІХ ст. відбулася трансформація культурницького руху в рух національно-визвольний. Українською інтелігенцією було сформульовано нові засадничі принципи — духовне, а згодом політичне самовизначення, й нові завдання — від повалення самодержавства до створення інфраструктури української культури. Чільне місце посіли ідеї формування нової ідеології, яка передбачала мовну і етнічну єдність українських земель.

Протидіючи, зростанню самосвідомості, держава разом з церковною організацією розробила низку заходів, спрямованих на виховання в свідомості вірян поваги до самодержавної Росії й православної церкви. Жодне питання з управління церквою не вирішувалося без схвалення імператором. Православна церква, за змістом, стала державною інституцією. Святіший Синод і обер-прокурор стали провідниками монаршої волі.

Кожне богослужіння мало супроводжуватися переліком великого списку імен осіб які належали до правлячої династії. Було запроваджено «царську службу», яка відбувалася на честь тих або інших подій в житті імператора і його родини — народження, заручин, вінчання, вступу на престол, тощо, а також низку панахид за померлими самодержцями.

У богослужіннях, також було відображено річний цикл державних свят, які прирівнювалися до найбільших християнських. Відповідно до цього, заборонялося напередодні, вінчатися, або ховати небіжчиків під час урочистостей. Співпадіння таких державних свят з християнськими постами нерідко призводило до своєрідних дилем у священиків, яку ж службу проводити. Як правило, звернення до Духовної консисторії за роз'ясненнями призводило до прийняття рішення на користь заходів пов'язаних з імператорською родиною. Великою кількістю церковних заходів супроводжувався кожен візит імператора або членів його родини до єпархії.

Своєрідною імперською пропагандою були богослужіння до державних подій під час яких здійснювалося ушлявлення російської зброї, як у оборонних, так і у загарбницьких війнах. Церква зобов'язана була молитися за перемогу у нескінченних військових конфліктах, які вела імперія упродовж ХІХ ст. Але одержавлення й світська ідеологізація церкви у ХІХ ст. не сприяли її посиленню, а

навпаки послабили вплив на суспільство. Підготовлена імперією церковна реформа 60-70-х рр. XIX ст. була довготривалою й призвела до поширення антицерковних і антирелігійних настроїв. У самій церковній організації з'явилися течії які прагнули її оновлення, поновлення авторитету, підвищення морального рівня духовенства. Наприкінці XIX ст. було чітко сформульовано вимоги позбавлення церкви від жорсткого контролю з боку держави й перетворення Синоду на установу незалежну від світської влади.

Таким чином, упродовж XIX ст. у Наддніпрянській Україні на суспільно-політичні і культурні процеси відчутно впливала національна політика держави, яка була спрямована на інтеграцію національних окраїн до російського імперського простору. Вона реалізовувалася асиміляційними й русифікаторськими засобами боротьби з так званими «ненадійними» народами, до яких було віднесено й українців. У контексті імперської національної політики відбувалося становлення ідеологічної системи впливу на населення запроваджувалися обмеження й заборони у царині культури. Опорою у реалізації системи державних заходів стала православна церква в цілому й православні монастирі, зокрема. Політика царату щодо національних окраїн значною мірою визначала зміст фондів православних монастирських бібліотек.

Література

1. Высочайшее повеление объявленное Министром Внутренних Дел — № 4739 от 8 октября 1887 г. «О подчинении иноверческих школ Юго-Западного края ведомству министерства Народного Просвещения» // Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). — СПб.: Типография II Отд. Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1889. — Собрание Третье. — 1881-1913 — Т. VII. — С. 432.
2. Высочайше утвержденный доклад Министра Духовных дел и Народного Просвещения № 28.198 от 13 марта 1820 г. — «О высылке из России иезуитов и об упразднении Полоцкой иезуитской академии и подведомственных ей училищ» // ПСЗРИ — СПб.: Типография II Отд. Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1830. — Собрание первое. — 1649-1825. — Т. XXXVII. — С. 113–119.
3. Дух О. Ліквідація унійних і римо-католицьких монастирів в Російській імперії та доля їх бібліотек (кінець XVIII — XIX ст.) / О. Дух // Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. — 2014. — Вип. 8 — С. 86-100.
4. Именной указ, объявленный гражданским губернаторам, Министром внутренних дел, № 5506 от 19 июля 1832 г. — «Об упразднении некоторых римо-католических монастырей» // ПСЗРИ — СПб.: Типография II Отд. Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1833. — Собрание второе. — 1825-1881. — Т. VII. — С. 507-510.
5. Костомаров Н. К вопросу о малорусском слове в церковной проповеди / Н. Костомаров // Киевские епархиальные ведомости. — 1881. — № 13. — С. 4-6.
6. Общий обзор деятельности Министерства внутренних дел за время царствования императора Александра III. — СПб, 1901. — [4], IV — 347 с.
7. Перерва В. Російське самодержавство і церковне життя Київської та Фінської єпархій XIX ст. (порівняльний аналіз) / В. Перерва // Етнічна історія народів Європи. 2000. — Вип. 6. — С. 90-93. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2000_6_22.pdf.
8. Шевченко М. Понятие «теория официальной народности» и изучение внутренней политики императора Николая I / М. Шевченко // Вестник Московского университета. Серия 8: История. — Москва, 2002. — Вип. 4. — С. 89–104.

М.В. КОГУЧ,

викладач німецької мови відокремленого підрозділу
Національного університету біоресурсів та природокористування України
«Мукачівський аграрний коледж»

МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КОЛЕДЖІ

Підготовка професійно компетентних фахівців є однією з найактуальніших проблем сучасної освіти. В умовах зростання інформаційного навантаження на студентів на перший план виступає проблема формування мотивації. Перед вищою освітою постають нові завдання, пов'язані із новими умовами соціалізації, у тому числі виховання компетентної особистості фахівця, із розвитком таких його якостей, як високий професіоналізм, активність, діловитість, мобільність, почуття відповідальності, уміння працювати, швидко орієнтуватися в ситуації, приймати самостійні рішення, поважати працю, формувати потребу в постійному оновленні знань і самовдосконаленні, розвивати культуру міжособистісного спілкування тощо. І важливу роль в цьому відіграє мотивація студентів до навчання.

Проблема мотивації навчання є однією з центральних у педагогіці, оскільки і результат, і процес засвоєння знань значною мірою залежать від залучення студентів у навчальний процес, зацікавленості того, хто навчається. Під впливом мотивації формується світоглядна позиція особистості, поведінкові реакції, внутрішній емоціональний стан, який впливає на уявлення людини не лише про навколишній світ, а і на власний внутрішній світ, на адекватну оцінку ситуації і адекватне її сприйняття.

Успішність навчання у навчальному закладі залежить від мотиваційної складової, адже мотивація досягнення підвищує навчальну активність [1, с. 210]. «Сильні» і «слабкі» студенти відрізняються один від одного, в основному, не за рівнем інтелекту, а за вмотивованістю до діяльності, за тим, в якій мірі у них розвинена професійна мотивація [2, с. 38]. Вона складається з оцінювання студентами різних сторін навчального процесу, його змісту, форм, способів організації, з точки зору їхніх особистих потреб і цілей, які можуть співпадати або не співпадати з цілями навчання. Так, за результатами аналізу мотивації до навчання у студентів 2-х курсів різних коледжів проведеного викладачами шляхом анкетування протягом кількох років, у студентів спостерігається досить висока зацікавленість до професії і прагнення мати високі знання (68–69%), проте лише 30–33% опитаних вважає себе перспективною людиною. Інакше кажучи, переважає бажання набути професійної майстерності у процесі репродуктивної навчальної діяльності. У третьо- і четвертокурсників прагнення до знань, висока зацікавленість до професії спостерігається у 82-86% осіб, більше половини бажають успішно продовжувати навчання у ВНЗ III – IV рівнів акредитації, у них зростає самооцінка: від 63% до 82% вважають себе здібною, перспективною людиною [4, с. 24]. Студенти ж, які відзначаються слабкою успішністю, серед причин своїх невдач на перший план ставлять великий обсяг інформації, ви-

сокі вимоги викладачів, нестачу часу на підготовку до занять тощо, інакше кажучи, шукають виправдання, демонструючи цим низький рівень вмотивованості.

Мотивацію студентів до навчання можна умовно розділити на три складові: мотивація до відвідування лекцій та засвоєння лекційного матеріалу; зацікавленість до оволодіння практичними навичками; професійна вмотивованість до самостійної роботи як позааудиторної, так і на практичному занятті.

Більшість викладачів визнають, що контроль за присутністю студентів на лекціях є, звичайно, сильним мотивом для відвідування занять. У той же час на лекції до педагогів, які всебічно забезпечують свої заняття інноваційними технологіями, володіють справжнім мистецтвом емоційного викладу, збагаченого яскравими прикладами, студенти поспішають без будь-якого примусу. При цьому своєю метою викладачі вбачають навчити студентів учитися, щоб протягом усього життя вони могли поновлювати власний запас знань, уміли працювати з величезним масивом інформації, вибирати з нього необхідні знання, групуючи їх та узагальнюючи.

Майже все, що викладач робить в аудиторії під час практичного заняття має мотиваційний вплив на студентів. Мотивація навчання студентів значним чином визначається розвитком їх навчальної діяльності у процесі професійної підготовки. Важливим критерієм вивчення та розвитку мотивації учіння є почуття, як показник того, як проходить процес задоволення пізнавальних потреб. Виникаючи у процесі спільної діяльності «викладач-студент», позитивні емоційні стани свідчать про сприятливе протікання процесу задоволення потреб. Які ж риси особистості викладача чинять найсильніший емоційний вплив на виховання в студентів «охоти вчитися» як комплексу повноцінних мотивів до набування знань? Видатні педагоги всіх часів виділяли кілька таких рис, як найважливіших при розгляді цього питання. На їх думку, справжній викладач має насамперед досконало володіти знаннями тих предметів, яких навчає, любити дітей, знати їх вікові особливості, враховувати їх у своїй роботі, вчити так, щоб пробуджувати в студентів прагнення до знань [5, с. 63]. Зацікавлений своїми предметами, з творчим підходом до їх викладання, широкою обізнаністю та ерудицією викладач власним прикладом впливає на студентів. Формування повноцінних мотивів навчальної діяльності багато в чому залежать від взаємин між викладачем та студентом, які регулюються педагогічним тактом викладача. Ніщо в роботі викладача не повинно викликати у студента сумніву і упередження. Справжній викладач кожним своїм словом і дією має переконувати їх у своїй щирості, доброзичливості і справедливості. В свою чергу, коли студентів запитують про те, що їм подобається в улюблених для них викладачах, крім цих вмінь та знань підкреслюють такі риси їх особистості, як чуйність, сердечність, уважність до запитів та їх власних інтересів. Тільки за цих умов можна виховати позитивні мотиви до навчання, як до відповідальної, цікавої співпраці. Поведінка викладача, його моральне обличчя — все це важливі фактори виховання позитивного мотиву учіння.

Доречно згадати, що широкий вибір мультимедійної техніки в коледжі, включаючи проектори, ноутбуки, інтерактивні дошки, дозволяє викладачам використовувати інновації та експерименти в педагогічній діяльності: мультимедійні презентації, відеоролики, таблиці, схеми, графологічні структури та інше. Лекційні заняття, забезпечені інформаційними технологіями, суттєво сприяють розвиткові позитивної мотивації у студентів. Окрім того, впровадження інноваційних технологій, унаочнення лекційних занять збільшує запам'ятовування матеріалу на 14–38%, економить близько 40% часу, утричі ефективніше за слова [7, с. 25].

Необхідною умовою формування у студентів позитивної мотивації до навчання є аргументоване роз'яснення значення тих або інших дисциплін для майбутньої професійної діяльності, наголошення на виховних цілях кожного конкретного заняття, що постійно знаходиться в полі зору викладачів. Теоретичні знання будуть засвоєні краще, якщо студент усвідомлює, що зможе їх застосувати для вирішення певного проблемного завдання. І тут на допомогу приходять активні форми і методи навчання, а саме: аналіз конкретних ситуацій; розв'язування професійних задач; науково-дослідна робота; професійна практика.

Основний шлях формування мотивації студентів до навчання низка видатних педагогів вбачали у моделюванні методів професійної діяльності за допомогою системи дидактичних форм [3, с. 6]. Ситуативне моделювання, ігрові технології на практичних заняттях аргументовано розкривають значення тих або інших дисциплін для майбутньої професійної діяльності. Студент стає активним учасником навчального процесу, особливо тоді, коли активні методи навчання є зрозумілими, результативними, викладеними у доступній формі, враховують індивідуальні особливості студента і виконують такі основні функції: навчальну, розвивальну, виховну, мотиваційну, контрольну-коригувальну, які вміло поєднуються в ігрових технологіях.

Наприклад, на заняттях іноземної мови часто використовуємо ділові та рольові ігри. У грі беруть одночасно кілька осіб, кожна з яких виступає у своїй ролі, створюється обстановка, максимально наближена до реальної. Із різних типів рольових ігор найчастіше використовуємо тренування навичок говоріння.

У ході ділової гри вирішуються спеціально розроблені професійні завдання, в результаті чого відбувається вдосконалення навичок і професійних умінь студентів. Ефективність цієї роботи очевидна, адже саме в процесі гри виникає зацікавлення, тобто позитивна мотивація, і студент краще засвоює практичні навички. Особливістю навчання іноземної мови як навчального предмета є те, що студенти не завжди усвідомлюють доцільність її вивчення; немає чіткої обґрунтованості цілей і набору умінь, якими повинен володіти фахівець. Постає питання в котрий раз про формування позитивної мотивації оволодіння іноземною мовою в процесі професійної підготовки. На практичних заняттях, як правило, іноземна мова вивчається через систематичне теоретичне вивчення і практику під керівництвом викладача. Це означає, що ми використовуємо комунікатив-

ний підхід до навчання іноземної мови — це навчання спілкування, бажана мета при цьому — комунікативна компетенція майбутніх фахівців.

Постійної уваги вимагає вдосконалення системи контролю та оцінювання якості знань і практичних навичок, оскільки, за В.О. Сухомлинським, «найголовніше заохочення в педагогічній праці - оцінка». Адже від оцінки залежить матеріальне становище студента (стипендія) [6 с. 35]. Окрім того, будь-яка особистість бажає отримати оцінку за результатами своєї діяльності, зокрема навчальної. Викладачі використовують усі доступні форми контролю: попередній, поточний, повторний, тематичний, підсумковий, комплексний. Надзвичайно ефективним є проведення повторного і тематичного контролю, адже не секрет, що студенти швидко забувають пройдений матеріал навіть при достатньому попередньому засвоєнні. Повторна перевірка якнайкраще сприяє переведенню знань з короткотермінової до довготривалої пам'яті. Відповідно до цілей контролю використовуються різні його методи: вибіркове усне опитування перед початком занять, фронтальне опитування за питаннями і тестами, письмові контрольні роботи, програмований комп'ютерний контроль на основі тестів, ситуаційні задачі, практичну перевірку — індивідуальний контроль навичок, оцінювання активності студента, уточнень і доповнень попередніх відповідей у процесі занять. Як однією з форм періодичного контролю в коледжі проводяться контрольні зрізи з метою забезпечення послідовності у вивченні дисциплін та підвищення внутрішньої мотивації студентів.

Надзвичайно важливим для підвищення мотивації вважається принцип індивідуального характеру перевірки й оцінки знань, який передбачає врахування викладачем індивідуальних особливостей кожного студента. З цією метою викладачі встановлюють визначену систему індивідуального опитування, студенту задають додаткові і навідні запитання. Контроль стимулює постійну роботу всіх студентів і це певною мірою досягається його несподіванкою. Проте не виключається можливість попередження окремих студентів про майбутню перевірку, якщо вони одержали додаткове завдання з підготовки для усунення недоліків у знаннях, навичках і вміннях. За продуманої організації індивідуальний контроль сприймається студентами позитивно і не викликає негативних емоцій. Дуже важливо зосереджувати увагу всіх студентів групи. Досягається це такими прийомами, як постановка викладачем проблемних питань або завдань перед усією групою з наступним викликом для відповіді того чи іншого студента (як під час фронтального опитування), коментування студентами окремих положень відповідей своїх товаришів, доповнення їхніми повідомленнями і прикладами.

Залучення студентів до пошуково-дослідницької діяльності, є одним із шляхів підвищення професійної вмотивованості до самостійної позааудиторної роботи, займатися якою студента не зобов'язує навчальний план. Як правило, про результати цієї роботи студенти можуть доповідати на науково-практичних конференціях — як внутрішньо-коледжових, так і регіональних.

На конференціях молоді дослідники одержують можливість виступити зі своєю роботою перед широкою аудиторією. Це змушує студентів більш ретельно готувати майбутній виступ, розвиває їхні ораторські здібності. Крім того,

прослуховуючи доповіді колег, кожен може порівняти свою роботу з іншими на загальному рівні та помітити її недоліки, що забезпечує мотиваційний бік — прагнення до вдосконалення.

Отже, таким чином, завдяки активному застосуванню різноманітних шляхів підвищення мотивації студентів можна покращити якість навчання та сприяти формуванню професійно компетентних фахівців.

Література

1. Грень М. Розвиток мотиваційної сфери студентів як основа досягнення успіху в майбутній професійній діяльності / М. Грень // Пробл. Інженер.- пед. освіти: наук.-метод. ж. — 2010 - № 28- 29. — С. 209—214.
2. Дзюбо Л.В. Мотивація навчальної діяльності як психолого -педагогічна проблема / Л.В. Дзюбо, Л.І. Гриценюк // Психолінгвістика: наук.-теор.зб.
3. ДВНЗ Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди. — 2009. — №4. — С. 33—43.
4. Маслов В.І. Моделювання у теоретичній і практичній діяльності в педагогіці / В.І Маслов // Післядипломна освіта в Україні. — 2008. - №1. — С. 3—9.
5. Мельник В., Трофименко О. Мотивація до навчання - невід'ємна складова освітнього процесу в коледжі // Освіта. Технікуми, коледжі. — 2015. - №3. — С. 24—26.
6. Практическая диагностика. Методики и тесты: Учебное пособие / Ред. — сост. Д.Я. Райгородский. — Самара.: Изд. Дом «Бахрах», - 2002. — 672 с.
7. Сухомлинский В.О. Сердце отдаю детям / В.О.Сухомлинский. — К.: Рад. школа, 1988. — 153 с.
8. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С.О. Сисоєва; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. — К.: ВД ЕКМО, 2011. — 230 с.

Ю.І. КОЦУР,

студентка Дубенського коледжу Рівненського державного гуманітарного університету

МУЗИКА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

Показником якісного розвитку суспільства виступає рівень його матеріальної та духовної культури. Ідеальним варіантом у бутті соціуму вважається ситуація, при якій спостерігається гармонійне співвідношення матеріальних і духовних здобутків спільноти. Однак, досягнути цього не завжди вдається. Аналізуючи внесок різних цивілізацій у світову культурну спадщину, увага, в основному, звертається на їхню духовну культуру, яка є визначальною.

Духовні надбання людства охоплюють не лише звичаї, норми, цінності, знання, традиції, уявлення та вірування. Важливою їхньою складовою виступає мистецтво як унікальний продукт суспільного розвитку.

Науковець Л. Сандюк зазначала, що протягом усієї історії світової культури склався відносно стійкий спектр його видів, а саме: скульптура, живопис, архітектура, графіка, декоративно-прикладне мистецтво, кіно, телебачення, література та музика [2, с. 81]. Кожен з них освоював певну сторону багатогранного

людського буття і відзначається власною специфікою, адже виражальні засоби різних видів художньої творчості залежать не тільки від предмету відтворення, а й від природи матеріалу, з яким працює митець.

Особливе місце у мистецькому різноманітті посідає музика. Вона виникла на ранніх етапах людської історії як важливий компонент суспільної життєдіяльності й спочатку мала прикладний характер, оскільки була тісно пов'язана з трудовими процесами та первинною магією. Проте, не відокремлюючись від інших різновидів мистецтва (поезії, танців), музика поступово набувала естетичного окреслення. Характерна її риса — відтворення ідейно-емоційного змісту у звукових формах.

Відповідно до загальновизнаної мистецької класифікації музика є часовим (динамічним) типом художньої творчості. Для неї, у порівнянні з іншими видами мистецтва, не притаманне пряме відтворення матеріального вигляду явищ.

Музична творчість — унікальна за своєю природою. Специфіка «буття» мистецтва «організації звуків» визначається трьома рівнями: композиторським, виконавським та слухацьким. На кожному з них визначальну роль відіграє постать окремої особи. Композитор, зокрема, вкладає у музичний твір власне бачення світу, свої емоції та почуття; подає особисту оцінку найважливіших подій у житті соціуму тощо. Музика — це ніби своєрідне дзеркало, у якому ми бачимо відображення її творця.

На другому рівні музичний текст отримує «нове життя» завдяки віртуозу-виконавцю, від таланту і чуттєвості котрого залежить експресія звукових образів та сюжетів, їхнє гармонійне поєднання у єдине ціле. Використовуючи «готовий» матеріал, митець усе ж додає до нього щось своє, окреслює його власними музичними гранями, таким чином, мистецтво виконання передбачає творчу інтерпретацію скомпонованого тексту.

Сприйняття музики ґрунтується на здатності людини асоціювати слухові відчуття з власними переживаннями і процесами оточуючого середовища. Цей процес залежить від розвиненого естетичного смаку особи, її музичних уподобань. Так, один і той самий музичний твір може мати різне «відлуння» у душевно-духовних конструкціях слухачів, тобто зазначений нами третій рівень відзначається суб'єктивним характером. Отже, музика — це, дійсно, особливий вид художньої творчості.

У сучасному світі можемо говорити про музичне мистецтво не тільки як про явище суто естетичне, художнє, це також феномен соціального життя. Музика ще від початку свого народження виконувала важливі функції у діяльності суспільства, і така ситуація спостерігається до сьогодні [1, с. 1].

Дослідники зазначають, що цей вид мистецтва відіграє важливу роль у комунікації та інтеграції соціальних спільнот на різних рівнях: від побутового, розважального до політичного. Відомо, що державні, партійні гімни виступають не лише музичним еквівалентом політичних емоцій, позицій та традицій суспільства або його окремих соціальних груп, їхній емоційний, патріотичний вплив сприяє формуванню політичної культури соціуму. Політико-музична символіка

консолідує громадян навколо певних політико-культурних, патріотичних цінностей.

Музика задовольняє пізнавальні запити людей, їхній природний потяг до отримання нової інформації. Музичний твір — це звуковий текст, який можна прочитати і дізнатись не тільки про особу митця, що створив його, а й про віяння часу, у якому він жив чи живе. До того ж, у музиці акумулюється творчий досвід минулих поколінь. Це свого роду «духовний портрет» тієї чи іншої історичної епохи, який зберігається і передається нащадкам.

Музичне мистецтво виконує рекреативну функцію. Воно слугує засобом психологічної розрядки людей, забезпечує їхню релаксацію. Акцент на цьому ставить масова культура, котра продукує безліч композиторів та виконавців, що працюють у цій сфері з девізом «музики заради розваги».

Слід також підкреслити важливу роль цього виду художньої творчості у лікувальній справі. Відомо, що позитивний вплив музики на здоров'я людство помітило ще у древності. В сучасний період ці знання вдосконалились, і в багатьох країнах Європи та Американського континенту з'явилась нова оздоровча дисципліна — музикотерапія. Фахівці стверджують, що за допомогою музичного мистецтва можна вилікувати підліткові афективні розлади та багато психоневрологічних хвороб. Музика згладжує внутрішню дисгармонію людини, компенсує недосяжні цілі та сприяє повноцінній соціалізації особистості.

Музична творчість здатна забезпечити формування ціннісних орієнтацій індивіда. Вона допомагає молодим людям виразити свої почуття та емоції, сформувати власну соціальну та творчу активність. Загалом, музика не тільки приносить естетичну насолоду (гедоністична функція), а й «виховує» особу, розвиває її людську сутність, таким чином поліфункціональність цього виду художньої творчості є беззаперечною.

У підсумку зазначаємо, що музичне мистецтво — особливий соціокультурний феномен, який охоплює майже усі сфери людського життя, відзначається безперервним рухом у напрямку творчого синтезу, освоєнні нових технічних та технологічних можливостей та відіграє важливу роль становленні духовної культури сучасного світу.

Література

1. Музика, яку ми слухаємо. Що називають музикою? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.marchenkoelizaveta95.blogspot.com/p/blog-page_2383.html
2. Сандюк Л. Основи культурології: Навч. посіб. / Л.О. Сандюк . — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 400 с.

М.П. ЛУК'ЯНЧЕНКО,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романської філології та компаративістики
Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

СИМВОЛІЧНИЙ РЕАЛІЗМ ПОВІСТІ «ПАДІННЯ» АЛЬБЕРА КАМЮ

Стаття присвячена висвітленню окремих смислових аспектів, які складають основу так званого «символічного реалізму» в повісті «Падіння» Альбера Камю. Автор акцентує увагу на розкритті змісту згаданого поняття, базуючись на конкретних текстових елементах та проводячи інтертекстуальні паралелі.

Ключові слова: повість «Падіння», екзистенціалізм, реальність, символ, міф, образ.

Статья посвящена освещению отдельных смысловых аспектов, которые составляют основу так называемого «символического реализма» в повести «Падение» Альбера Камю. Автор акцентирует внимание на раскрытии содержания упомянутого понятия, основываясь на конкретных текстовых элементах и проводя интертекстуальные параллели.

Ключевые слова: повесть «Падение», экзистенциализм, реальность, символ, миф, образ.

The article is devoted to highlighting some semantic aspects that form the basis of so-called «symbolic realism» in the novel «The Fall» by Albert Camus. The author focuses on revealing the contents of the said concept based on specific text elements and intertextual conducting parallel.

Key words: novel «The Fall», existentialism, reality, symbol, myth, image.

Постановка проблеми. Повість «Падіння» — твір періоду кризи французького екзистенціалізму, яка в 50-і роки значно загострилася й призвела до того, що і Сартр, і Камю від нього відходять, переглядаючи свої філософсько-літературні позиції. Відомо, що Камю усвідомлював себе одним з винуватців цієї кризи, бо вважав, що екзистенціалізм віджив свій час. Для нього в цей період характерні судження про екзистенціалізм як про «філософію і позицію, що зводиться до психічного самооголення, котре дозволяє демонструвати всьому світові свідомість власної нікчемності, ницості й занепаду, в повному відриві від головних соціальних конфліктів і від реального впливу на світ» [1, с. 26]. Безперечно, повість «Падіння» якнайкраще вписується в контекст цієї ідейної еволюції Камю і є найповнішим та найпоследовнішим її вираженням.

Стан дослідження. Сам Камю використовує різні назви для того, щоб охарактеризувати жанр свого твору. У момент публікації, в травні 1956 рок, текст містив підзаголовок «Оповідання» («Récit»), який не змінився в усіх подальших перевиданнях (окрім перевидань «Folio»). Але у своєму останньому інтерв'ю, в грудні 1959 року, автор висловлюється набагато прозоріше: коли його запитали про ймовірний зв'язок «Падіння» з Новим романом, той рішуче відкинув будь-яке зближення й уточнив, що художні техніки — для нього лише «знаряддя», а

не об'єкт пошуку, і додав: *«C'est beaucoup plus simple. J'y ai utilisé une technique de théâtre (le monologue dramatique et le dialogue implicite) pour décrire un comédien tragique. J'ai adapté la forme au sujet, voilà tout»* [2, с. 181-182]. Але чи насправді це так легко? Якщо в «Падінні» дійсно використовується театральна техніка, якщо головний персонаж цього твору сам себе називає «актором» [3, с. 52], то як сумістити очевидний розмовний стиль повісті та її романний характер? І тут не йдеться про те, аби дати цьому твору якусь виключно теоретичну класифікацію за жанром, а йдеться про спробу проаналізувати оригінальність форми, вибраної Камю, та, власне кажучи, її адаптацію до сюжету. Принагідно виникає спокуса запозичити в Луї Арагона заголовок його останнього твору: «Театр/Роман» («Théâtre/Roman»).

Виклад основного матеріалу. Невдовзі після публікації «Стороннього», Камю написав до Андре Руссо, критика-літературознавця, листа, який не мав надсилатися адресатові, але який фігурує у щоденниках письменника. Його зміст якнайкраще відповідає повісті «Падіння»: *«Vous me prêtez l'ambition de faire réel. Le réalisme est un mot vide de sens [...]. Je ne m'en suis pas soucié. S'il fallait donner une forme à mon ambition, je parlerais au contraire de symbole»* [2, с. 32-34]. Тут автор майстерно грає на тому, що знаходиться десь на межі реальності, символу і міфу, — символічному реалізмі, якщо можна так сказати, який є одним із найдивовижніших і найбільш плідних відкриттів творчих пошуків Камю.

Своєю театральністю і усним характером оповідь «коріниться» в теперішньому, «живе» і триває в теперішньому моменті, в товщі реальності. Описів і різного роду натяків на конкретні реальні місця в тексті не бракує. Ці вказівки виявляють читачеві беззаперечних референтів, чи то йдеться про набережні та мости Парижа [3, с. 42, 75], чи кольори станції метро Шатле [3, с. 127], концентраційний табір біля Тріполі [3, с. 129-130], чи, звичайно ж, канали і вулиці Амстердаму [3, с. 14, 48-49], дамби Зейдерзе [3, с. 103] тощо і, звісно, бар *Mexico-City* [3, с. 9] та кімнату головного героя Кламанса [3, с. 126]. Кламанс користується певними предметами, цілком банальними, у їх звичному вжитку: склянкою джину [3, с. 8], лавкою на березі каналу [3, с. 61], шезлонгами на палубі корабля при переправі на острів Маркен [3, с. 104], дверним замком [3, с. 133], шафою [3, с. 134]. Згідно з задумом «постановника» дощ то падає, то припиняється, то знову посилюється [3, с. 16, 59, 61, 74], туман раптово огортає вулиці Амстердаму [3, с. 151] — ось вказівки, які включають розповідь-сповідь Кламанса в буденну реальність. Ні сам Кламанс, ні його співрозмовник-«клієнт» зовсім не абстрактні постаті. Вони п'ють, прогулюються, втомлюються, відчувають холод, спеку, вологість: одним словом, вони мають реальну фізичну оболонку — тіло. Тож Кламанс часто жаліється на важке дихання або на гарячку [3, с. 48, 125, 149]. У його численних спогадах телесна реальність відіграє чи не головну роль, і не лише коли йдеться про його сексуальні походеньки або окремі «фіаско» у цій галузі, але головне при викритті його фізичних вад: *«J'eus même l'impression, à cette époque, qu'on me faisait des crocs-en-jambe [...]* je

butai [...] je m'étais» [3, с. 83-84]. Тут, безперечно, термін «падіння» вживається у його буквальному значенні.

Серед елементів, які формують план реальності в аналізованій повісті, символічний образ води є, мабуть, найбагатшим і найбільш значущим. Символи мрії-сну, повернення до першоджерел, родючості, часу і навіть смерті, які безпосередньо пов'язані з цим образом, відкриті для створення різних міфів. У ній поєднуються Нарцис і Офелія. Тут пам'ять може перетворитися на «чудовий корабель» («*Mon beau navire / ô ma mémoire / Avons-nous assez navigué / Dans une onde mauvaise à boire*» (Apollinaire, «*La chanson du mal-aimé*», *Alcools*) — образ, який переймає Кламанс для того, аби переконати, що він «має пам'ять» і плавно «пливе за її течією» [3, с. 145].

Відомо, що для Камю, образ води є передовсім образом Середземного моря, присутнього, між іншим, у книзі «Шлюби» і в «Сторонньому»; це також образ Океану, тобто «живого моря», де «*chaque vague [est] une promesse et dont la mer au plus près a superbement chanté la beauté*» [Цит. за 2, с. 125].

Однак, образ води в «Падінні» чітко протиставляється усталеним смакам і уподобанням його автора. Води, які оточують Амстердам, — це простір «*d'eau plate, monotone, interminable*» [3, с. 115], «*mer morte, ou presque*» [3, с. 103], який не обіцяє нічого, окрім ізоляції та забуття (небуття?). Здається, що ці не порушні водні маси омертвили всі живе навкруги. Всупереч тому, що казав Аполлінер, «минулі часи» не спливали за незворотною течією ріки («*Ni temps passé ni les amours reviennent*» (Apollinaire, «*Le pont Mirabeau*», *Alcools*); минуле не має течії, яка б могла забрати з собою спогад про гріх. Навіть Океан не відкрив для Кламанса шляху до забуття: під час прогулянки морем, яку він вирішив здійснити, коли вже було подумав, що «вилікувався», йому примарився потопельник (а був це лише якийсь уламок, що плавав у воді). Лише тоді Кламанс зрозумів, що він — довічний в'язень своєї пам'яті [3, с. 114]. Відтоді будь-яка вода, жива чи мертва, стала для нього «*eau amère de [s]on baptême*» [3, с. 115].

Не випадково, отже, Зейдерзе — «мертве море або майже мертве» — порівнюється з «величезною кропильницею», але вода в ній не дає очищення від гріхів. Якщо Кламансові та його компаньйонові й вдалося вийти з неї, то вони не стали невинними. Це дивне «хрещення», яке їм довелося пройти, не було ні таємництвом, ні обіцянкою спасіння, а стало лише безперервним прокляттям. Воно мало, як і та вода, яку колись Кламанс вкрав у вмирущего друга [3, с. 133], «гіркий присмак смертного призначення» («*le goût amer de la condition mortelle*») [3, с. 109]. А, можливо, це — алюзія на те, що вся земля є «величезною кропильницею», де всі люди — підсудні, і Суд цей, якщо й не Страшний, то принаймні вічний?

Кламанс має, мабуть, всі підстави недовіряти щирим зізнанням: завжди не легко і ще й навіть небезпечно признатися, ким ти є насправді. Якщо б кожен відкрито говорив про свою професію і розкривав свою глибинну сутність, то «це було б пекло!» [3, с. 52]. У такому разі не варто критикувати Кламанса за те, що він намагається цього уникнути. Суд *інших* страшний не тільки тим, що

він обмежує індивідуальну свободу «Я» і перешкоджає розвиватися, але й утримує його у тій «ролі», яка насправді не є його «роллю», в недостовірному положенні або в положенні, яке більше недостовірне, і все це не дає йому бути самим собою. Отже, тут вже не йдеться про те, аби справедливо судити, а заздалегідь засудити це «Я», побачивши в ньому лише те, що може стати підставою для засудження. Найменше зізнання стає доказом для звинувачення. Найменша слабкість негайно використовується *іншими*: «*Puisque je saignais un peu, j'y passerais tout entier: ils allaient me dévorer*» [3, с. 83]. Хто ж ці «вони» («ils»)? *Інші*, всі *інші*, тобто ті, які не перестають поводитися, як судді. А наш світ, на думку Кламанса, позначається всезагальним пануванням суду над всім і всіма.

Тема вічного (Страшного) суду тісно пов'язана в «Падінні» з темами невинності й винуватості. Дві останні, рівно ж як і тема суду, яка незмінно їх супроводжує, — наскрізні у творчості Камю. Найширше вони представлені саме в аналізованій повісті, але, на відміну від інших творів письменника, де йшлося про те, щоб виправдати людину, довести її невинність, у «Падінні» все навпаки — це геніальна демонстрація винуватості людини у всіх можливих проявах, що повністю змінює розвиток зазначеної тематики у творчості письменника.

Віра у вроджену невинність людини поставала як основоположна теза у мисленні Альбера Камю: невинність людини перед світом, як вона оспівана у книзі «Шлюби», а також невинність абсурдної людини, яка «*n'entend pas la notion de péché [...] On voudrait lui faire reconnaître sa culpabilité. Lui se sent innocent. A vrai dire, il ne sent que cela, son innocence irréparable*» [4, с. 77]. Головний герой «Стороннього» — вбивця з невинним серцем, як і Патріс Мерсо в «Щасливій смерті», був помилково засуджений суспільством за посередництвом суду. Жертвами є також «в'язні чуми» (повість «Чума»), які після першої проповіді отця Панелю почуваються «*condamnés, pour un crime inconnu, à un inconnu, à un emprisonnement inimaginable*» [5, с. 96].

Однак, ще задовго до того, як ідея всезагальної винуватості людини отримала розвиток у повісті «Падіння», вона вже була присутня у творчості Камю: «Бунтівна людина» вбачала у бунті засіб для відкриття «принципу розсудливої винуватості» [6, с. 24]; Калігула також систематично вдавався до звинувачення своїх підлеглих, але — і різниця тут суттєва — відбувалося це у «світі без суддів»: «*Qui oserait me condamner dans ce monde sans juge, où personne n'est innocent!*» [7, acte IV, scène 14, с. 171]. Кламанс, щоправда, не є ні імператором, наділеним абсолютною владою, ні поплічником окупаційного режиму, сильного своєю перемогою («Стан облоги»), отже він не має тієї брутальності, притаманної персонажам — його попередникам, однак він успадкував дещо з їхньої концепції світу. Історія, яка бачила терор не одного тоталітарного режиму, неодноразово підтверджує саме таке бачення світу — світу, який замикає людину у «всесвіті судового процесу»: «*Tout homme est un criminel qui s'ignore. Le criminel objectif est celui qui, justement, croyait être innocent*» [6, с. 303].

Якщо «*l'idée la plus naturelle à l'homme [...] est l'idée de son innocence*» [3, с. 86], то Кламанс умудряється довести, що ця думка — цілком безпідставна:

«nous ne pouvons affirmer l'innocence de personne, tandis que nous pouvons affirmer à coup sûr la culpabilité de tous» [3, с. 116], надаючи їй раціонального або логічного обґрунтування: *«En philosophie comme en politique, je suis donc pour toute théorie qui refuse l'innocence à l'homme et pour toute pratique qui le traite en coupable»* [3, с. 137-138]. Таким чином, Кламанс відкидає провідну філософську і політичну ідею, яка розвивається у «Бунтівній людині».

Кілька місяців після публікації повісті «Падіння» Камю напише свої «Роздуми про гільйотину» — патетичну промову за ліквідацію смертної кари, де він доводить абсурдність і неймовірну жорстокість цієї міри покарання, яка не залишає жодної можливості для виправлення судової помилки. Він стверджує, що рівно як і непокараний злочин, «засуджена невинність або надто суворо покараний злочин оскверняє все» [4, с. 1051], і підсумовує насамкінець: *«Ni dans le coeur des individus, ni dans les moeurs des sociétés, il n'y aura de paix durable tant que la mort ne sera pas mise hors la loi»* [Там само, с. 1064]. А тим, хто побачить в цинічних висловлюваннях Кламанса щодо необхідності засуджувати, аби жити і допомогти встановити абсолютне панування суду, текст повісті «Падіння», виважений, аргументований, де поєднуються логічні міркування і щире співчуття, — чітке вираження думки Камю — надасть категоричне спростування. І доказом може слугувати хоча б те, з якою ностальгією говорить Кламанс в останні хвилини своєї сповіді про «святую невинність того, хто сам собі пробаचाє» (*«la sainte innocence de celui qui se pardonne à lui-même»*) [3, с. 151].

Висновки. У підсумку, хочемо зазначити, що повість «Падіння» А. Камю є, безперечно, складним концептуальним феноменом, який, окрім явної смислової багатозначності сигналізує ще й про відкрити, і про приховану інтертекстуальність, тобто зовнішні зв'язки між попередніми й наступними творами письменника, а також творами інших авторів різних епох, що встановлюються через повторюваність у них деяких смислових елементів. А, як відомо, інтертекстуальність є не менш важливим поняттям, ніж структура тексту. Ці два поняття доповнюють одне одного, охоплюючи і внутрішні, і зовнішні зв'язки художнього твору, що вельми важливо для розуміння його глибинної сутності.

Література

1. Наливайко Д. Трагічний гуманізм Альбера Камю / Д. Наливайко // Камю А. Сторонній: Повість. Чума: Роман. Падіння: Повість / Пер. з фр. Передм. Д. Наливайка. — К.: Дніпро, 1991. — С. 5-28.
2. Lévi-Valensi J. La chute d'Albert Camus / J. Lévi-Valensi. — P.: Gallimard, 1996. — 211 p.
3. Camus A. La chute / A. Camus. — P.: Gallimard, 1995. — 192 p.
4. Essais // Bibliothèque de la Pléiade. Textes établis et annotés par R. Quilliot et L. Faucon. — P.: Gallimard, 1965. — 1072 p.
5. Camus A. L'étranger. La peste / A. Camus. — M.: Progrès, 1969. — 335 p.
6. Camus A. L'homme révolté / A. Camus. — P.: Gallimard, 2007. — 382 p.
7. Camus A. Caligula / A. Camus. — P.: Édition de Pierre-Louis Rey, 1979. — 188 p.

М.В. НЕСПРАВА,
здобувач кафедри філософії
Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара

ЕТИЧНА ПРИРОДА ЗЛА В ФІЛОСОФІЇ ПОСТМОДЕРНУ

У статті аналізується природа зла. Автор розглядає етичну природу зла в філософії постмодерну, виокремлюючи ставлення людини до природи, до самої себе, до соціального в інформаційному та техногенному суспільстві. У дослідженні актуалізуємо етичні проблеми глобалізації, закон «протівідносності», руйнування цінностей, розквіт суспільства споживання.

Ключові слова: етика, мораль, зло, філософія, постмодерн, закон «протівідносності».

В статье анализируется природа зла. Автор рассматривает этическую природу зла в философии постмодерна, выделяя отношение человека к природе, к самой себе, к социальному в информационном и техногенном обществе. В исследовании актуализируем этические проблемы глобализации, закон «противоотносительности», разрушение ценностей, расцвет общества потребления.

Ключевые слова: этика, мораль, зло, философия, постмодерн, закон «противоотносительности».

The article examines the nature of evil. The author considers the ethical nature of evil in postmodern philosophy, emphasizing the relation of man to nature, to yourself, to the social in information and technological society. The study will be able to address ethical problems of globalization, the law of «protivo of relativity», the destruction of values, the rise of the consumer society.

Key words: ethics, morality, evil, philosophy, postmodernism, law of «anti-relativity».

Соціально-філософське дослідження феноменів добра і зла в різні часи, різними філософами дозволяє дійти висновків щодо існування механізмів взаємозв'язку людини зі світом взагалі, зрозуміти, що вони окреслюють не тільки етичну природу активності людини, але й ставлення людини до самої себе, природи, соціального. Взаємозв'язок людини і світу максимально віддзеркалюється насамперед в світогляді та вчинках особистості, що дозволяє не тільки оцінити вчинки індивіда, соціальних спільнот з позицій добра і зла, але й визначити їх взаємозалежність у житті людини і суспільства.

«Зло — ціннісне уявлення, протилежне добру (благу), універсалія культури, основа етики. Воно охоплює негативні стани людини, і сили, що викликають ці стани»[7, с. 47]. Особливе значення мають дослідження функціонування в культурі уявлень про добро і зло, відповідних явищ, у зв'язку з розумінням суспільства як організму в добу глобалізації.

Серед визнаних дослідників, які фундаментально займаються постмодерністською темою і відзначаються актуальними ідеями щодо існування кризи, нових форм людського буття: Ж. Бодрійяр, Ж. Батай, Р. Барт, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, У. Еко, П. Козловські, Ю. Кристева, Е. Левінас, Ж.-Ф. Ліотар, Е. Макінтайр, Ч. Тейлор, М. Фуко та ін.

Цивілізаційний злам пов'язують з теорією постіндустріального суспільства, основу якої обґрунтували Д. Белл, Д. Рисман, А. Тоффлер, З. Бжезинський, Дж. Гелбрейт, А. Турен та ін.

Фрагментарність свідомості та культури віддзеркалена в класичній праці французького філософа Ж. Ф. Ліотара «Стан постмодерну», автор постсучасний період пов'язує з процесами всеохоплюючої інформатизації, змінами статусу знання і виникненням специфічного постмодерністського бачення світу [5, с. 14–23]. У праці Ж. Ф. Ліотара вперше було заявлено про вступ культури розвинених країн у постмодерну епоху, і пов'язана це подія була зі становленням постіндустріального або інформаційного суспільства.

Актуалізується проблема оцінки ролі й місця інформаційних технологій у сучасному суспільстві, що є центром уваги й інших представників постструктуралістської та постмодерністської думки, серед них праці Ж. Бодрійяра, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, У. Еко, А. Крокера, Д. Кука та ін. [9–12]. Пильний інтерес до проблем постмодернізму підтверджує низка публікацій А. В. Гулиги, Л. К. Зибайлова, В. П. Ільїна, І. Ільїна, В. А. Кутирьова, В. В. Цуриной, В. А. Шапинського, А. Бадью та ін, в яких здійснена спроба описати даний феномен культури кінця ХХ початку ХХІ ст. [1; 3; 8]. Разом з тим, зазначені праці мають найчастіше лише оглядовий характер, і в них відсутній системний теоретичний аналіз феномену постмодернізму.

Глобальний стан цивілізацій породжує ряд проблем, так Дж. Мур відзначає проблему, що моральне добро і зло не можуть бути пояснені природною наукою. Це завдання науки громадської. Бо всяка наука — «природна», навіть, наприклад, соціологія, оскільки вона вивчає те, що «є». Добро ж, явище унікальне, що належить до галузі належного, а не дійсного. Звідси висновки, що мають ірраціоналістичний сенс.

Наука, є безсилою визначити природу моральних цінностей, дати основу для вирішення моральних проблем. Люди здатні досягнути сенс добра, дати моральну оцінку явищам лише відмовившись від усього того, що вони знають з досвіду і науки. В оцінці набирає чинності особливе моральне прозріння — інтуїція, безпосередньо розсуд, сприйняття очевидного, - що не має нічого спільного з емпіричною достовірністю фактів й логікою міркувань.

До моральних цінностей актуалізується закон «противідносності». Подібно до того як метал є дорогоцінним лише завдяки своїй рідкості та винятковим якостям, так і вище оцінюється гідність того чи іншого вчинку, чим рідше його здійснюють. Ціннісна свідомість трансформує відношення причин та наслідків: люди вважають самим піднесенням те, що виключно. Багато поколінь моралістів-проповідників мріяли про перемогу добра над злом, про світ блага та блаженства. Але якби щось подібне і сталося, і зло б повністю було б усунуто, то й добро «зникло».

Головною проблемою етики завжди було питання про природу і істинність моралі, проте в історії етичних навчань зазвичай постає питання на підставі моральної свідомості про належне, про критерії моральної оцінки вчинків. Резюмуючи все вище сказане, що стосується історії етики, зауважимо, що в залеж-

ності від того, в чому вбачається основа моралі, усі наявні в історії етики вчення можна віднести до двох типів.

Перший тип, містить теорії, що виводять моральні вимоги з дійсності людського буття — «природи людини», природних потреб або прагнень людей, природжених їм почуттів або яких-небудь фактів їхнього життя, розглянутих як самоочевидна позаісторична основа моралі. Теорії цього типу тяжіють до біоантропологічного детермінізму; містять в собі елементи матеріалізму (давньогрецькі матеріалісти, Аристотель, Спіноза, Гоббс, французькі матеріалісти 18 століття, утилітаристи), але часто в них переважають тенденції суб'єктивного ідеалізму (англійська школа морального почуття 17-18 століть, Дж. Батлер; у сучасній буржуазній етиці ідеї — Дж. Дьюї, Р. Б. Перрі, Е. Вестмарка, Е. Дюркгейма, В. Парето, У. Самнера та інші). В теоріях іншого типу основою моралі є зовнішнє буття людини. Цей буття може розумітися натуралістично («закон природи» стоїків, закон «космічної теології», еволюції органічного життя) або ж ідеалістично: «найвище благо» (Платон), абсолютної ідей (Р. Гегель), божественний закон (томізм і неотомізм), апіорний моральний закон (І. Кант), прості й самоочевидні ідеї або взаємини, що не залежать від природи світобудови (кембриджські платоніки). В історії етики варто виокремити авторитарні концепції моралі, згідно з якими єдиною підставою її вимог є якийсь авторитет — божественний або особистий.

У сучасній постмодерній етиці проблема моралі є гіпотетичною [3]. У інтуїтивізмі основні моральні поняття є самоочевидними, недоказовими і неспростовними. Прихильники неопозитивізму, протиставляючи «факти» і «цінності», приходять до висновку про неможливість наукового обґрунтування моральних суджень. Представники екзистенціалізму вважають, що сутність людини не має загальних визначень і тому відсутні підстави для формулювання яких-небудь конкретних моральних принципів.

В натуралістичній етиці 1950-60 рр. XX ст. (Е. Эдел, Р. Брандт — США, і інші), яка виступає проти ірраціоналізму та формалізму в етиці, основи моралі пов'язують з потребами суспільного життя, даних антропології, етнографії, соціологічних досліджень.

Питання про природу моралі в історії етичної думки поступово набувало і інший вигляд: мораль та вчинки за своєю сутністю є доцільними, слугують здійсненню якихось практичних цілей і досягненню конкретних результатів, являють собою лише виконання закону, вимог абсолютної повинності, що пов'язана з метою. Ця ж альтернатива представлялась у формі питання про співвідношення в моралі понять позаморального блага і моральної належності.

Це можна простежити у працях І. Канта, англійських філософів Ч. Бріда, Е. Юінга на прикладі морального боргу (перед Батьківщиною, родиною) та блага (належного блага).

Характер моральних відмінностей актуалізується в концепції так званої консеквенціальної етики (латинське *consequentia* — наслідки), згідно з якою моральні вчинки повинні вибиратися і оцінюватися залежно від практичних результатів, до яких вони призводять (гедонізм, евідемонізм, утилітаризм та інші).

Таке рішення спрощувало моральну проблему: дозволяло виявляти невдалі мотиви вчинку і дотримуватись загального принципу права.

Постмодернізмом заперечується можливість існування єдиного для всіх учасників процесу образу реальності, тому поняття наміру фіксує у собі зазначені нами вище особливості, своєрідність функціонування моральної вимоги в окремому індивіді. Намір спонукає до дії, яка включає в себе в якості власних моментів і волевиявлення та досягнення мети, до певних вчинків [8, с. 7].

Вчинок, оскільки він керований, співвіднесений з наміром, виступає як етичний вчинок. Гегель свідомо наголошує на активному протистоянні злу. І моральний вчинок в цьому сенсі є вчинок, дія, що є моральною. Це передбачає, що вчинок, варто співвідносити не тільки з попередніми, але й з моральною рефлексією індивіда. Бо вчинок не гарантує правильного рішення, що є моральним в кожному окремому випадку. Часто тільки за наступною реакцією на дію можна судити про первісний намір. Оскільки об'єктивно можливі розбіжності між безпосередньою метою, і вчинком, то важливо знати, як цей вчинок є основою інших вчинків даного індивіда, наскільки він для нього типовий, чи не призводить він до негативних станів людини, і застосування сили, що викликають ці стани. Тому моральний вчинок інакше ще можна визначити як вчинок моральної людини.

Злам століття й тисячоліття, як і будь-яка ситуація «завершення епохи», призводить до переоцінки цінностей, вчинків людини, що стали сумнівними в добу «кризи сенсу», проблеми людського існування [6, с. 134–144]. Оскільки якісні характеристики людини — її духовність, моральні вчинки, об'єктивні у творчих уміннях та їх результатах, зазнали профанації, пов'язані з матеріальними винагородами тощо.

Доба постмодерну, сучасна культурна ситуація позначена кризою ідентичності людини, що спонукає особистість до болісних пошуків. Тому в сучасній культурі відчутні не лише тенденції глобалізації, але й «фрагментаризації» (за Р. Брайдотті), що вимагає від науковців особливої уваги до відмінностей між людьми — регіональних, етнічних, культурних та інших.

Філософський аналіз найбільш значущих сучасних інформаційних технологій, зокрема, телебачення, реклами, глобальної мережі Інтернет, простежується у працях автори актуалізують категорії пов'язані з технологіями віртуальної реальності, активно застосовують категорії постмодерністської думки щодо розширення реальності [2; 4]. Трансформації у виробничій сфері в основному пов'язані з переходом від масового характеру виробництва до дрібносерійного — принцип стандартизації поступово змінюється принципом різноманітності. З технічної точки зору, це обумовлено впровадженням новітніх комп'ютерних технологій, інтелектуалізацією техніки тощо. З філософської точки зору, масове виробництво і споживання, масове тиражування культурних стандартів і норм сприйняття дійсності, є приматом цілого над приватним, загального над окремим, єдиного над множинним.

Глобалізація, війни, катастрофи, кризи приводять людину в ситуацію нескінченних пошуків у світі, де в умовах необмеженого вибору стає все важче

знайти стійкі ціннісні орієнтири. У працях «нової філософії» Б.-А. Леві, Р. Лардро, К. Жамбе та ін., а також позиції І. Ільїа та А. Бадью, вирішення цієї проблеми можливе тільки шляхом визначення «сутності зла» та звернення до гуманістичних і духовних традицій.

Але в постмодерністській інтерпретації гуманізму не повинно бути місця універсальній етиці, яка диктує певну модель поведінки. Добро, подолання зла має передбачати забезпечення загальнолюдських цінностей, які варто розуміти не як загальні ідеї, а конкретні цінності кожної окремої людини, без яких його особисте життя втрачає сенс.

Звідси актуалізується проблема, яку має вирішити постмодерністська філософія, яка полягає у відповіді на питання, як можливо у «відкритому всесвіті» (М. Шеллер) поєднати новітні технології, особливо інформаційні, із загальногуманістичними цінностями та ідеалами й при цьому уникнути крайнощів повної відмови від техніки, так само як і повного розчинення в ній, трансформацій сфери духовності.

Література

1. Гулыга А. В. Что такое постсовременность / А. В. Гулыга // Вопросы философии. — 1998. — №12. — С. 152–156.
2. Журба М.А. Віртуальна реальність: передумови антропологічного повороту// irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
3. Ильин И. П. Постмодернизм. Словарь терминов / И. П. Ильин. — М.: ИНИОН РАН (отдел литературоведения) — INTRADA, 2001. — 349 с.
4. Кузнецов М.М. Виртуальная реальность: взгляд с точки зрения философа // Виртуальная реальность: Философские и психологические аспекты. — М., 1997.
5. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Пер. с фр. Н. А. Шматко. — М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1988. — С. 14–23.
6. Оже М. Криза сенсу в сучасному світі // Філософська і соціологічна думка. — 1995. — №5–6. — С.134–144.
7. Скрипник А.П. Зло // Новая философская энциклопедия. — М., 2001. — Т. 2. — С. 47.
8. Цурина И.В. Социально-политический контекст философии постмодернизма. — М., 1994.
9. Эко У. От Интернета к Гутенбергу: текст и гипертекст / У. Эко // Новое литературное обозрение. — 1998. — № 4. — С. 5–14.
10. Baudrillard J. Simulacra and Simulation. University of Michigan Press, — 1994.
11. Deleuze G. & Guattari F. A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. — Minneapolis: University of Minnesota Press, — 1987.
12. Kroker A., Cook D. The postmodern scene: Experimental culture and hiper-aesthetics. — Macmillan, 1988.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОШТОВИХ ТА ПОШТОВО-ТЕЛЕГРАФНИХ УСТАНОВ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ІМПЕРСЬКОГО ПЕРІОДУ

Поштовий зв'язок відіграє важливу роль у розвитку економіки країни, побудові інформаційної інфраструктури, прискоренні інтеграційних процесів. Це надає актуальності дослідження питання діяльності поштових та поштово-телеграфних установ, яке не завжди знаходилося у полі зору дослідників. Порівняно кількісно незначний історіографічний доробок наголошує на необхідності детального вивчення проблеми. Сучасний період української історіографії питання розпочався з 1990-х рр. Сучасні дослідження, що стосуються діяльності поштових та поштово-телеграфних установ характеризуються зміною методологічних підходів та поглядів до висвітлення питання. Дослідники стали об'єктивніше висвітлювати історію поштового зв'язку.

О.Ю. Кирієнко у статті “Загальна та військова цензура в Російській імперії (XVIII — початок XX ст.)” на основі вироблених в історіографії підходів виокремив й охарактеризував основні періоди функціонування загальної (в тому числі поштової) та військової цензури в Російській імперії протягом XVIII — початку XX ст. Автор визначив роль цензури у забезпеченні непорушності усталених порядків у державі як у мирний, так і воєнний час [1].

У своєму дослідженні М.В. Бармак [2] зазначив, що допоміжною системою місцевої адміністрації по управлінню землями Правобережної України була поштова система Російської імперії. Автор звернув увагу на поштові реформи. Так, проект першої реформи було внесено у Державну раду на розгляд у квітні 1830 р., а 27 жовтня 1830 р. затверджено новий устрій поштової частини, що проіснував до реформи 1867 р. Поштамти і поштові контори тісно співпрацювали з поліцією та жандармерією, виконуючи функції своєї служби безпеки. Дослідження В. Шандри “Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII — початку XX ст. в російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд” [3] висвітлює історичний досвід державного управління і державної служби періоду Російської імперії, включаючи поштовий аспект.

Питання поштових трактів та поштових станцій набуло регіонального аспекту. Д. Малаков у статті “Від Києва до Житомира — на перекладних” висвітлив історію поштового тракту Київ — Житомир, довжина якого за російською мапою Київської губернії становила 155,5 верств або 166 км. [4]. Історію київської поштової станції, від місця розміщення якої названо Поштову площу сучасної столиці, висвітлила Н. Крутенко [5]. Авторка звернула увагу на поштовий тракт від цієї станції, яким за допомогою диліжансів здійснювався поштовий зв'язок з іншими містами. Також Н. Крутенко проаналізувала діяльність О.М. Лазаренка — одного з перших спеціалістів, що був першопрохідцем автомобілебудування. Саме він зібрав велику колекцію дорожнього поштового транспорту, яку і подару-

вав м. Києву для відкриття музею при поштової станції. Вказана колекція сьогодні знаходиться в аналогічному музеї м. Ніжин.

О. Семенова у статті “Суцільний мученик 14-го класу” розповіла про поштові музеї, зокрема про перший музей вітчизняної пошти, який з’явився у 1912 р. при Московському поштамті. Авторка описала експозиції музею та дала коротку характеристику “поштовим епохам”. Так, вона дослідила роботу гінців, які мали заучити напам’ять інформацію і після довгої скачки, пішого походу або морського круїзу передати її адресату усно; походження слова “пошта”, що від скорочених латинських слів означає “posita” (встановлена) та “statio” (пункт); ямську гоньбу, що походить від татаро-монгольських слів “ям” (дорога) і “ямчі” (провідник). Ямами називали шляхові станції, де зупинялися і міняли коней вершники, естафетою передавали пошту. О. Семенова розповіла про так званий “бісівський ріжок” — оповіщення про прибуття пошти звуком різка, що було закордонним нововведенням. У статті приділена увага поштовим скринькам різного віку [6].

В сучасний період розвитку історіографії поштової справи з’явилися дисертаційні дослідження, які носять здебільшого регіональний характер. Дисертаційне дослідження С.Є. Орехової “Історія розвитку поштового зв’язку у Донецькій області XIX — XXI ст.” присвячено проблемі становлення, розвитку та виявлення особливостей у діяльності поштового зв’язку як галузі народного господарства на території Донецької області протягом XIX — XXI ст. [7]. Наступне дисертаційне дослідження — захищене О.В. Федорченком “Розвиток поштового зв’язку в Таврійській і Херсонській губерніях наприкінці XIX — на початку XX ст.” [8]. Монографічне дослідження І.С. Міронової є першим узагальнюючим дослідженням історії поштових і поштово-телеграфних установ на півдні України в контексті розвитку зв’язку російської держави [9]. Дисертація Н.В. Галич “Розвиток поштової справи в Україні у XIX — на початку XX ст.” [10] несе в собі характеристику поштового зв’язку на території України загалом.

Сучасний період історіографії характеризується появою змістовних узагальнюючих нарисів з історії поштового зв’язку України вцілому. В. Бізіна подає короткий нарис історії української пошти від найдавніших часів до наших днів та не ставить задачу опису її становлення і діяльності по регіонах. Автор привертає увагу до окремих подій із життя пошти України і київської зокрема. Зібрані матеріали присвячені до 225-річчя Київського поштамту та базуються здебільшого на архівних і літературних матеріалах. Дослідниця дотрималася хронології в підбірці та викладі фактів і документів, виділяючи найбільш важливі [11].

В.Н. Фурман у роботі “Нариси з історії пошти на землях сучасної України (1765-1900 рр.)” знайомить читача з еволюцією розвитку та функціонуванням пошт Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Росії, Румунії на етнографічних територіях, населених здебільшого українцями. Автор впевнений, що невпорядкована історія розбудови функціонування поштового зв’язку на землях України, де впродовж тривалого часу відбувалися бурхливі політичні та військові протистояння, є невичерпним джерелом досліджень, поповнення історичних знань. Нариси написані в історично-хронологічній послідовності та окреслюють обрії практичного колекціонування [12].

Останнім часом історики все більше починають займатися питаннями регіональної історії. Звертаючись до локальних сюжетів, вони переносять на дослідження прийоми і традиції вивчення “великої історії”, використовують найширший діапазон інформації документального, статистичного і мемуарного характеру.

Так, вийшли друком праці, які присвячені регіональним аспектам діяльності поштових та поштово-телеграфних установ. Сімнадцята книга із серії “Історія трудових колективів Житомирщини” К. Мартинюка, Г. Мокрицького, О. Нечипорука “Поштовий зв’язок на Житомирщині: Сторінки історії: (від перших поштових станцій до дирекції “Укрпошти)”” являє собою історико-краєзнавчий нарис про історію, розвиток і сьогодення поштового зв’язку на Житомирщині. Авторами прослідковується шлях розвитку галузі поштового зв’язку від давніх часів, поштових станцій до сучасних поштових підприємств, що входять у систему Житомирської дирекції УДППЗ Укрпошта. Подаються цікаві історичні факти та біографії найвідоміших діячів пошти. Книга приваблює багатим фактичним матеріалом, автори передають особисте та колективне бачення важливих історичних подій в історії пошти на Житомирщині; узагальнюється досвід діяльності колективів пошти в містах і селах області. Розповідь про історію пошти проілюстрована багатьма фотознімками, документами, репродукціями рідкісних поштових листівок, конвертів, марок, що тематично пов’язані із Житомирщиною. Книга містить окрім власне історичного нарису, розповідь про сучасне життя колективів пошти Житомирщини, а також багатий довідковий матеріал, що є як в основному тексті, так і в додатках [13].

Історію електрозв’язку Бердичівського району досліджував А. Горобчук [14]. Також про бердичівський районний вузол зв’язку писала О.Д. Міронова [15]. Розвиток телефонного сполучення на цій території висвітлив В. Ружицький [16]. Працю “Історія Ружинщини: Нариси і документи” видав Г.Л. Махорін [17].

С. Єсюнін у своїй статті дослідив становлення та розвиток телеграфу, телефону та радіо на території Поділля [18].

Відомості з історії зв’язку досліджуваної нами території розміщені також на регіональних сайтах ВАТ “Укртелеком”. Зокрема, статті “Електрозв’язок Житомирщини. До дня працівників радіо, телебачення та зв’язку” [19], “Історія електрозв’язку Черкащини” [20].

Отже, історіографія досліджуваної теми характеризується порівняно невеликою кількістю наукових публікацій, які розкривають окремі аспекти і сюжети. Сучасний етап історіографії зв’язку характеризується значною кількістю спеціальних досліджень і публікацій з історії поштової справи в окремих регіонах країни. Основна маса літератури з історії поштово-телеграфного зв’язку представлена науково-популярними та краєзнавчими нарисами і статтями.

Провівши історіографічний аналіз, вважаючи роботи попередників, варто наголосити, що у історіографії все ж відсутнє комплексне історичне дослідження діяльності поштової та поштово-телеграфної справи на території Правобережної України.

Література

1. Кирієнко О.Ю. Загальна та військова цензура в Російській імперії / О.Ю. Кирієнко // УІЖ. — 2010. — № 4. — С. 83-98.
2. Бармак М.В. Формування системи шляхів сполучення та створення поштової служби на території Правобережної України (кінець XVIII — перша половина XIX ст.) / М.В. Бармак // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 12. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука. — Вінниця, 2007. — С. 12-15.
3. Шандра В. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII — початку XX ст. в російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд / В. Шандра. — К., 1998. — 75 с.
4. Малаков Д. Із Києва до Житомира — на електронних / Д. Малаков // День. — 2013. — 29 серпня. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/iz-kiyeva-do-zhitomira-na-perekladnix.html>
5. Крутенко Н. Почтовая станция: история с продолжением / Н. Крутенко // Всеукраинские ведомости. — 1994. — 30 сентября.
6. Семенова О. Сущий мученик 14-го класу / О. Семенова // Независимая. — 17 січня 2006. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ng.ru/accent/2006-01-17/7_muchenik.html
7. Орехова С.Є. Історія розвитку поштового зв'язку у Донецькій області XIX-XXI ст. [Текст]: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Світлана Євгенівна Орехова; Донецький національний університет. — Донецьк, 2006. — 503 арк.
8. Федорченко О.В. Розвиток поштового зв'язку в Таврійській і Херсонській губерніях наприкінці XIX — на початку XX ст. [Текст]: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Олег Володимирович Федорченко; Чорноморський державний університет імені Петра Могили. — Миколаїв, 2012. — 387 арк.
9. Міронова І.С. Поштові і поштово-телеграфні установи на півдні України в системі зв'язку російської держави (друга половина XVII — початок XX ст.): [монографія]. — Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. — 564 с.
10. Галич Н. В. Розвиток поштової справи в Україні у XIX — на початку XX ст. [Текст]: дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Галич Наталія Василівна; Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2012. — 210 арк.
11. Бизина В. Из истории украинской почты. (К 225-летию Киевского почтамта) / В. Бизина. — К., 2000. — 91 с.
12. Фурман В.Н. Нариси з історії пошти на землях сучасної України. Том 1. (1765-1900) / В.Н. Фурман. — Одеса: ТЕС, 2013. — 160 с.
13. Мартинюк К., Мокрицький Г., Нечипорук О. Поштовий зв'язок на Житомирщині: Сторінки історії: (від перших поштових станцій до дирекції “Укрпошти”) / К. Мартинюк, Г. Мокрицький, О. Нечипорук. / Серія “Історія трудових колективів Житомирщини”. — Кн. 18. — Житомир: “Волинь”, 2006. — 428 с.
14. Горобчук А. Дореволюційний період / А. Горобчук // Історія електрозв'язку Бердичівського району. — 2003. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://my.berdychiv.in.ua/images/zviazok/z_002.htm
15. Міронова О.Д. Історія районного узла зв'язу // Бердичівська земля в контексті історії України: Науковий збірник Велика Волинь: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. — Т. 19 / Відп. редактор М.Ю. Костиця. — Житомир: МАК, 1999. — 174 с.
16. Ружицький В. Коли задзвонив телефон (З історії Бердичева) / В. Ружицький // Земля Бердичівська. — 1993. — 27 січня. — №7. — С. 8.
17. Махорін Г.Л. Історія Ружинщини: Нариси і документи / Г.Л. Махорін. — Житомир: Волинь, 2000. — 160 с.

18. Єсюнін С. Телеграф, телефон, радіо: перші кроки на Поділлі / С. Єсюнін // уе.ua. — 2010. — 12 листопада. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ue.ua/news/news_959.html
19. Електрозв'язок Житомирщини. До дня працівників радіо, телебачення та зв'язку — 16.11.2000. / ВАТ “Укртелеком”, Житомирська дирекція, м. Житомир, 2000.
20. Історія електрозв'язку Черкащини. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cherkasy.ukrtelecom.ua/about/historyck>

А.Л. СТАРУНОВА,

старший викладач Одеської державної академії будівництва та архітектури

ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ТА ЇЇ ТЕРИТОРІАЛЬНО-НАРОДНИХ ДІАЛЕКТІВ

Історію української літературної мови та її територіально-народних діалектів не можна розглядати поза часом і простором та історією слов'янства взагалі. Що стосується літературної мови, то загальновідомим є факт, що її започаткував Іван Петрович Котляревський, а основоположником став Тарас Григорович Шевченко. Вихід мови на історичну арену пов'язують з виданням у 1798 році «Енеїди» Івана Котляревського. Ця поема стала першим друкованим твором, написаним живою народною мовою, у супереч тогочасній традиції користування книжною мовою навіть у писемно-художній практиці. Рік видання творів Тараса Шевченка (1840 р.) може вважатися особливо важливим, тому що з цього часу нова українська літературна мова, яка живилась народномовною стихією і творчою діяльністю письменників, науковців, діячів культури стала на плідний шлях становлення, розвитку і нормативної стабілізації. Тому що Котляревський і Шевченко почали писати твори народною мовою на основі українських середньонаддніпрянських говірок.

До них існувала українська писемна мова, вона формувалася на основі давньоукраїнських літературних традицій і впливу живого народного мовлення.

І тому зрозуміло, що коли ми говоримо про давність української мови і її коріння, йдеться не про її сучасний літературний варіант, а про народне мовлення, тобто про народні діалекти.

Усна і писемна форми нашої мови постали на основі діалектів і пам'яток центральної частини Київської Русі.

На розвиток давньої літературної мови, в основному, впливали створені в Києві та в інших містах України-Русі писемні пам'ятки: Остромирове євангеліє (1056-1057 рр.), «Повчання» Володимира Мономаха (1117), «Повість временних літ» літописця Нестора (XII ст.), «Слово о полку Ігоревім» (XII ст.), Галицько-Волинський літопис (XIII ст.), Пересопницьке євангеліє тощо, що носили книжний характер і не мали помітного впливу на загальнонародну українську мову.

Продовжувачами процесу сучасної української літературної мови були С. Боровиковський, Є. Гребінка, П. Гулак-Артемівський, Г. Квітка-Основ'яненко

та інші. І завершив цей процес Тарас Шевченко — основоположник сучасної національної літературної мови.

Трохи інакше складалася історія народно-діалектного мовлення. Діалекти розвивалися за своїми внутрішніми законами і майже не залежали від державного чи релігійного життя суспільства, тільки в народному мовленні виникли ці специфічні, фонетичні, граматичні, лексичні риси, які з часом стали характерними особливостями української мови.

Дослідити походження української мови — це значить з'ясувати послідовність, місце та час виникнення окремих українських діалектних рис, що поступово склали специфічну мовну систему, середньонаддніпрянський варіант, якої став основою сучасної української літературної мови.

Сучасна українська етномовна територія ділиться на три великі діалектні масиви: північне, південно-західне і південно-східне наріччя. Південно-східне наріччя виникло у XVI-XVII ст. на базі говірок переселенців з Полісся, Волині, Поділля. Вони почали з'являтися на Середній Наддніпрянщині XIII-XIV ст., а до того ці землі були диким полем.

Щоб дослідити походження української мови слід з'ясувати місце і час утворення північного і південно-західного наріччя. Потрібно знати, що українська мова є однією з багатьох слов'янських мов, а українці частина слов'янського світу.

Мовна територія була не однорідною, ділилася на два виразні етнографічні і діалектно-відмінні масиви: північний і південний. Північний масив охоплював Середню Наддніпрянщину, Полісся, Волинь, Наддністрянщину й Прикарпаття. Представники цієї культури безпосередньо вплили на культуру Київської Русі. Північний діалектний масив у майбутньому став основою північного наріччя.

Південний проукраїнський етномовний масив сформувався у лісостепах Середньої Наддніпрянщини, включаючи середні течії Сули, Псла, Ворскли, а також у Надпоріжжі, по Дніпру між Тясьмином і Россю та в Прутсько-Дніпровському межиріччі. Саме в південному діалектному реалі згодом сформувалося південно-західне наріччя і виникла більшість фонетичних рис, характерних лише для української мови.

Діалекти української мови, враховуючи їх походження і історичний розвиток, традиційно поділяють на два різновиди: давні, що функціонують на території давнього заселення українського народу, і новостворені, які виникли внаслідок порівняно пізніх переселенських рухів і пов'язані з дозаселюванням новоосвоюваних земель.

До давніх діалектів належить: поліські, більшість південно-західних, середньонаддніпрянські говірки. У цих діалектах часто зберігаються архаїчні мовні явища, втрачені іншими територіально-мовленнєвими утвореннями. Вони не увійшли до складу літературної мови. Ці діалекти неоднаковою мірою зберігають архаїчні мовні риси, у фонетиці — це поліські діалекти, у граматиці — архаїчні явища спостерігаються у південно-західному наріччі, а у лексиці — в поліських і південно-західних діалектах.

До новостворених територіально-мовленнєвих утворень відносяться переважна більшість південно-східних, слобожанських і степових, а також переселенських говірок. До новостворених також належать деякі з південно-західних діалектів, а саме: західно-карпатські, лемківські діалекти, формування яких відбулося протягом XVI століття на базі переселенських говірок із Перемиської землі, гуцульські говірки на Закарпатті, принесені сюди українськими переселенцями з північних схилів Карпат у XVI-XIX ст.

Серед них є такі утворення, які виникли внаслідок переселення людей з однієї, в основному, цілісної з діалектичного погляду території. Ці новостворені діалекти пропонують називати однотипними чи односистемними, тому що їх генетична основа є однодіалектною. Це лемківські діалекти.

Другий різновид різностворених діалектів є різнотипні, різносистемні в своїй генетичній основі. Вони характеризуються наявністю різнодіалектних елементів, тому в цих говірках спостерігається велика кількість паралелізмів різнодіалектного походження. Вони представлені саме степовими говірками на півдні України.

До новостворених також належать переселенські говірки, оточені діалектами інших мов. Такими є переселенські говірки в Росії, Казахстані, Польщі, Румунії, Словаччині, Канаді і інших країнах.

Література

1. Матвіяс І. Г. Засади української діалектології / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. — 2000. — № 1. — С. 3—9.
2. Сердега Р. Л. Українська діалектологія : навчальний посібник / Р. Л. Сердега, А. А. Сагаровський. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. — 156 с.
3. Тищенко К. Поки живі українські діалекти — живе Україна / К. Тищенко // Дивослово. — 2002. — С. 13—16.

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

А.А. СОГОРІН,

докторант кафедри соціології та соціальної роботи
Класичного приватного університету

РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ТРАНСЛЮВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Сучасна політична ситуація в Україні і сплеск патріотизму розгортає маркетологів і виробників у бік національної ідеї, однак доречність і якість пропонуваної споживачеві інформації досить часто залишає бажати кращого. З огляду на те, що багато дослідників розглядають рекламу як важливий ресурс розвитку суспільства [2], на сьогоднішній день дослідження ролі і місця реклами у формуванні ціннісних орієнтацій, звернення до її виховно-освітньої функції є вельми актуальним. Так, на нашу думку, реклама як важливий соціальний інститут повинна вносити свій внесок у прогрес і суспільне благополуччя, а не в зростання соціального невдоволення і напруженості. Наприклад, вона може сприяти наступності культури, якщо при її створенні враховані національні особливості різних соціальних спільнот, тим самим сприяючи патріотичному вихованню суспільства в нашій країні, формування толерантності, орієнтації споживача на здоровий спосіб життя і сімейні цінності.

З метою виявлення можливостей реклами у формуванні патріотичних цінностей ми провели соціологічне опитування в низці міст України. Об'єктом досліджень стали жителі наступних міст: Запоріжжя (587 осіб), Івано-Франківськ (604 особи), Херсон (609 осіб), Полтава (600 осіб), Ужгород (385 осіб), Мукачеве (55 осіб). Загальна кількість опитаних – 2785 осіб, серед них 1555 жінок і 1230 чоловіків. У процесі обробки отриманих даних усі респонденти були поділені на п'ять категорій за віком (18-30, 31-39, 41-49, 50-59 та 60 і більше років).

В результаті проведеного соціологічного дослідження були отримані наступні результати.

Рівень патріотизму опитаних досить високий – 66% респондентів вважають себе патріотами України, 18% утруднилися надати відповідь, і лише 16% не вважають себе патріотами.

У респондентів всіх вікових груп патріотичні почуття виражені дуже ярко, найбільш патріотичними є опитані старше 40 років (70% опитаних цієї катего-

рії), найменш патріотичною є вікова категорія 31–39 років (62% опитаних цієї категорії).

Найбільший рівень патріотизму демонструють жителі Івано-Франківська (79% опитаних) та Полтави (71% опитаних). Рівень патріотизму жителів інших опитаних міст приблизно однаковий, на рівні 56–60% опитаних. Треба відмітити, що більшість опитаних (47%) згодні з твердженням, що сучасні українці дорожать національними цінностями, 27% утруднилися дати відповідь на це питання, і 26% вважає, що їх оточення не достатньо дорожить національними цінностями. Тобто існує певна категорія громадян, що вважають себе патріотами України, але достатньо низько оцінюють рівень патріотизму оточуючого суспільства.

Цікаво, що ще менша кількість опитаних (41%) бачить в рекламі потенціал для виховання патріотизму суспільства, а 37% загалом його не бачить.

На жаль, не виявляється можливим однозначно визначити, чи є, на думку опитаних, потенціал у рекламі для виховання патріотизму: 41% проти 37%, однак значна частка респондентів що утруднилися надати відповідь – близько 22% – дозволяє казати про те, що раніше ніхто просто не замислювався над цим питанням.

Однак, слід пам'ятати про те, що вплив реклами найчастіше залишається неусвідомлюваним для більшості людей. Отже, стає очевидним: таке явище, як реклама, що стала частиною нашої культури, виконує велику кількість соціальних функцій, будучи одним з агентів соціалізації та містить в собі потужний механізм виховного впливу, отже вона має можливість стати транслятором патріотичних цінностей [1].

Переважає більшість опитаних (30%) вважає, що реклама може сприяти вихованню патріотизму шляхом нагадування про багату історію країни та її традиції, 27% респондентів впевнені, що підвищенню патріотизму сприятиме пропагування в рекламі традиційних цінностей і культурної спадщини, 18% опитаних вважає, що популяризація досягнень країни в різних сферах сприятиме підвищенню патріотизму.

Таким чином, не виключаючи споконвічної спрямованості будь-якої реклами на переконання споживача в необхідності придбання того або іншого товару, ми наполягаємо на цінності непрямого впливу соціокультурного тла реклами, неусвідомлюваного більшістю людей. Наповнивши це тло національними символами, героями, рекламисти зроблять важливий крок на шляху до виховання громадян у дусі патріотизму.

Ми вважаємо, що грамотно створена реклама може впливати на формування ідентичності особистості. Заохочення сумлінних виробників реклами, впровадження в рекламному просторі привабливих національних образів і символів – все це, на наш погляд, буде сприяти формуванню позитивної ідентичності сучасного покоління.

Література

1. Возможности влияния рекламы на формирование патриотических ценностей молодежи (социологический анализ) / Е. Е. Уралева // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. — 2009. — № 2 (10). — С. 89–100.
2. Ховрин А. Ю. Государственная молодежная политика: синтез патернализма и социального партнерства / А. Ю. Ховрин // Социально-гуманитарное знание. — 2007. — № 1. — С. 121–138.

Л.І. ХАБІРОВА,

аспірант кафедри загальної, вікової та практичної психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ЯК ФОРМИ ПРОЯВУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНЯ

В нинішніх умовах розвитку сучасного суспільства особливу увагу слід приділити питанню формування всебічно розвинених, гармонійних та творчих особистостей, як беззаперечного джерела суспільного та національного прогресу. Саме тому, проблема розвитку творчої ініціативи учнів має входити до найпріоритетніших завдань сучасних закладів освіти.

У психологічній науці проблема творчості та творчого розвитку особистості представлена в роботах таких вчених, як: Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, Н.С. Лейтес, О.М. Леонтьєв, В.О. Моляко, Д.Б. Богоявленська, О.Л. Музика, В.В. Рибалка, С.Д. Максименко, В.В. Клименко, В.М. Дружинін, В.А. Роменець, С.П. Яланська.

Питання вивчення розвитку ініціативності особистості висвітлено в роботах Б.Г. Ананьєва, Б.М. Теплова, Л.С. Виготського, Я.О. Пономарьова, Н.Д. Левітова та ін.

Перш ніж розглядати творчу ініціативу як форму прояву пізнавальної активності учня, слід визначити поняття «ініціатива» та «активність».

Методологічний аналіз даної проблеми демонструє різні підходи щодо розуміння сутності активності, що пояснюється її багатосторонністю, багаторівневістю та складністю.

Науково обґрунтований підхід до осмислення поняття активності підготовлений у вітчизняній психології ідеями Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова, В.Д. Небиліцина, Д.Н. Узнадзе, Н.О. Бернштейна, Н.С. Лейтеса, роботами К.О. Абульханової, А.Г. Асмолова, А.В. Петровського, М.Я. Басова та інших дослідників, що розкрили положення про культурно-історичне опосередкування психічних процесів, про діяльність, співвідношення «зовнішнього» і «внутрішнього».

Так, С.Л. Рубінштейн розглядав активність не як властивість свідомості, а як якість суб'єкта і особливість особистості як суб'єкта [1, с. 6].

К.О. Альбуханова поняття активності визначає як типовий для даної особистості, узагальнений, ціннісний спосіб відображення, вираження і здійснення

життєвих потреб. До числа останніх відносяться: потреба в об'єктивації (С.Л.Рубінштейн, Д.Н.Узнадзе) як потреба в активному, життєвому самовираженні, потреба у визнанні. Активність особистості — це її функціонально-динамічна якість, яка інтегрує всю її психологічну структуру (певним чином пов'язуючи потреби, здатність, свідомість і волю), що, в свою чергу, забезпечує особистості можливість по-своєму структурувати життєдіяльність (спілкування, діяльність, пізнання), життєвий шлях. Активність — це не тільки спосіб вираження потреб, але й цілісний і ціннісний спосіб самовираження, самоздійснення особистості, яким забезпечується її суб'єктність [1, с. 10].

В.Г. Леонтьєв визначає активність як реалізуючу здатність до перетворення зовнішнього і внутрішнього середовища людини відповідно до поставленої нею мети [2, с. 3].

В.Д. Небиліцин дає своє розуміння активності: «Понятием общей активности объединяется группа личностных качеств, обуславливающих внутреннюю потребность, тенденцию индивида к эффективному освоению внешней действительности, вообще к самовыражению относительно внешнего мира. Такая потребность может реализоваться либо в умственном, либо в двигательном, либо в социальном плане, и в соответствии с этим могут быть выделены несколько видов общей активности» [3, с. 22].

Небиліцин відрізняє психічну активність від особистісної активності, для характеристики якої необхідно враховувати три сторони цього явища: а) результативну сторону (реальні досягнення, які стали результатом тієї чи іншої конкретної діяльності, дії або вчинку); б) змістовну сторону (комплекс моральних та інтелектуальних спонукань, установок, інтересів і мотивів); в) динамічну сторону (формальні характеристики виконуваної індивідом діяльності за такими її якостями, як темп, інтенсивність і розподіл у часі) [4].

А.В. Петровський підкреслює головну специфічну якість активності особистості — інтенціональність. Тобто, джерело активності знаходиться в ній самій, організація активності підпорядковується принципу самопричинності [5].

Теоретично проаналізувавши підходи до розуміння поняття «активність», доцільно перейти до аналізу терміну «пізнавальна активність».

Дана категорія пов'язана з процесом пізнання, пізнавальною діяльністю особистості. Потреба викликає активність організму, спрямовану на досягнення відсутнього об'єкта. Пізнавальна потреба характеризується тим, що людина відчуває необхідність у деяких відсутніх, тобто невідомих їй знаннях і способах дії. Пізнавальна потреба визначає ту інтелектуальну активність, яка забезпечує відкриття людиною цих знань [6, с. 7].

Відомі науковці-психологи Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, О.М. Леонтьєв, В.М. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн цілісно підходять до проблеми пізнавальної активності, враховуючи систему особистості з її потребами та відношеннями. Активність відображає об'єктивно існуюче відношення особистості, яке виявляється при її взаємодії з оточуючим світом і реалізується в діяльності особистості. Характерною особливістю пізнавальної активності є її предметна спрямованість [7].

Пізнавальна активність — це не вроджена якість особистості, а результат її формування. О.М. Леонтьєв, П.Я. Гальперін, досліджуючи умови формування пізнавальної активності учнів, прийшли до висновку, що результат навчання залежить від характеру засвоєння знань [8, с. 3].

Таким чином, в науковій психологічній літературі пізнавальна активність розуміється як деяка вибіркова пізнавальна спрямованість особистості на предмети і явища оточуючого світу.

Поняття ініціативи особистості в психологічній науці розглядається як один із рівнів активності [1, с. 12]. Остання виражається у взаємодії складових елементів психічної реальності, тобто як базове відношення особистості до оточуючого світу та до самого себе [9, с. 228].

Ініціатива розглядається як вільна форма самовираження і реалізація власних потреб суб'єкта; спонукаючий аспект діяльності, спілкування, пізнання [1, с. 31].

К.О. Абульханова розуміє ініціативу як зберігання особистістю творчої або авторської позиції в процесі діяльності. Ця форма виступає як причина початку і розгортання діяльності [1].

Перш ніж визначати поняття творчої ініціативи, доцільно перейти до аналізу, представлених в науково-психологічній літературі, підходів, щодо розуміння творчості.

Так, С.Л. Рубінштейн дає таке визначення: «Творчість — це діяльність людини, метою якої є творення нових матеріальних і духовних цінностей, що мають суспільну значимість» [7, с. 372].

За Л.С. Виготським, творчість — діяльність людини, спрямована на створення нового: чи то речей зовнішнього світу, чи умовиводів або почуттів, власних самій людині [10, с. 165].

О.О. Леонтьєв розуміє творчість не як процес створення нового, а як здатність людини «діяти в невизначених ситуаціях». Умовою цієї здатності є самореалізація (самовизначення) особистості, що передбачає самостійне налагодження системи відносин між окремою особистістю та соціальним і предметним світом, опосередковано перетворюючи їх через власну діяльність [11].

В.О. Моляко розглядає творчість як діяльність, котра сприяє створенню, відкриттю чогось раніше невідомого певній особистості (суб'єктові). Головним у творчості є оригінальність, новизна в діяльності, відмінність від створеного раніше, вже відомого [12, с. 4].

На основі проведеного теоретичного аналізу ми даємо таке визначення: Творча ініціатива — форма вияву активності особистості, що опосередкована її відношенням до конкретної діяльності, результатом чого виступає якісно новий та оригінальний продукт (об'єкт), особистісно значимий для суб'єкта.

Ми вважаємо, що творча ініціатива виступає інтегративним показником творчої активності учня, що опосередковує його відношення до навчальної діяльності мірою прояву пізнавальної активності.

Мета нашого емпіричного дослідження полягала у визначенні взаємозв'язку між суб'єктивною оцінкою респондента власної схильності до творчості та рівнем прояву його пізнавальної активності.

У відповідності до мети дослідження, нами були обрані такі методики: 1) Тест «Визначення рівня пізнавальної активності учнів» за Б. Пашневим (у методиці наявна шкала нещирості для виявлення досліджуваних з установкою на «соціальну бажаність»); 2) Опитувальник особистісної схильності до творчості з Г. Девісом (у редакції Б. Пашнева).

Дослідження проводилося на базі Полтавської загальноосвітньої гімназії «Здоров'я» №14 у травні 2016 року. Об'єм вибірки складає 78 осіб, серед яких 43 учня 9-х класів та 35 учнів 10-х класів.

Результати дослідження подані у вигляді гістограми (рис.1).

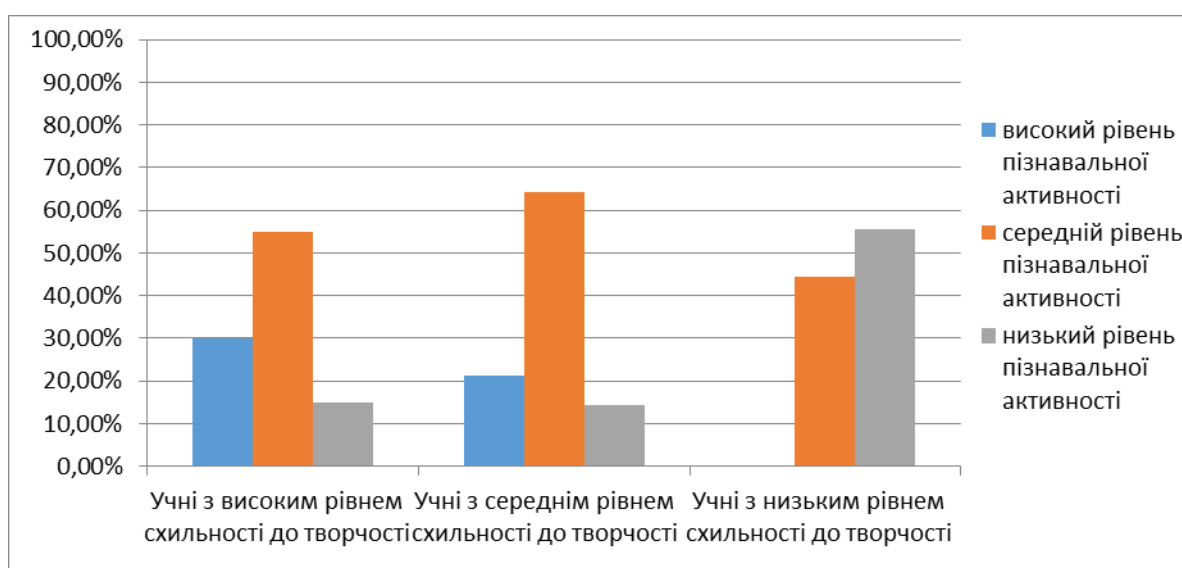


Рис. 1. Особливості пізнавальної активності учнів з різним рівнем схильності до творчості

З рис. 1. видно, що учні з високим рівнем схильності до творчості переважно мають середній (55,0%) та високий рівень (30,0%) пізнавальної активності. У респондентів з середнім рівнем схильності до творчості спостерігаються подібні результати: середній (64,3%) та високий рівень (21,4%) пізнавальної активності. Для досліджуваних з низьким рівнем схильності до творчості характерна протилежна тенденція. Серед останньої групи учнів переважає низький рівень (55,6%) пізнавальної активності, високий рівень не виявлений у даній групі.

Висновки. У нашому розумінні, творча ініціатива — форма вияву активності особистості, що опосередкована її відношенням до конкретної діяльності, результатом чого виступає якісно новий та оригінальний продукт (об'єкт), особистісно значимий для суб'єкта.

Творча ініціатива виступає інтегративним показником творчої активності учня, що опосередковує його відношення до навчальної діяльності мірою прояву пізнавальної активності.

Подальше вивчення взаємозв'язку творчої ініціативи з пізнавальною активністю учнів потребує дослідження мотиваційної складової навчальної діяльності, ціннісних орієнтацій особистості та особливостей організації навчання в сучасних загальноосвітніх закладах.

Література

1. Абульханова К.А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): Избранные психологические труды. / К.А. Альбуханова. — М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 1999. — 224 с. (Серия «Психологи Отечества»)
2. Леонтьев В.Г. Психологические источники активности личности: Сборник научных трудов. / В.Г. Леонтьев. — Новосибирск : Изд. НГПУ, 2004. — 283 с.
3. Небылицын В.Д. Актуальные проблемы дифференциальной психофизиологии. / В.Д. Небылицын // Вопросы психологии. — 1971. — №6. — С. 18—26.
4. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. / Д.Б. Богоявленская. — Ростов-на Дону : Изд-во РГУ, 1983. — 172 с.
5. Петровский А.В. Основы теоретической психологии. / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. — М. : Инфра-М, 1998. — 525 с.
6. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. / А.М. Матюшкин. — М. : Педагогика, 1972. — 186 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер, 1999. — 720 с. — (Мастера психологии).
8. Чернышов И.А. Проблемы развития познавательной активности подростков в учебном процессе [Электронный ресурс] / И.А. Чернышов, М.В. Цуканов // Ученые записки: электронный научный журнал Курского государственного университета. — 2011. — Т. 1. - №3(10). — Режим доступа к журн.: <http://scientific-notes.ru/pdf/020-024.pdf>
9. Белан Е.А. Концепция психологической активности в жизненных ситуациях / Е.А. Белан // Ярославский педагогический вестник. — 2011. — №3. — Том II. — С. 228—232.
10. Выготский Л. С. История развития высших психических функций / Л.С. Выготский // Собрание соч.: в 6 т. Т. 3 : Проблемы развития психики / Л.С. Выготский. — М., 1983. — С. 5—328.
11. Яланська С.П. Психологія творчості : навч. посіб. / С.П. Яланська. — Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2014. — 180 с.
12. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості / В.О. Моляко // Обдарована дитина. — 2004. — №6. — С. 2—9.

О.З. ЯРОШКО,

кандидат політичних наук,

докторант Львівського національного університету імені Івана Франка

ТРИАДА «ЛЮДИНА – СУСПІЛЬСТВО – ДЕРЖАВА» У ТЕХНІЧНІЙ ЦАРИНІ УКРАЇНСЬКОЇ МІЖНАРОДНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Одним із чинників глобалізації вважаються інформаційні технології, розвиток яких, водночас, є однією з її характерних ознак. Беручи до уваги масштаб та інтенсифікацію глобалізаційних процесів, вони в тій чи іншій мірі впливають як на людську цивілізацію як таку, так і на життєдіяльність окремого індивіда.

Мета цього дослідження – висвітлення особливостей та закономірностей взаємовідносин у триаді «людина – суспільство – держава» в українських наукових кваліфікаційних працях технічного профілю.

Під останніми в цьому дослідженні маються на увазі докторська і кандидатські дисертації за науковою спеціальністю 05.13.06 – інформаційні технології, авторства Бадьоріної Л.М., Данової М.О., Лук'яненко Т.В., Краковецького О.Ю., кандидатські дисертації Гізуна А.І. та Пилипенко Д.Ю. за науковою спеціальністю 05.13.21 – системи захисту інформації і кандидатська дисертація Губаренка Є.В. за науковою спеціальністю 01.05.04 – системний аналіз і теорія оптимальних рішень [1-7]. Ці наукові спеціальності належать до технічних наук, а дисертації вище перелічених авторів датуються 2011–2015 роками [1-7]. Редукуючи зміст формул спеціальностей, передбачених їх паспортами, зазначимо, що загалом йдеться про дослідження наукових основ застосування у людській життєдіяльності математичних методів, системного аналізу та теорії оптимальних рішень, інформаційних технологій та технічних засобів [8-10].

Аналіз тематики вище зазначених наукових праць та їх наукових результатів уможливорює виокремлення досліджень, що стосуються розробки і застосування інформаційних технологій з метою підвищення ефективності функціонування систем масштабу країни, систем масштабу об'єднання людей за організаційно-професійною приналежністю, як і систем масштабу «програмне забезпечення – індивід» [1-7]. Звідси, йдеться про можливості їх застосування у професійній діяльності різними цільовими аудиторіями: від топ-управлінців, менеджерів, фахівців до користувачів мережі Інтернет. Співвідносячи вище сказане, як і зміст формул наукових спеціальностей технічного профілю, доходимо до узагальнення, що триада «людина – суспільство – держава» у аналізованих наукових працях розглядається як моноліт і радше в контексті застосування результатів сучасних науково-технічних досліджень на благо людини, суспільства і держави. Втім, тематико-результативний зріз цих досліджень показує, що вони спрямовані на підвищення ефективності взаємодії цієї монолітної триади з сучасними інформаційними технологіями [1-7], що певною мірою впливає й на взаємодію між людиною, суспільством і державою, оптимізації якої інформаційні технології повинні б були посприяти, як і якнайповнішому задоволенню їх різного роду потреб та інтересів у сучасних умовах.

Таким чином, сучасні українські кваліфікаційні дослідження технічного профілю спрямовані на покращення життєдіяльності, функціонування і розвитку як людства в цілому, так і конкретного індивіда зокрема. Науково-технічні досягнення покликані також сприяти оптимізації взаємодії у тріаді «людина — суспільство — держава» і якнайповнішому задоволенню їх різного роду потреб та інтересів.

Література

1. Бадьоріна Л.М. Методологічні засади інтелектуальної обробки знань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора техн. наук : спец. 05.13.06 «Інформаційні технології» / Л.М. Бадьоріна. — К. : [б. в.], 2015. — 35 с.
2. Гізун А.І. Методи та засоби оцінювання параметрів безпеки для виявлення кризових ситуацій в інформаційній сфері : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.21 «Системи захисту інформації» / А.І. Гізун. — К. : [б. в.], 2015. — 20 с.
3. Губаренко Є.В. Методи та моделі керування сталим розвитком соціально-економічних систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 01.05.04 «Системний аналіз і теорія оптимальних рішень» / Є.В. Губаренко. — Харків : [б. в.], 2015. — 22 с.
4. Данова М.О. Методи і модель інформаційних технологій вибору методів науково-технічного розвитку в національних форсайт-дослідженнях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 «Інформаційні технології» / М.О. Данова. — Харків : [б. в.], 2015. — 20 с.
5. Краковецький О.Ю. Інформаційна технологія оптимізації пошуку документів у веб-системах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 «Інформаційні технології» / О.Ю. Краковецький. — Вінниця : [б. в.], 2011. — 20 с.
6. Лук'яненко Т.В. Моделі та інформаційна технологія формування стратегії управління розвитком соціально-економічних систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.06 «Інформаційні технології» / Т.В. Лук'яненко. — Кременчук : [б. в.], 2012. — 20 с.
7. Пилипенко Д.Ю. Модель інституціонального управління і метод оцінювання культури інформаційної безпеки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.13.21 «Системи захисту інформації» / Д.Ю. Пилипенко. — Харків : [б. в.], 2013. — 20 с.
8. ПАСПОРТ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 01.05.04 — системний аналіз і теорія оптимальних рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://asp.univ.kiev.ua/doc/Pasport/01.05.04.pdf> [Дата перегляду — 5 травня 2016 р.]
9. ПАСПОРТ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 05.13.06 — інформаційні технології [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dsmmph.org.ua/downloads/bulletin/05.13.06-t.pdf> [Дата перегляду — 5 травня 2016 р.]
10. ПАСПОРТ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 05.13.21 — системи захисту інформації [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dsmmph.org.ua/downloads/bulletin/05.13.21-t.pdf> [Дата перегляду — 5 травня 2016 р.]

УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

А.О. АНДРІЄНКО,

бакалавр напрямку «Менеджменту та адміністрування»
Дніпропетровського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОМ У ОРГАНІЗАЦІЇ З МЕТОЮ НАЛАГОДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ ОРГАНІЗАЦІЇ

Автоматизація маркетингу — це використання спеціалізованих комп'ютерних програм і технічних рішень для автоматизації маркетингових процесів підприємства. Основні області автоматизації - це маркетингове планування і бюджетування, управління маркетинговими активами, управління маркетинговими кампаніями, взаємодія з клієнтами, управління потенційними продажами, інтеграція даних про клієнтів і їх аналітика, та інші аспекти маркетингу [1].

Як вважає Липчук В. В. «рішення в області автоматизації маркетингу представляються в складі деяких систем з програм управління маркетинговими завданнями. Незалежні додатки можуть бути комплексними системами або призначеними для вирішення приватних маркетингових завдань. На сьогоднішній день однією з найпопулярніших вважається технологія CRM. Ядром CRM-концепції вбачається споживач. Вона передбачає глибокий синтез стратегічного передбачення, корпоративного розуміння природи споживчої цінності в умовах багатоканальних дистриб'юторських ринків, задіяння засобів управління інформацією, а також якісних операцій, старанності та сервісу» [1].

Автоматизація маркетингового документообігу передбачає використання спеціалізованого програмного забезпечення для роботи з внутрішньою маркетинговою інформацією і внутріфірмовими маркетинговими процесами [1]. Як правило, воно включає в себе реалізацію функцій бюджетування та планування, документообігу та внутрішніх погоджень, і, по суті, всієї роботи, що відноситься до внутрішнього маркетингу. При цьому потребується адміністратор для настройки (залежно від компетенцій кадрового складу підприємства і виконуваних ними функцій) конкретних алгоритмів складання та відправлення кореспонденції, розсилки електронних листів [1]. Таке програмне забезпечення дозволяє маркетологам збільшити можливості доставки релевантних даних внутрішнім користувачам в найкоротші терміни. Так, Липчук В. В. вважає, що основними функціями програмного забезпечення автоматизації маркетингової діяльності є:

- отримання та аналітична обробка маркетингової інформації;
- управління маркетинговими кампаніями;
- автоматизація процесів управління відносинами з потенційними клієнтами і продажів;
- управління споживчою інформацією та зберігання даних;
- інтеграція з бек-офісом;
- аналіз результативності маркетингової діяльності [1].

На сьогоднішній день кількість систем автоматизації маркетингу достатньо велика. Управління ефективністю діяльності організації - це набір управлінських процесів (планування, організації виконання, контролю і аналізу), які дозволяють визначити стратегічні цілі та потім оцінювати і управляти діяльністю по досягненню поставлених цілей при оптимальному використанні наявних ресурсів. Це система управління, побудована на принципах управління вартістю бізнесу.

Перші посилання на управління ефективністю присутні в трактаті Сунь Цзи «Мистецтво війни» [1]. Сунь Цзи стверджує, для того, щоб перемогти у війні, імператор повинен володіти повною інформацією про свої сильні і слабкі сторони, як і про сильні та слабкі сторони противників. Паралелі між завданнями бізнесу і війни включають:

- збір даних - як внутрішніх, так і зовнішніх;
- аналіз даних (розпізнання систем, структур, моделей і значень даних);
- прийняття рішень і формування впливів відповідно до результатів аналізу[2].

Методології самі по собі не можуть забезпечити повного вирішення потреб підприємства в управлінні ефективністю. Вони діють тільки при тісній інтеграції з фундаментальними процесами управління ефективністю.

На сьогоднішній день існують дві форми зі зворотним зв'язком — рух інформації, які добре систематизував Липчук В. В:

1. Зверху-вниз: керівництво починається з визначення стратегії, яку необхідно транслювати в якісь виконувані поняття (фаза планування), які в свою чергу, необхідно знову перевести в поняття операційного середовища: які дії необхідно робити, як часто, і т. Д. Це робиться через процес бюджетування. Таким чином, бюджет є «операціоналізацією» стратегії.

2. Знизу-вгору: після виконання керівництву необхідно бачити результати. Результати необхідно перетворити, щоб оцінити реальні витрати і прибутковість, і, на завершення, помістити в ці результати в контекст стратегії з тим, щоб їх можна було інтерпретувати в термінах досягнення поставлених цілей [1].

На мою думку, найбільш вдалою є методика «зверху до низу», за допомогою якої зв'язуються планування і виконання, стратегія і тактика, цілі підприємства і його структурних одиниць.

Давайте розглянемо більш новітні технології, які можуть допомогти будувати ефективну роботу в організації.

На мою думку варто звернути увагу на такий метод як *Agile-менеджмент*, як ітераційний метод планування та керування процесами та проектами [3]. Agile-менеджмент виділяє короткі цикли розробки продукту, надаючи додаткові оновлення в залежності від зміни потреб клієнта. Її особливістю є те, що вона застосовується як ефективна практика організації праці невеликих груп (які роблять однорідну творчу роботу) в об'єднанні з їх управлінням комбінованим (ліберальним і демократичним) методом [4]. Agile-менеджмент намагаються впровадити переважно компанії, діяльність яких здійснюється в умовах швидких та непередбачуваних змін, для того щоб виробити найбільш ефективну стратегію, яку можна успішно використовувати та швидко змінювати для вирішення проблем та підвищення ефективності та продуктивності підприємства [4].

Основні принципи:

- необхідні активні дії усіх учасників процесу або проекту;
- колектив повинен мати можливість приймати спільні рішення;
- вимоги можуть змінюватися, але часовий проміжок повинен бути зафіксований;
- ставити вимоги на найвищому рівні, полегшувати їх та візуалізовувати;
- розробляти короткі, поступові кроки (ітерації);
- фокусуватися на постійному наданні результатів;
- тільки після закінчення поточної ітерації переходити до наступного кроку;
- застосувати правило 80/20;
- постійно тестувати отримані результати - перевіряти впродовж всього періоду роботи, не тільки у кінці;
- спільна робота усіх учасників та зацікавлених сторін [5].

Наступною пропозицією буде такий підхід, який розробило Федеральне управління Швейцарії. Цей метод є відкритим стандартом, доступним для всіх. Багато кантонів, міст, навчальних закладів та приватних компаній успішно впровадили цю систему. Отже, цей метод називається Гермес (HERMES 5) [6].

Цей метод управління проектом був адаптований до індивідуальних потреб організації. Він забезпечує повну підтримку зі сценаріями для конкретних процесів проекту, веб-інструмент для підтримки (мається на увазі програмне забезпечення для документообігу), методичних контрольних списків і шаблонів для ефективного управління проектами.

Метод звертається до керівників проектів, а також тих, хто бере участь в проекті. Він містить чіткий опис завдання з діяльністю, конкретними описами ролей для міжорганізаційних співпраць і шаблонів документів для отримання швидких результатів [6].

Гермес забезпечує підтримку всіх тих, хто бере участь в проекті, тобто керуванням і стійкості, керівнику проекту з плануванням, контролем та управлінням, фахівців з виконанням проекту, основною організацією з координації проекту з цілями організації [7].

Особливістю цього підходу є те, що він пропонує автоматизовані сценарії побудови та функціональності організації. Так, залежно від змісту проекту, ке-

рівник проекту вибирає відповідний сценарій, який легко може бути адаптований. Гермес надає ряд стандартних сценаріїв. Ці сценарії можуть бути адаптовані відповідно до вимог організації. Для такого роду дійства будуються модулі як багаторазово використовувані компоненти для складання сценаріїв. Завдання, результати і ролі, які тематично пов'язані один з одним, групуються в модуль. Вони служать в якості компонентів для сценаріїв.

Розглянемо етапи керування для побудови та планування ефективної організації. Так, існує чотири фази: ініціалізація, концепція, реалізація та впровадження [7]. По-перше, це роль. Ролі бути заповнені як мінімальна вимога до тривалості проекту. Існує опис для кожної ролі, включаючи відповідальність і розподіл на ієрархічному рівні. По-друге, це завдання і результати. Результати генеруються за допомогою завдань. Гермес структурована таким чином, що орієнтований на результати. Завдання і ролі призначаються результатами.

Таким чином, можна сказати, що Гермес — це програмна технологія, яка є універсальною у своєму використанні. Гнучка методика впровадження дозволяє перейняти ефективні інструменти із Заходу для побудови та роботи команди.

Отже, ми розглянули сучасні технології, які використовуються у автоматизованому маркетингу для функціонування та надання ефективних результатів роботи організації. Так, було розглянуто управління ефективністю діяльності організації. Було запропоновано розглянути Agile та HERMES 5 технології, як інноваційні запропонування для вирішення поставлених нами проблем.

Література

1. Липчук В. В. Маркетинг: навч. пос. [Текст] / В. В. Липчук, Р. П. Дудяк, С. Я. Бугіль, Я. С. Янишин. - Львів: 2006, 2012. - 456с.
2. Filatov A. S. Features of forming cross-functional teams to manage innovative projects / [Text]- Accessed 15 jule 2015
3. Strategic Planning Templates [Електронний ресурс] / Team Technology. — 2006. — Режим доступу до ресурсу: <http://searchcio.techtarget.com/definition/Agile-project-management>
4. Agile Management [Електронний ресурс] / Team Technology. — 2006. — Режим доступу до ресурсу: <http://extension.berkeley.edu/spos/agile.html>
5. What Is Agile? (10 Key Principles of Agile) [Електронний ресурс] / Team Technology. — 2006. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.allaboutagile.com/what-is-agile-10-key-principles/>
6. Project management standard [Електронний ресурс] / — 2006. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.allaboutagile.com/what-is-agile-10-key-principles/>
7. EGovernment Switzerland website [Електронний ресурс] / Method Overview. — 2006. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.hermes.admin.ch/>

О.М. ЛОЗОВСЬКИЙ,

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Н.С. ДУБОВА,

здобувач освітнього ступеня «магістр»
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

МОТИВАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПЕРСОНАЛУ

Розглянуті питання впливу мотиваційного механізму на співробітників підприємства. Розкрито завдання, сутність та необхідність удосконалення системи мотивації в процесі господарської діяльності підприємства. Досліджена система матеріального та нематеріального стимулювання та її вплив на ефективність роботи персоналу. Запропоновані рекомендації по вдосконаленню мотивації праці.

Ключові слова: мотиваційний механізм, мотивація праці, ефективність діяльності персоналу, матеріальне стимулювання, нематеріальне стимулювання.

Рассмотрены вопросы влияния мотивационного механизма на сотрудников предприятия. Раскрыты задачи, сущность и необходимость усовершенствования системы мотивации в процессе хозяйственной деятельности предприятия. Исследована система материального и нематериального стимулирования и ее влияние на эффективность работы персонала. Предложены рекомендации по совершенствованию мотивационного механизма.

Ключевые слова: мотивационный механизм, мотивация труда, эффективность деятельности персонала, материальное стимулирование, нематериальное стимулирование.

Considers the problems of influence of motivational mechanism for employees. Exposed problem, the nature and the need to improve the system of motivation in the business enterprise. Investigated systems material and non-material stimulation and its impact on the efficiency of the staff. Proposed recommendations to improve the motivational mechanism.

Key words: motivational mechanism, motivation of work, efficiency of staff, material incentives, immaterial incentives.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, у зв'язку з швидкою зміною ринкового середовища саме персонал часто стає вирішальним чинником, який забезпечує підприємству успішне, довготривале функціонування та гарну репутацію. У сучасних умовах головним завданням керівників на підприємстві є процес управління в цілому, а саме: координація різних функцій, їхнє узгодження; підбір начальників відповідних служб і підрозділів; організація ієрархії управляючої системи тощо. Тому мотивація працівників стає одним із найважливіших факторів, що може впливати на розв'язання цілої низки проблем, що постають перед керівництвом.

Стан дослідження. Питання підвищення ефективності мотиваційної системи знайшли своє відображення в працях таких науковців: Богуцького О.А., Воронкової В.Г., Шахового В.А., Збрицької Т.П., Барабаш О.О., Амоша О., Бондарчук К., Дороніна А., Колот А., Лук'янченко В., Цимбалюк С., Афоніна

А., Данюка В., Врума В. та інших. Тим не менше питання мотивації персоналу в умовах ринкових відносин потребує докладнішого вивчення.

Головною метою цієї статті є вивчення сутності мотивації персоналу, її особливостей за сучасних умов, та її ролі у підвищенні ефективності діяльності персоналу підприємства.

Виклад основного матеріалу. Для керівництва підприємства персонал є найбільш цінним ресурсом — адже саме персонал може постійно удосконалюватись. Мотивація персоналу, у свою чергу, є одним з найважливіших чинників, що впливають на розвиток підприємства в цілому.

Мотиваційний механізм визначається як комплекс організаційно-економічних, матеріально-технічних та соціально-психологічних інструментів і способів спонукання до ефективної праці для забезпечення досягнення мети мотиваційної політики [4, с. 17].

На сьогоднішній день існує безліч форм мотивування та стимулювання персоналу, тому важливим завданням керівника є вибір способів, які забезпечать найбільшу віддачу саме для виду діяльності їхнього підприємства. Проте для досягнення ефективності, необхідно враховувати й уподобання самих працівників. З цією метою у 2013 році було проведено дослідження у соціальних мережах щодо визначення найефективнішого, на погляд працівників, методу мотивації (Рис. 1).

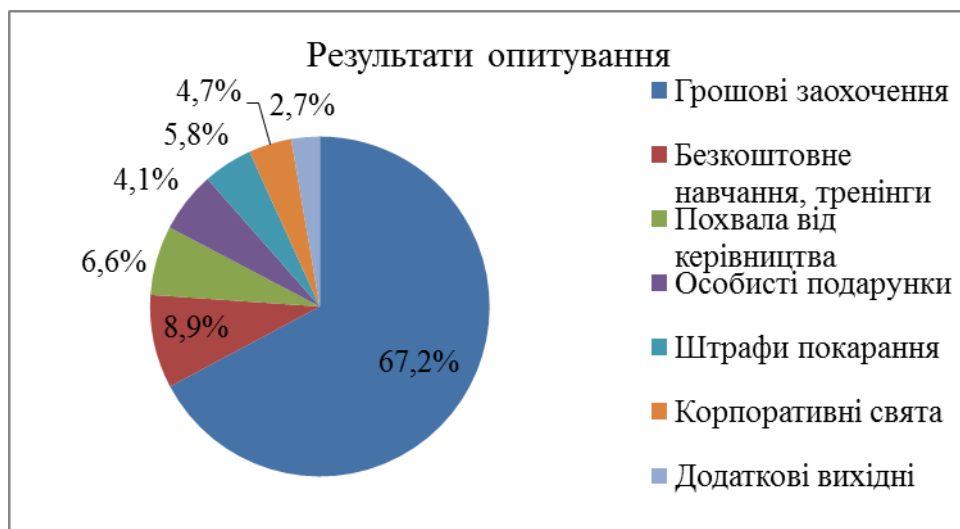


Рис. 1. Визначення найкращого методу мотивації [9]

Відповідно до результатів опитування, більшість українців вважають матеріальне заохочення найкращим способом мотивації. За безкоштовне навчання та тренінги віддали свої голоси 8,9% респондентів. Найменше цінуються додаткові вихідні.

Провідне місце серед матеріального стимулювання праці посідає саме заробітна плата, оскільки вона найповніше відображає залежність між результатами праці окремого працівника та його матеріальною винагородою. Заробітна плата значною мірою визначає рівень життя населення і є необхідною умовою розвитку всієї економіки країни [2, с. 4].

Згідно з результатами опитування, які були проведені Work.ua [9] було виявлено, що більше половини українців згодні працювати в два рази ефективніше при наявності гідної заробітної плати. Третина респондентів вважають, що високий оклад збільшить їх працездатність наполовину. Гідний рівень оплати праці не позначиться на ефективності діяльності 3% українців.

Таким чином, величина окладу відіграє важливу роль, але вона повинна перевищувати розмір мінімальної заробітної плати, щоб працівники були задоволені. Для оцінки даного чинника нами проаналізована динаміка зростання заробітної плати за період з 2012 по 2015 роки (табл.1) [8].

Таблиця 1

Динаміка зміни середньомісячної, погодинної, мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні за 2012-2015 рр.

Роки	Середньомісячна з/п, грн	Погодинна з/п, грн	Мінімальна з/п, грн	Прожитковий мінімум, грн
2012	3377	6,8	1134	1095
2013	3619	7,3	1218	1176
2014	4012	7,8	1218	1176
2015	4343	8,29	1378	1330
Відносне від- хилення, %	128,6	121,9	121,5	121,5

Дані табл.1 свідчать про те що рівень середньої заробітної плати у 2015 році порівняно з 2012 виріс на 28,6%, що пов'язано, перш за все, з підвищенням соціальних стандартів в Україні. Спостерігається й зростання прожиткового мінімуму та мінімальної оплати праці на 21 %, при цьому, якщо ціни з початку 2015 року зросли на 41 %, то заробітна плата всього лиш на 25 %, зростання зарплатні перекрило приблизно половину від зростання цін.

Більшість компаній не готові тотально підвищувати розмір зарплатні або індексувати її. Навіть у тих підприємствах, чії менеджери з персоналу усвідомлюють важливість матеріального стимулювання, заробітну плату підвищують не більше ніж на 3–10%, що ледь покриває щорічну інфляцію споживчих цін [2, с. 6].

На сучасному етапі в іноземних компаніях почали розробляти та запроваджувати нові матеріальні методи мотивації, що перш за все пов'язано з необхідністю підвищення ефективності діяльності персоналу за рахунок матеріальної зацікавленості працівника у його результатах — поєднати матеріальні інтереси працівника й компанії. Серед найбільш дієвих мотиваційних заходів можна виділити: індивідуалізацію заробітної плати, участь працівників у прибутках, групове стимулювання, право працівників на придбання акцій на пільгових засадах та інші [3, с. 222]. До нетрадиційних методів стимулювання також можна віднести «прив'язку до ключових показників ефективності» або Key Performance Indicators (KPI). Це система показників, за допомогою яких оцінюється робота працівників компанії [5, с. 26]. Керівник, використовуючи KPI, визначає цілі для підрозділів та працівників на певний період, забезпечуючи ці підрозділи не-

обхідними ресурсами, і на основі цього вимагає досягнення узгоджених цілей. Згідно із досягненням запланованих результатів відбувається нарахування заробітної плати на відділ. Всередині відділу розподіл заробітної плати відбувається згідно оцінки індивідуального внеску працівників у загальний результат. Таким чином впровадження системи КРІ допоможе підвищити ефективність роботи персоналу і його зацікавленість в продуктивнішій діяльності.

В умовах оптимізації бізнесу і скорочення витрат підприємства все частіше використовують механізм нематеріального стимулювання. У більшості випадків працівники самі обирають причини та фактори, які спонукають їх працювати в компанії. Вони визначають власні потреби, стимули, побажання щодо організації робочих місць. Через це дуже важливо знайти до кожного співробітника правильний підхід і визначити індивідуальну ефективну систему мотивації персоналу в організації.

Нетрадиційними методами нематеріальної мотивації працівників, які використовуються у зарубіжних країнах та починають розповсюджуватися на вітчизняних підприємствах, є: гнучкий робочий час; можливість працювати вдома; існування корпоративного планування кар'єри; наявність програм навчання; надання працівникам додаткових днів відпочинку; подарунки співробітникам на різні свята.

В наш час для залучення й утримання компетентних працівників, формування їх лояльності до підприємства і посилення мотивації, окрім основної заробітної плати, премій, доплат і надбавок, роботодавець повинен запропонувати інші винагороди та пільги соціального і нематеріального характеру, що зазвичай безпосередньо не залежать від складності виконуваних функцій, обов'язків і результатів праці [7, с. 46]. У зв'язку з цим на практиці з'явилося поняття «соціальний пакет». Соціальний пакет формують винагороди, що мають переважно соціальний характер.

В Україні підприємства найчастіше включають в соціальний пакет такі елементи: оплату мобільного зв'язку; компенсацію транспортних витрат або надання проїзних квитків; надання додаткової оплачуваної відпустки; надання безкоштовних обідів, оплату харчування; надання вихідної допомоги у разі припинення трудового договору. Меншого поширення в українських компаніях одержали такі заохочення, як надання пільгових кредитів та позик, оплата путівок на санаторно-курортне лікування та оздоровлення, оплата спортивних занять, страхування життя, страхування від нещасних випадків та пенсійне страхування [6].

Частина вітчизняних роботодавців починає усвідомлювати значущість соціального виплат і благ для формування тривалих партнерських взаємовідносин з працівниками. Разом з тим, недоліком є те, що під час розроблення соціальних пакетів потреби та інтереси найманих працівників не враховуються.

Під час проектування соціального пакета потрібно обов'язково враховувати пріоритетні різні чинники, насамперед потреби та інтереси працівників. Включати до соціального пакета варто ті виплати та блага, в отриманні яких за-

інтересовані більшість працівників. Лише в такому разі роботодавець може очікувати на посилення лояльності, а відтак і мотивації персоналу.

Висновки. Система мотивації та стимулювання праці у вітчизняних компаніях потребує постійного аналізу, контролю та вдосконалення. Кожен співробітник має свій психотип та по-різному реагує на ту, чи іншу ситуацію, тому необхідно ретельно підбирати методи та способи мотивації, виходячи з побажань та потреб кожного працівника.

Щодо вдосконалення мотиваційного механізму управління персоналом, ми пропонуємо вдосконалити структуру заробітної плати у вітчизняних компаніях, враховуючи зарубіжний досвід матеріального стимулювання та нематеріального стимулювання (індивідуалізацію заробітної плати, участь працівників у прибутках, групове стимулювання тощо). Впровадити систему «прив'язки до ключових показників ефективності». А також поширення використання на підприємствах соціальних виплат та винагород. При формуванні соціального пакету вітчизняним роботодавцям слід звертати увагу на індивідуальні потреби кожного працівника, адже їх задоволення — ключ до підвищення ефективності роботи персоналу, і як результат зростання конкурентоспроможності підприємства.

Література

1. Барабаш О. О. Вплив впровадження мотиваційного механізму на ефективність діяльності підприємства / О. О. Барабаш, Є. С. Соболева // Економіка: реалії часу. — 2014. — № 2. — С. 41–46.
2. Збрицька Т. П. Мотивація як механізм підвищення ефективності діяльності персоналу / Т. П. Збрицька // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання. — 2014. — №2. — С. 1–7.
3. Збрицька Т. П., Савченко Г. О. Роль мотивації праці у менеджменті персоналу в сучасних умовах. Вісник Хмельницького національного університету — 2011. — №2. — С. 220–224.
4. Павловська Н. Щодо посилення мотивації до праці // Україна: аспекти праці. — 2010. — №3. — С. 16–20.
5. Первушина М. Изменение в схемах стимулирования / М. Первушина // Управление персоналом. — 2009. — № 7. — С. 24–26.
6. Цимбалюк С. Дослідження природи та практики надання соціальних пакетів найманим працівникам / С. Цимбалюк // Україна: аспекти праці. — 2013. — № 7. — С. 9–16.
7. Цимбалюк С.О. Соціальний пакет: сутність, природа та мотиваційна роль / С. О. Цимбалюк // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. — 2011. — №1. — С. 39–47.
8. Заробітна плата в Україні [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/salary/>.
9. Масштабне дослідження актуальних тенденцій в управлінні персоналом, прогнози на 2014 рік для України та Європи. Результати дослідження work.ua. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.work.ua/news/ukraine/490/>.

Н.І. ОБУШНА,

к.е.н., доцент, докторант кафедри державного менеджменту
Національної академії державного управління при Президентові України

МОДЕЛЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Рівень прогресивних інституційних змін у будь-якій сфері публічного управління визначається можливістю забезпечення результативності та підвищення ефективності реалізації системи управління відповідними публічними інститутами. Саме тому розвиток будь-якої сучасної системи державного управління, яка знаходиться в процесі модернізації, має бути спрямованим на пошук та інтеграцію актуальних і прийнятних управлінських механізмів (у тому числі з арсеналу бізнес-управління), які володіють потенціалом підвищеної ефективності, дієвості, результативності та пов'язані з меншими людськими, фінансовими та іншими ресурсними затратами.

Особливо гостро проблема визначення результативності та ефективності державного управління постала в незалежній Україні. Відкинувши у результаті руйнування радянської форми державності практично весь перелік радянських символів, ідеологічних цілей, культурних легенд і соціальних міфів, вітчизняна управлінська еліта, що прийшла до влади на поч. 1990-х рр., не змогла запропонувати суспільству гідною ідейної заміни. Тобто у процесі численних дискусій щодо нової національної ідеї так і не вдалося сформувати той набір цінностей, який у нових економічних умовах зміг би конкурувати з цінностями сучасного суспільства споживання. У зв'язку з цим важливим завданням сьогодення в Україні є забезпечення ефективності державного управління шляхом постійного вдосконалення та модернізації його механізмів, що, у свою чергу, потребує поглибленого теоретико-методологічного дослідження.

Методологічне підґрунтя механізму забезпечення ефективного державного управління на сучасному етапі суспільного розвитку складають концептуальні положення нових моделей державного регулювання, а саме:

- демократичного урядування (“Good Governance”) — дотримання принципів демократичного урядування суттєво змінює зміст діяльності, переорієнтуючи її з процесу на очікуваний результат;
- мережевого підходу (“Networked Government”) — визначає суб'єктів взаємодії не тільки щодо мобілізації та розподілу ресурсів, діяльності та оцінювання, а й під час формулювання цілей, зумовлює потребу врахування їх інтересів;
- нової інституційної теорії — є ключем до визначення підстав, на яких може відбуватися взаємодія між органами публічної влади, громадськими організаціями та бізнес-структурами;
- New Public Management — надає змогу досліджувати питання ефективності діяльності органів влади в контексті “цілі-засоби”;
- цільового управління або управління за результатами (“Management by objectives”) — акцентує увагу на вимірних результатах і випуску продукції та відіграє специфічну роль безпосередньо під час здійснення діяльності.

При цьому, звертаючись до методологічного аспекту проблеми, слід зауважити, що оцінка ефективності державного управління представляє собою самостійну та складну проблему теорії державного управління. Складність проблеми полягає насамперед у відсутності в публічному секторі єдиного показника результату, яким для комерційних структур є прибуток (або ж вартість згідно *value-based management*), а також у тому, що в прямому сенсі результат діяльності установ публічного управління безпосередньо неможливо виміряти. Окрім того, “ефективність” та “результативність” є предметом розгляду не лише теорії державного управління, а й широкого спектра філософських, політичних, соціологічних, психологічних, економічних та ін. наук, що обумовлює потребу проведення міждисциплінарних досліджень.

Саме поняття “ефективність” (від лат. *effectus* — виконання, дію) в рестроспективному плані має тривалу та складну історію становлення. Прийнято вважати, що термін “ефективність” вперше з’явився в економічній літературі у працях У. Петі та Ф. Кене, які вживали цей термін у значенні результативності й використовували його для оцінювання урядових або приватних заходів з позиції сприяння покращення економічного життя. Тобто поняття “ефективність” ще з моменту свого виникнення трактувалося винятково щодо дій держави як головного суб’єкта управління.

Статус самостійної економічної категорії “ефективність” набуває в роботах Д. Рікардо, який при обґрунтуванні доцільності використання капіталу застосував даний термін у контексті величини отриманого результату у розрахунку на одиницю здійснених витрат. Саме така позиція набула поширення в сучасних поглядах на сутність “ефективності”.

Загалом на основі проведеного семантичного аналізу сутності категорії “ефективність”, можна виокремити такі підходи до її трактування:

- теоретико-сутнісний: передбачає розгляд ефективності з позиції результативності діяльності; лексичну основу такого підходу складає використання прямого перекладу латинських слів “*efficere*” (принести користь) і “*efficiency*” — результативність;
- функціональний (методологічний): розглядається в зв’язку з отриманням певного ефекту, тобто даний підхід спирається на результати та витрати самої системи;
- цільовий: конкретизує спрямованість діяльності на отримання певного результату, що є головною метою діяльності; передбачає досягнення організацією встановлених цілей діяльності найбільш раціональним способом;
- поведінковий: ґрунтується на вимірюванні ступеня задоволення потреб усіх груп людей, зацікавлених у результатах діяльності організації;
- системний (множинний): спроба оцінити ефективність управління за допомогою узагальнюючих показників, щоб охопити кілька найважливіших аспектів управлінської діяльності організації.

Оскільки жоден із наведених підходів не має порівняно з іншими абсолютних переваг, то у практиці оцінювання ефективності публічного управління вбачаємо за доцільне їх комбіноване використання, що, зрештою, надає можли-

вість підвищити ступінь достовірності отриманих результатів. У зв'язку з цим слід відзначити, що чітке розмежування таких понять як “ефективність” та “результативність” є надзвичайно важливим завданням для практики публічного управління, оскільки для успішного функціонування протягом тривалого проміжку часу і досягнення поставлених цілей, орган публічної влади має бути не лише ефективним, але й результативним.

Виходячи з найпоширенішого тлумачення, “ефективність управління — це результат, співставлений із витратами на його досягнення (причому витрати включають як прямі витрати на систему управління, так і витрати на реалізацію управлінських рішень)” [1, с. 230]. Аналогічне визначення пропонує й В. Бакуменко [2]: “Ефективність державного управління — це один з основних показників досконалості управління, що визначається за допомогою зіставлення результатів управління і ресурсів, затрачених на їх досягнення”.

У Г. Атаманчука знаходимо наступне: “...Ефективність управлінської або адміністративної праці оцінюється шляхом визначення співвідношень між отриманим результатом і затраченими ресурсами. Оцінка обсягу виробленого продукту по відношенню до обсягу витрат дуже важлива з точки зору насамперед звітності та підзвітності” [3, с. 390].

У свою чергу Ф. Шахмалов також підкреслює, що “підхід до ефективності органів державного управління характеризується двома основними аспектами. По-перше, аналізується рівень установи (отже, співвідношення затрати-випуск), а підсумки діяльності ніби залишаються в тіні. По-друге, вся увага спрямовується на результати діяльності установи, практично без урахування питання про ефективність. Обидва підходи підкреслюють велике значення чіткого врахування витрат. Проте визначення ефективності шляхом вимірювання рівня витрат — це найвищою мірою примітивний метод, який абсолютно не враховує продуктивності. Тому перенесення уваги на обсяг виробництва або на обсяг виконаної роботи — це крок вперед, оскільки саме так можна врахувати інтереси громадян, споживачів і платників податків” [4, с. 534]. Надалі науковець продовжує: “Перевагою цього підходу є прагнення дослідників концентрувати увагу на кінцевому призначенні державних послуг — ефективності...” [4, с. 535].

Таким чином, ряд науковців [1; 2; 3; 4 та ін.] у загальному вигляді під ефективністю державного управління розуміють співвідношення результату (ефекту) і затрат на його досягнення (вони мають включати не лише прямі витрати на систему управління, а й витрати на реалізацію управлінських рішень).

Варто констатувати, що визначення ефективності публічного управління характеризується значною кількістю методологічних підходів, що викликає чи не найбільш активну дискусію серед дослідників та фахівців-практиків. Відповідно відмінності у визначенні поняття ефективності державного управління полягають саме у використаних науковцями підходах (підхід, заснований на концепції лідерства; підхід, що розвиває теорію веберівської раціональної бюрократії; підхід до ефективності, пов'язаний з теорією життєвих циклів; у рамках концепції професіоналізму; економічний підхід; екологічний підхід; підхід, заснований на концепції управління якістю).

Підводячи підсумки, вважаємо за доцільне запропонувати комплексне трактування ефективності державного управління, що мінімізує ризик подальшого розширення бюрократичних схем управління у веберівському розумінні та в розумінні класичної теорії менеджменту. Центральною у даній дефініції є ефективність державного управління як рушійна сила розвитку системи управління, що враховує мінливість суспільно-значимих цілей і цінностей, чутлива до інкрементального впливів зовнішнього та внутрішнього середовища, має розвинений механізм взаємодії з керованим соціумом (у т. ч. через публічний аудит) як у вертикальній площині, так і в горизонтальній. Тобто у даній моделі ефективність інкорпорована не як іманентно властивий системі управління фактор, а як рушійна сила розвитку системи державного управління та корпоративного управління на рівні вищої ланки. Окрім того, необхідно визнати у даному випадку цінність домінування структурного та процедурного управління, але в той же час доцільно вийти за його рамки для розвитку творчого потенціалу осіб, які приймають управлінські рішення.

Пропоновану модель інтерпретації поняття “ефективність державного управління” відображено на рис. 1.



Рис. 1. Модель інтерпретації поняття “ефективність державного управління” [запропоновано автором]

Розроблена модель ефективності державного управління орієнтована на його публічність, саме тому ефективність трактується автором насамперед як здатність реалізувати в рамках державного управління публічно заявлені цілі та цінності. При цьому не виключаються їх трансформація, а також динаміка внутрішніх цільових і ціннісних установок управлінської команди, яка знаходить своє відображення в методиках, що застосовуються для розкриття критеріїв розширеного розуміння ефективності.

Незважаючи на те, що модель, на перший погляд, виглядає ієрархічною, існують численні мережеві взаємодії між вищезначеними критеріями змісту ефективності, які формуються на базі системи суб'єктивних цінностей, виражених в ідеології суспільно-державного ладу, в стратегічних цілях правлячого суб'єкта — політичному курсі, в концепціях, політичних установках і нормах системи управління, за якими стоять загальні національно-державні інтереси. Хоча, відповідно цінності, цілі, концепції, принципи державного управління, нормативна база системи управління, нарешті, суспільні потреби та інтереси — всі ці елементи критеріїв ефективності публічного управління представляють собою змінні, обумовлені суспільно-державним устроєм, політичним режимом і конкретним середовищем (історичним та природним), в якому співіснує політичне співтовариство. У сукупності вони складають механізм реагування поведінки держави як спільноти людей на зміни зовнішнього середовища і внутрішнього його стану, систему державного контролю та публічного аудиту над зовнішніми і внутрішніми процесами змін. Відповідно, чим ширше сфера публічного аудиту, тобто раціонального впливу, тим вище ефективність державного управління.

Звичайно, вищезапропоноване трактування ефективності не є всеосяжним і потребує свого подальшого розвитку, але, у свою чергу, воно дозволяє враховувати проблеми, що з'являються в державному управлінні у процесі функціонування так званого бюрократичного типу управління. Більш того, воно має комплексний характер і дозволяє оцінювати взаємовпливи керуючої та керованої підсистем.

Література

1. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко ; за заг. ред. А. Ф. Мельник. — К. : Знання, 2009. — 582 с
2. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія / В. Д. Бакуменко. — К. : Вид-во УАДУ, 2000. — 328 с.
3. Атаманчук Г. В. Управление: сущность, ценность, эффективность: уч. пособие для вузов / Г. В. Атаманчук. — М.: Академ. проект, Культура, 2006.
4. Шахмалов Ф. Теория государственного управления / Ф. Шахмалов. — М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2002.

ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Н.В. БАБЯК,

викладач Львівського державного університету внутрішніх справ

ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

В умовах інтеграції нашої країни до європейського простору виключне значення мають вихідні положення європейських стандартів у галузі юстиції, які є основою ефективного забезпечення адміністративного судочинства України. Більш глибокий аналіз правової системи зарубіжних країн дозволяє опосередковано виділити певні принципові підходи в процесі запровадження вимог міжнародного права до діяльності вітчизняних адміністративних судів [1].

Особливе значення для нас мають методи правотворчості в ЄС, зокрема впровадження нової системи нормотворення за Лісабонським договором [2]. Важливою умовою реалізації засад європейського адміністративного права в Україні є виконання рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи від 9 вересня 2003 року [3].

На нашу думку, аналізуючи питання застосування міжнародного права у сфері адміністративного судочинства нашої країни важливо детальніше розглянути держави, в яких функціонує континентально-європейська система права.

Це насамперед стосується Німеччини та прогресивних положень її правового законодавства. Слід підкреслити, що основний акцент німецької правової теорії полягає в концепції правової держави, яка займає центральне місце в цій теорії. Адміністративне право Німеччини передбачає, що до адміністративних судів громадяни мають право звертатися у всіх конфліктах, які мають публічно-правовий характер, за виключенням конституційно-правового змісту, якщо для розгляду цього спору не передбачено інший суд. Зокрема публічно-правові конфлікти в галузі права землі можуть доручатися іншому суду [4, с. 13]. Згідно положень німецького адміністративного права, його реалізація дозволяє здійснювати судочинство на засадах розшукового процесу, тобто суд самостійно може збирати недостатні для прийняття правдивого, законного та об'єктивного рішення докази [5]. Підставою для адміністративно-судового розгляду є звернення особи з позовом, за умови якщо цьому передувало його оскарження в адміністративному порядку.

Адміністративне право США дає можливість контролювати адміністрацію, створену нею і застосовується воно для вирішення конфлікту інтересів між державою та особами. Ці норми переважно створені на основі звичаїв та її джерелами якими є Конституція, закони штатів, прецеденти та рішення адміністративних установ [6].

Виключне значення для підвищення ефективності діяльності адміністративних судів України мають стандарти застосування адміністративного права в зарубіжних країнах. На нашу думку, одним з найважливіших завдань, які мають застосовуватися в діяльності адміністративних судів України, є необхідність впровадження в життя важливого принципу адміністративного права про незалежність суддів не тільки від незаконних впливів органів державного управління та місцевого самоврядування, але від юридичних і фізичних осіб, а також від засобів масової інформації, який є обов'язковим в європейському судочинстві [7].

Із досвіду судової діяльності Англії заслуговують уваги насамперед моменти з реалізації національного адміністративного права у практику, яка опосередковано або прямо впливає на незалежність діяльності судових установ. Зокрема у діючому законодавстві країни закріплено положення, що англійські судді є абсолютно незалежними від парламенту. Це досягається тим, що парламент не в праві впливати на призначення конкретних суддів на посади, через те, що їх призначає на посаду Лорд-Канцлер. Парламент Англії також не може самостійно зміщувати суддів з посади або якимось іншим чином зменшувати строк їхнього знаходження на посаді [8].

Заслуговує на увагу те, що у більшості європейських країн, згідно діючого в них адміністративного права, організаційним забезпеченням судів займаються органи виконавчої влади (переважно міністерства юстиції). Якщо принцип розподілу влади чітко виконується, а міністерство юстиції чи інший орган виконавчої влади усвідомлює важливість самостійності судової гілки влади, то питання про віднесення функції забезпечення діяльності судів в цих країнах гостро не стоїть. У країнах, де мають місце випадки втручання в діяльність судів виправданим є усунення органів виконавчої влади від організаційного забезпечення задля збереження незалежності судів [9]. Цей досвід європейського судівництва може бути прийнятним і корисним для України, насамперед, у частині вирішення завдань стосовно розширення функцій судів і поширення їх незалежності, а також зобов'язанням судів підпорядковуватись лише закону.

Для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод громадян України у взаємостосунках з апаратом державного управління та місцевого самоврядування важливо використати досвід функціонування спільного європейського адміністративного простору [10], який визначає зміст і спрямованість принципів адміністративного права, способів і методів їх застосування, правових гарантій у цій сфері. В цьому плані може бути застосований досвід Франції, а також Литви у розробці рекомендацій щодо застосування адміністративного законодавства, які були затверджені у жовтні 2012 року [11]. Але доцільно не тільки враховувати особливості законодавчого регулювання цієї сфери в зарубіжних країнах, але й брати лише те з їх досвіду, що може застосовуватись в нашій державі.

Велику зацікавленість викликає досвід реалізації адміністративного права Франції щодо організації інспекцій для перевірки роботи адміністративних судів. Процедури оцінки їх діяльності реалізуються інспекторами на тих ділянках, де на поточний момент суди виконують свою роботу. Разом з тим, інспектуванням охоплюється також весь період часу від останньої перевірки, і якщо судді адмінсудів пе-

реводились до інших судів, інспектори мають право перевірити їх роботу в усіх цих судах.

Слід зазначити, що в багатьох країнах світу накопичено значний досвід на основі адміністративного права вирішувати питання побудови систем формування корпусу суддів. Насамперед заслуговує на увагу практика таких країн, як Франція, Австрія, Німеччина, Польща, Англія та США, де найбільш виразно характеризуються цілісні механізми формування суддівського корпусу, так і окремі його елементи [12, с.25]. У більшості цих держав нормативно закріплена необхідність проходження кандидатом на посаду судді шляхом його навчання в спеціалізованих навчальних закладах для суддів.

В Італії, для того щоб виконувати відправлення суддівських функцій, запроваджена жорстка вимога послідовного підвищення в посаді адміністративних суддів. Випускники Французької адміністративної школи розпочинають свою кар'єру з посади аудитора і лише поступово можуть досягти посад головуючих адміністративних трибуналів або доповідачів в Державній Раді [13, с.22].

Запровадження цього досвіду в Україні, має сприяти обов'язковому врахуванню достатнього професійного стажу для розгляду адміністративних справ у будь-якій інстанції, а також зменшити кількість зловживань у цій сфері.

Досить поширеним, на ґрунті засад адміністративного права, залишається і спосіб формування суддівського корпусу шляхом виборності суддів населенням у Швейцарії, Македонії та інших країнах. Зокрема у багатьох штатах США судді обираються саме загальним голосуванням. За твердженням В. Бернхема [14], таке обрання ґрунтується на уявленні, що суддя, як і будь-яка інша офіційна посадова особа в демократичному суспільстві, повинен, зрештою, нести відповідальність перед народом. Незважаючи на всі мінуси, існуюча виборча система дає змогу вибирати найкращих суддів.

Адміністративне право Польщі також визначає кандидатські вимоги до суддів. Зокрема, до призначення на посаду стажер під наглядом наставників має пройти обов'язкове стажування в судових установах та інших державних органах, засвоюючи навички майбутньої роботи [15]. В цілому професійна підготовка на посаду судді в Польщі триває 48 місяців. В межах професійної підготовки кандидати на посаду судді відвідують 30-місячні курси в Національній школі, а також проходять практику відповідно до програми підготовки.

Для діяльності адміністративних судів України важливе значення має якість відправлення правосуддя високопрофесійними суддями. У цьому контексті корисним є досвід реалізації адміністративного права в Португалії, яким засвідчує, що в країні існує чітка система оцінки професійної діяльності суддів, а також визначаються підстави для прийняття рішення про доцільність перебування особи на відповідній посаді [16].

Для цього в країні функціонує спеціальний орган у складі 20 інспекторів, які розподілені відповідно по 20 географічних ділянках. До їх обов'язків входить виконання процедур оцінки та дисциплінарні питання. З 20 інспекторів один виконує функції інспектора-координатора, якому доручено завдання щодо гармонізації та станартизації процедур інспектування. Він призначається Вищою Радою за подан-

ням її Голови. Слід також зазначити, що кожного року у листопаді Вища Рада затверджує план перевірок на наступний рік, з метою щоб кожен суддя був підданий перевірці раз на чотири роки. Це робиться для того, щоб протягом своєї кар'єри всі судді з однаковим стажем були піддані однаковій кількості перевірок.

Таким чином, досвід реалізації адміністративного права в зарубіжних країнах доводить, що раціонально побудована система адміністративної юстиції зможе слугувати додатковим ефективним механізмом захисту прав громадян та юридичних осіб в Україні і сприяти вдосконаленню процесу розвитку у нас правової держави та принципу поділу влади.

Література

1. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : монографія / Л.А. Луць. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — 304 с.
2. Hofmann H. Legislation, Delegation and Implementation under the Treaty of Lisbon: Typology Meets Reality / H. Hofmann // European Law Journal. — 2009. — Vol. 15, No. 4. — P. 482–505.
3. Виконання адміністративних та правових рішень у сфері адміністративного права : Рекомендація Rec (2003) 16 Комітету міністрів Ради Європи : від 09.09.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568875&Site=CM>.
4. Кузьменко О.В. Адміністративна юстиція в Україні: навч. посібник / О.В. Кузьменко. — К.: Атіка, 2007. — 156 с.
5. Гнейст Р. Правовое государство и административные суды Германии / Р. Гнейст / Пер. с нем. А. Фустова под ред. М. Свешникова. — СПб., 1996. — С. 279-323.
6. Притика Д. Деякі аспекти організації діяльності та структури судової системи США / Д. Притика // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України. — 1995. — № 1. — С. 156-163.
7. Міжнародні стандарти незалежності суддів: зб. документів. — К.: Поліграф-Експрес, 2008. — 184 с.
8. Романов А.К. Правовая система Англии: учебн. пособие [2-е изд., испр.] / А.К. Романов. — М. : Дело, 2002. — 344 с.
9. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія / В.Д. Бринцев. — Харків: Право, 2010. — 464 с.
10. Пухтецька А.А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права: монографія / А.А. Пухтецька. — К.: Вид-во "Юридична думка", 2010. — 140 с.
11. Ліпський Д. Європейський досвід для ВАСУ / Д. Ліпський // Юридичний вісник. — 2012. — № 47. — 24-30 лист.
12. Власов И.С. Как происходит назначение на судейскую должность в различных странах / И.С. Власов // Советская юстиция. — 1993. — № 15. — С. 25–29.
13. Стариков Ю.Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы / Стариков Ю.Н. — М.: Издательство НОРМА, 2001 — 304 с.
14. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США / Вільям Бернхем [Переклад з англійської за виданням: Introduction to the Law and Legal System of the United States]. — К.; Видавництво Україна, 1999. — 554 с.
15. Штогун С. Досвід Польщі для становлення адміністративного судочинства в Україні / С. Штогун // Право України. — 2007. — № 4. — С. 139-141.
16. Мельник М. Португальська система оцінки професійної діяльності судді та шляхи її використання в Україні / М. Мельник // Вісник вищої кваліфікаційної комісії судів України. — 2011.-№ 1. — С. 11-14.

Розділ 6

БІОЛОГІЯ

Л.А. СЕРГЄЄВА,

кандидат медичних наук, доцент кафедри безпеки життєдіяльності та охорони праці Державного університету телекомунікацій

В.Д. ФЕДИНА,

аспірантка інституту харчової біотехнології та геноміки НАН України

О.І. ГЛЄБОВА,

старший викладач кафедри безпеки життєдіяльності та охорони праці Державного університету телекомунікацій

АДАПТАЦІЙНА ВІДПОВІДЬ РОСЛИН НА ХІМІЧНЕ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ МІСТА

Здійснення моніторингу за явищем трансформації речовин у навколишньому середовищі — завдання надто складне. В цьому відношенні екологічний моніторинг ми проводили на листі дерев *Ginkgo biloba* G. та характерних для регіону ялинки та берези. Гінкго — дерево, уціліле після атомних вибухів у Хіросімі та Нагасакі в 1945 р. Одиничні зразки цієї рослини є в м.м. Донецьку та Харкові на Україні, в Криму. Дослідження проводились спільно з кафедрою ботаніки Донецького університету при консультативній допомозі академіка Щепот'єва Ф.Л.. Накопичення важких металів (ВМ) у листі рослин визначали за допомогою спектрального аналізу, а біохімічні дослідження в листі проводили за методиками, що виявляли процеси антиокислювального захисту рослин [1, с. 59 - 62; 2, с. 16 - 18]. Статистичну обробку отриманих результатів здійснювали за критерієм Ст'юдента та Вілкоксона-Манна-Уїтні [3, с. 293].

Ступінь хімічного забруднення атмосферного повітря в районах спостереження визначався за такими показниками, як: ІЗА-6, Ксум та комплексного показника Р (таблиця 1) та розраховували рівень забруднення за вказівками ДСП-201-97 [4, с. 57] (таблиця 2).

Аналіз дозволив виділити дві промислові зони дослідження з різним ступенем забруднення: в районі Р рівень забруднення атмосферного повітря був недопустимий (перевищення ГДЗ у 4,4 - 8 разів), ступінь небезпечності — небезпечний, а в районі V — помірно небезпечний, рівень забруднення — недопустимий (>ГДЗ у 2 - 4,4 разів).

Таблиця 1.

Порівняльна характеристика показників забруднення атмосферного повітря в районах спостереження Р і V

Показник	Значення по районах		
	Район V	Район Р	Співвідношення
Індекс забруднення атмосфери за 6-ма сполуками (ІЗА-6)	2,36	32,27	1 : 13,67
Сумарний показник забруднення атмосферного повітря Ксум. (біологічна сумація)	3,57 (4,75)	21,69 (19,2)	1 : 6,07 (1 : 4)
Комплексний показник забруднення Р за с.д. (за м.р.)	1,43 (2,34)	2,57 (9,29)	1 : 1,79 (1 : 3,97)

Примітка: с.д. - середньодобові концентрації; м.р. - максимально разові.

Таблиця 2.

Розрахунок рівня забруднення атмосферного повітря досліджуваних районів за ДСП-201-97

Райони спостереження	Σ ПЗ	ГДЗ	% випадків перевищення ГДЗ	Кратність перевищення ГДЗ	Ступінь небезпечності	Рівень забруднення
Район Р	1972	243	10-25	8,11	Небезпечний	Недопустимий
Район V	868	243	0-4	3,57	Помірно небезпечний	Недопустимий

Гінкго дволопатеви́й — єдиний вид сімейства Ginkgoaceae, Gingoale. Дуже давня група голосіменних рослин. Найбільший розквіт їх припадає на Юрський період, коли вони росли на Північній півкулі [5, с. 259]. В теперішній час гінкго дволопатеви́й має обмежений ареал у Східному Китаї на горі Гемуса неподалік від міста Ханьчжоу. Протягом тисячоліть ця рослина не змінилася; відрізняється особливою стійкістю не тільки до радіації, а й до ентомо- і фітошкідників, до мутагенної обробки.

В умовах промислових міст Донбасу рослини часто зазнають дії не лише токсичних газів, а й аерозолей, до вмісту яких входять важкі метали. Це пов'язано з високою концентрацією в даному індустріальному регіоні крупних підприємств чорної і кольорової металургії, а також автотранспорту. Важкі метали поглинаються рослинами в цих умовах як з ґрунту, так і із повітря. Підвищений вміст ВМ в листі рослин виявляється не тільки поблизу осередків їх викидів, а й у рослин парків та скверів житлових районів міста, а також у позаміській зоні [6, с. 100 - 113]. Повсюдне підвищення вмісту ВМ в листі деревних рослин навряд чи пов'язане з їх надмірним надходженням з ґрунту. В умовах міст забруднюється в основному верхній горизонт ґрунту [7, с. 142], а перемі-

щення ВМ в його нижні горизонти, в коренежилий шар (40-60 см — для деревних рослин), ускладнене внаслідок низької рухливості більшості металів. Тому порівняльні дослідження вмісту ВМ в листі деревних рослин із забруднених і чистих районів цілком придатні для з'ясування видових особливостей поглинальної здатності рослин відносно аерозольного забруднення [8, с. 90 - 92].

В ході дослідження вмісту важких металів у листі *G.b.* в якості контролю використовували листя *G.b.* з Микитівського ботанічного саду.

Результати досліджень показали однакову кількість міді в досліді і контролі (таблиця 3). Вміст нікелю практично не змінюється впродовж вегетаційного періоду в усіх варіантах досліджень. Цинк поступово накопичується в зоні 2 (піддослідний район V). В зоні 1 (піддослідний район Р), навпаки, вміст цинку з липня по жовтень зменшується в порівнянні з контролем. Вміст заліза збільшується в зоні 2 з липня по жовтень, а в першій - поступово наближається до контролю. У вересні і жовтні спостерігається збільшення акумуляції хрому в більш забрудненому районі обстеження. В районі V з липня по жовтень кількість хрому майже не змінюється, а вміст молібдену незначно перевищує контроль у вересні і жовтні.

Таблиця 3.

Розподіл важких металів у листі *Ginkgo biloba* в піддослідних районах (за контрольний зразок прийнято проби, привезені з Криму) (мг/кг)

Умови відбору проб	Важкі метали у листі <i>G.b.</i>							
	Cd	Pb	Ni	Cu	Fe	Zn	Cr	Mo
(1)Л	0,39± 0,01	0,70± 0,06	0,35± 0,02	0,46± 0,05	37,0± 0,7	61,4± 0,93	2,65± 0,04	1,85± 0,05
(2)Л	0,42± 0,03*	0,71± 0,02*	0,30± 0,01	0,44± 0,01	31,6± 0,65	66,0± 1,14	2,60± 0,02	1,82± 0,1
(3)Л	0,27± 0,02	0,49± 0,01	0,26± 0,01	0,44± 0,02	30,0± 0,37	51,3± 1,3	2,13± 0,03	1,67± 0,05
(1)В	0,39± 0,01	0,69± 0,01*	0,38± 0,01	0,47± 0,01	38,8± 0,44	57,8± 1,6	4,28± 0,01*	1,70± 0,01
(2)В	0,40± 0,01	0,70± 0,01*	0,37± 0,01	0,46± 0,01	35,0± 0,32	63,7± 1,5	2,64± 0,05	2,00± 0,01
(3)В	0,29± 0,03	0,53± 0,01	0,28± 0,01	0,45± 0,01	31,2± 0,41	52,2± 0,92	2,48± 0,07	1,63± 0,07
(1)Ж	0,38± 0,01	0,70± 0,01	0,36± 0,01	0,46± 0,01	33,6± 0,45	44,3± 0,87*	3,94± 0,14*	1,78± 0,11
(2)Ж	0,38± 0,03	0,72± 0,01*	0,37± 0,01*	0,46± 0,01	37,0± 0,8	68,9± 2,05*	2,53± 0,02	2,15± 0,05
(3)Ж	0,29± 0,01	0,54± 0,01	0,27± 0,04	0,45± 0,03	30,6± 0,85	60,9± 0,05	2,39± 0,05	1,70± 0,07

Примітка: * - вірогідність розбіжностей відносно контролю, при $P < 0,01$. (3) — контрольна зона дослідження, (1) — промисловий район Р, (2) — промисловий район V. Л, В, Ж — час дослідження (липень, вересень, жовтень — відповідно).

Таким чином, незважаючи на високу стійкість цієї рослини до генотоксикантів, між тим відмічається підвищений вміст важких металів у тих, що ростуть на території Ботанічного саду (піддослідний район Р, зона 1) і в листі дерев, що знаходяться на території невеликого саду ліцею ДонДУ (піддослідний район V, зона 2). Слід зазначити, що в жовтні і вересні, коли адаптаційні можливості рослини пригнічуються, більш вірогідним стає зростання вмісту важких металів порівняно з контрольними пробами.

Як відомо з літератури, високу стійкість рослин до несприятливих впливів численних факторів навколишнього середовища визначають каротиноїди. Їх захисною функцією є інактивація активованих форм кисню [9, с. 403]. Під впливом радіації та хімічного забруднення навколишнього середовища в захисних механізмах рослин беруть участь пероксидаза, глутатіон та глутатіонредуктаза [10, с. 84].

Тому ми спробували визначити антиокислювальну ферментативну активність екстрактів, одержаних з листя гінкго, що ростуть у піддослідних та контрольному районах (таблиця 4). Результати свідчать про високу каталазну активність даного виду рослин, яка не залежить від ступеня забруднення атмосферного повітря. Тобто каталазна активність гінкго не змінюється у зв'язку із забрудненням довкілля.

Таблиця 4.

Зміни каталазної активності G.b. залежно від сезону року та ступеня забруднення території

Місто, де було взято проби (n=10)	Місяць року	Активність ферменту, мкат /л на- стою
Ботанічний сад (район Р)	Вересень	1482516
Центр міста (район V)	Вересень	1640358
	Липень	1414584
Крим	Жовтень	1428570
	Червень	1744254

Тоді ми вирішили дослідити характерні для Донбасу рослинні об'єкти — ялину й березу. Результати, представлені в таблиці 5, показали існування істотної різниці між загальною антиокислювальною активністю водних екстрактів листя у відносно чистому регіоні в порівнянні з узагальненими дослідженнями по м. Донецьку. Вірогідної різниці між піддослідними районами V і Р м. Донецька в сумарній активності ферментів-антиоксидантів не виявлено. Однак, з підвищенням ступеня забруднення атмосферного повітря, ферментативна система захисту рослин від вільнорадикального окислення також активується.

Таблиця 5.

Вивчення антиокислювальних властивостей в листі деревних рослин, які характерні для Донецького регіону

Місце досліджу	Показники забруднення атмосферного повітря			Рослина	АОА, % (n=10)
	Рівень забруднення	Кратність перевищення ГДЗ	Ступінь небезпечності		
НОВОАЗОВСЬК	Допустимий	< 1	Безпечний	Ялина	71,34±0,4
				Береза	73,78±1,5
ДОНЕЦЬК	Недопустимий	>4,4 - 8	Небезпечний	Ялина	98,96±3,1**
				Береза	83,20±2,5*

Примітка: * - вірогідність розбіжностей, при $pU=0,05$, ** - $pU<0,01$.

Таким чином, з підвищенням екологічного тиску, паралельно продукції активних форм кисню в рослинах активуються й системи адаптаційного антиокислювального захисту і можуть досягати рівня, який формується у резистентних форм.

Література

1. Клебанов Г.И., Бабенкова И.В., Тесемкин Ю.О. Оценка антиокислительной активности плазмы крови с применением желточных фосфолипидов // Лабораторное дело. - 1988. - №5.
2. Королюк М.А., Иванова Л.И., Майорова И.Г., Токарева В.Е. Определение активности каталазы // Лабораторное дело.-1988.-№1.
3. Гублер Е.В. Вычислительные методы анализа и распознавания патологических процессов. - М.: Медицина, 1978.
4. Державні санітарні правила охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними і біологічними речовинами). Офіційне видання. ДСП-201-97. - Київ, 1997.
5. Козубов Г.М., Муратова Е.Н. Современные голосеменные (Морфолого систематический обзор и кариология). - Л.: Наука, 1986.
6. Парибок Т.А., Леина Г.Д., Сазыкина Н.А., Темп Г.А. Накопление металлов в травянистых и древесных растениях и в почвах в условиях города // Растения в экстремальных условиях минерального питания. - Л.: Наука. - 1983.
7. Алексеев Ю.В. Тяжелые металлы в почвах и растениях. - Л.: Агропромиздат, 1987.
8. Коршиков И.И., Котов В.С., Михеенко И.П. Взаимодействие растений с техногенно загрязненной средой // Устойчивость. Фитоиндикация. Оптимизация. - Киев: Наукова думка. - 1995.
9. Мерзляк М.Н. Активированный кислород и окислительные процессы в мембранах растительной клетки // Итоги науки и техники. Физиология растений. - М.: Мед. - 1989. - №6.
10. Андреева В.А. Фермент пероксидаза: участие в защитном механизме растений. - М., Наука, 1988.

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

УДК 550-334

В.В. ІГНАТИШИН,

кандидат фізико-математичних наук, науковий співробітник

Відділу сейсмічності Карпатського регіону

Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України, Україна, м. Львів

М.Б. ІГНАТИШИН,

провідний інженер Відділу сейсмічності Карпатського регіону

Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України, Україна, м. Львів

А.В. ІГНАТИШИН,

інженер Відділу сейсмічності Карпатського регіону

Інституту геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України, Україна, м. Львів

В.В. ІГНАТИШИН (МОЛ.)

АСТРОФІЗИЧНІ АСПЕКТИ СЕЙСМОТЕКТОНІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ЗАКАРПАТТІ

В статті розглянуто питання впливу Місяця на сейсмотектонічні процеси в Закарпатті. Охарактеризовано параметри сучасних рухів, зареєстрованих на Пункті деформографічних спостережень „Королеве„ Відділу сейсмічності Карпатського регіону Інституту геофізики ім.С.І. Субботіна НАН України в 2013 році. Проаналізовано короткоперіодні деформації та їх зв'язок з місцевою сейсмічністю. Дослідження рухів земної кори за результатами деформометричних спостережень та фаз Місяця вказує на їх безпосередній зв'язок. Місяць є одним із основних факторів впливу, від якого залежать геодинамічний, метеорологічний та гідрологічний стан регіону. Виявлено зв'язок геодинамічних процесів із сейсмічністю в регіону, а сучасні рухи зв'язані із положенням Місяця на небосхилі. Розглянуто часові розподіли місцевих землетрусів за 2012-2013 рр., відмічено їх зв'язок із фазами Місяця.

Ключові слова: Місяць, сейсмотектонічні процеси, землетруси, фази Місяця, деформації, Оашський розлом

В статье рассмотрены вопросы влияния Луны на сейсмотектонические процессы в Закарпатье. Охарактеризованы параметры современных движений, зарегистрированных на Пункте деформографических наблюдений „Королеве„ Отдела сейсмичности Карпатского региона Института геофизики им.С.И. Субботина НАН Украины в 2013 году. Проанализированы короткопериодные деформации и их связь с местной сейсмичностью. Исследование движений земной коры по результатам деформометрических наблюдений и фаз Луны указывает на их непосредственную связь. Луна является одним из основных факторов влияния, от которого зависят геодинамический, метеорологический и гидрологический состояние региона. Выявлена связь геодинамических процессов с сейсмичностью в регионе, а современные движения связаны с положением Луны на небосклоне. Рассмотрены временные распределения местных землетрясений за 2012-2013 гг., отмечено их связь с фазами Луны.

Ключевые слова: Луна, сеймотектонические процессы, землетрясения, фазы Луны, деформации, Оашский разлом

The paper considers the impact on the Moon seismotectonic process in Transcarpathia. The characteristic parameters of modern movements registered in Point deformation observations „Korolevo,, Department of Carpathian Region’s Seismicity Subbotin Institute of Geophysics of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2013. Short-strain analysis and their relationship with the local seismicity. Research crustal movements on the results of observations deformation moon phases and indicates their close relationship. Moon is one of the main impacts, which depend geodynamic, hydrological and meteorological condition of the region. The relation of seismic geodynamic processes in the region and contemporary movements connected with the position of the moon in the sky. Considered temporal distribution of local earthquakes for the 2012-2013 biennium., Checked their communication with the phases of the moon

Key words: Moon, seismic tectonic processes, earthquakes, moon phase, deformation, fracture Oash

Постановка проблеми. Підвищення сейсмічної активності в сейсмічно небезпечних зонах, ставить актуальним дослідження взаємозв’язків різних геофізичних явищ з метою вивчення стану сеймотектонічних процесів та можливого негативного впливу на екологічний стан регіону. Для досягнення цієї мети проводиться геофізичний моніторинг геологічних процесів в сейсмічно активних зонах, зокрема Закарпатського внутрішнього прогину[1-5]. Вивчення сучасних рухів земної кори- це важливий етап в дослідженні напружено-деформованого стану середовища. Визначення характерів рухів верхніх шарів земної кори —це складний процес, для організації якого необхідні спеціально облаштовані пункти спостережень. Мова йде про організацію та проведення деформометричних спостережень, для яких необхідні спеціальні приміщення, високоточна сучасна техніка. На Закарпатті починаючи з 80-х років минулого століття функціонувало декілька деформометричних пунктів спостережень. На даний період деформометричні вимірювання проводяться в Берегівському та Виноградівському районах. Результати досліджень необхідні для вивчення будови земної кори її фізичних характеристик, допомагають зрозуміти процес зміни геодинамічного стану регіону та його зв’язки із сейсмічними процесами. Припливні хвилі утворюються не тільки на морях і океанах, водній поверхні Землі але і в земній корі. Ці припливні деформації зумовлені взаємодією Землі, Сонця і Місяця[6-10]. Тому вивчення причин появи збурень на поверхні планети та їх зв’язку із сейсмічністю є необхідною умовою дослідження екологічного стану регіону.

Стан дослідження. Вченими відмічено причинно-наслідковий зв’язок рухів небесного світила та геофізичних, в тому числі сейсмологічних процесів. Місяць, викликаючи рухи земної кори, змінює форму поверхні на величину 0.5 м, а це в свою чергу може привести до розрядки напружено деформованого стану гірських порід земної кори через землетруси. Аналіз сейсмологічних спостережень попередніх років в Карпато-Балканському регіоні показав, що землетруси проходять в нічний час, в період максимальних розширень поверхні Землі. Такі розширення викликані впливом Місяця, що збурює припливні деформації. Таким чином, кінематика рухів Місяця важлива для розуміння процесу підготовки

та протікання сейсмонебезпечних геофізичних явищ-землетрусів. Знаючи величини деформаційних процесів в регіоні та фаз Місяця, перевірити чи вони зв'язані з часом реєстрації місцевих землетрусів. Можна очікувати, що сейсмічні події реєструватимуться в інтервалі окремих фаз Місяця: повного Місяця та молодика, адже в цих фазах небесні тіла викликають максимальні величини збурень земної кори.

Рівнинна частина території області відноситься до великої депресійної геологічної структури - Закарпатського внутрішнього прогину, а гірська розміщена у межах молодой альпійської складчастої системи - Карпат. Для дослідження використано результати комплексних геофізичних спостережень в 2012-2013рр., отриманих на геофізичних станціях та пункту спостережень, які розташовані в Закарпатському внутрішньому прогині.

Виклад основного матеріалу. Результати деформометричних спостережень на Пункті деформографічних спостережень „Королеве„ за 2013 рік відмітили розширення верхніх шарів земної кори із швидкістю характерною для сучасних рухів Карпато-Балканського регіону($+10 \times 10^{-7}$)(рис.1.а). Дослідження показали, що 2013 рік є одним із найбільш сейсмоактивних періодів за останні роки. Кількість землетрусів зареєстрованих в цьому році на Закарпатті та прилеглих територіях сусідніх держав перевищує два десятки, серед них декілька відчутних. Тому актуально провести аналіз взаємозв'язків досліджуваних параметрів в місячному діапазоні(рис.1.б).

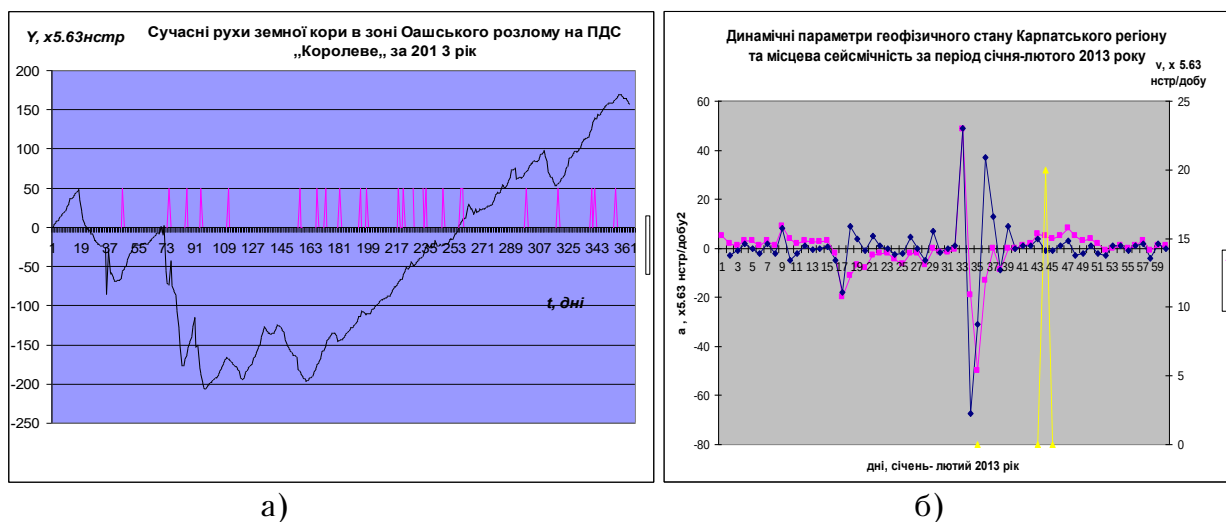


Рис. 1. а) Сучасні рухи земної кори на ПДС „Королеве„ за 2013 рік. Червоні вертикальні лінії вказують час реєстрації місцевих землетрусів; б) Динамічні параметри геофізичного стану Карпатського регіону та місцева сейсмічність за період січня-лютого 2013 року.

Представлено результати спостережень рухів земної кори на ПДС „Королеве„ за весь період спостережень у 2013 році та час реєстрації місцевих землетрусів. Характер рухів в регіоні — це є розширення порід, що змінило стиснення величиною -10×10^{-7} за 2012 рік. За весь період спостережень виділяєть-

ся періодичність рухів із періодом в 10 років. В цей період часу відмічено розширення порід величиною $5\text{-}30 \times 10^{-7}$, середньорічна швидкість становить 12×10^7 . Наступні періоди характерні підвищеною сейсмічною активністю досліджуваного регіону. Важливо визначити вплив припливних деформацій земної кори на сейсмічну активність регіону-Закарпатського внутрішнього прогину. Для цієї мети розглянуто деформаційні процеси в періоди реєстрації місцевих землетрусів, зокрема відчутних: 13.02.2013 року, 04.04.2013 року, 03.09.2013 року, на пункті деформометричних спостережень “Королеве,,. Проведено аналіз геодинамічного та сейсмотектонічного стану досліджуваного регіону, порівнювалися години реєстрації місцевих землетрусів із фазами Місяця.

13.02.2013 року був зареєстрований місцевий землетрус у Виноградівському районі. Напередодні 02-03.02.2013 року на РГС „Тросник,,(Виноградівський р-н) було відмічено гідрогеологічну аномалію, викликану інтенсивними опадами, що були причиною високого рівня води в свердловинах на РГС „Тросник,, та підняття рівня води в річці Тисі. Подібні ефекти були відмічені і перед іншими відчутними сейсмічними подіями в регіоні. Відчутний землетрус, зареєстрований 04.04.2013 року в Тячівському районі, відбувся на другий день після аномального відхилення амплітуди як швидкості так і прискорення рухів земної кори в Закарпатському внутрішньому прогині. Визначено величину аномальних деформацій, що становить 50-100 нстр(рис.2.а). Серія місцевих землетрусів а Закарпатському внутрішньому прогині в серпні-вересні 2013 року проходить після збільшення величини динамічних параметрів сучасних рухів від 10 до 30 нстр (рис.2.б).

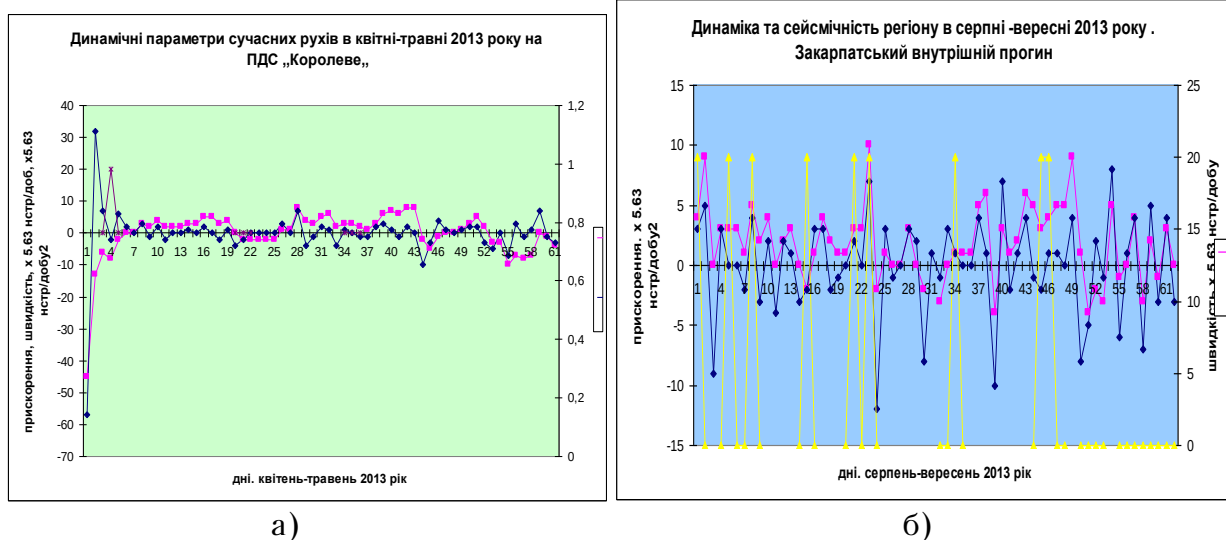


Рис.2. а) Динамічні параметри сучасних рухів земної кори на ПДС „Королеве,, за квітень-травень 2013 року та місцева сейсмічність; б) Динаміка та сейсмічність регіону в серпні-вересні 2013 року в Закарпатському внутрішньому прогині.

Характерною особливістю сейсмотектонічних процесів в листопаді та грудні 2013 року є те, що землетрус 05.12.2013 року відбувся за 17 км від пунктів спостережень. Тому при підвищених значеннях прискорення деформацій землетрус є невеликої сили. Таким чином, величини аномальних зміщень зв'язані також з епіцентральною відстанню до пунктів спостережень: близькі землетруси до ПДС „Королеве,, мають чітко виражені та амплітудно вищі аномалії спостережуваних динамічних характеристик. Аналіз графіку часу реєстрації відчутних землетрусів в Закарпатті та час сходу Місяця над точкою спостереження в м. Виноградів виявив особливість сейсмотектонічного процесу в регіоні: години спостережуваних процесів корелюють між собою, землетруси відбуваються в період знаходження Місяця над територією, яка досліджується. При таких положеннях небесних тіл на поверхні Землі виникають припливні деформації, які можуть спровокувати місцеву розрядку напружено-деформованого стану порід. Проведений аналіз часового розподілу місцевих землетрусів показав: зареєстровано 43 місцевих землетруси від 24.10.2012 року та 2013 рік, із яких 5 відчувало населення. Часові інтервали, зв'язані із положенням Місяця на небосхилі та із збуреннями в земній корі, характерні різною сейсмічною активністю. В інтервалі 00—06 годин відбулося 8 землетрусів(один відчутний); 06-12 годин: зареєстровано 16 землетрусів(два-відчутні); в інтервалі 12-18 годин відбулося 12 землетрусів. В інтервалі 18—24 годин відмічено найменшу кількість землетрусів-7(два — відчутні).

Ймовірніше такий часовий розподіл викликаний положенням Місяця та Сонця відносно Землі. Щодо просторового розподілу місцевої сейсмічності: майже всі відчутні землетруси відбулися в південно-східній частині Закарпаття. Вивільнення пружно-деформованої енергії відбувається через серію малопотужних місцевих землетрусів, якщо накопичення її проходить на геологічних об'єктах різних структур.

Розглянуто зміщення точок спостереження на ПДС „Королеве,, в інтервалі реєстрації відчутних місцевих землетрусів за 2013 рік в режимі щогодинних вимірювань рухів земної кори. Розглянуто коливання земної кори викликане дією Місяця та Сонця та порівняно з часовим розподілом місцевих землетрусів. Розглянуто рухи земної кори на ПДС “Королеве” в інтервалі реєстрації місцевих землетрусів.

Землетрус 13.02.2013 року відбувся на території південної частини Виноградівського району о 06.19.35 за Грінвічським часом($M=1.6$, $K=6.9$), після мінімального положення зміщення точки деформометричних спостережень при розширенні земної кори(рис.3.а). Землетрус 04.04.2013 року відбувся в 21.15 за Грінвічським часом при загальному стисненні порід земної кори та локальному розширенню земної поверхні, що могло бути результатом притягання поверхні Землі Місяцем (рис.3.б).

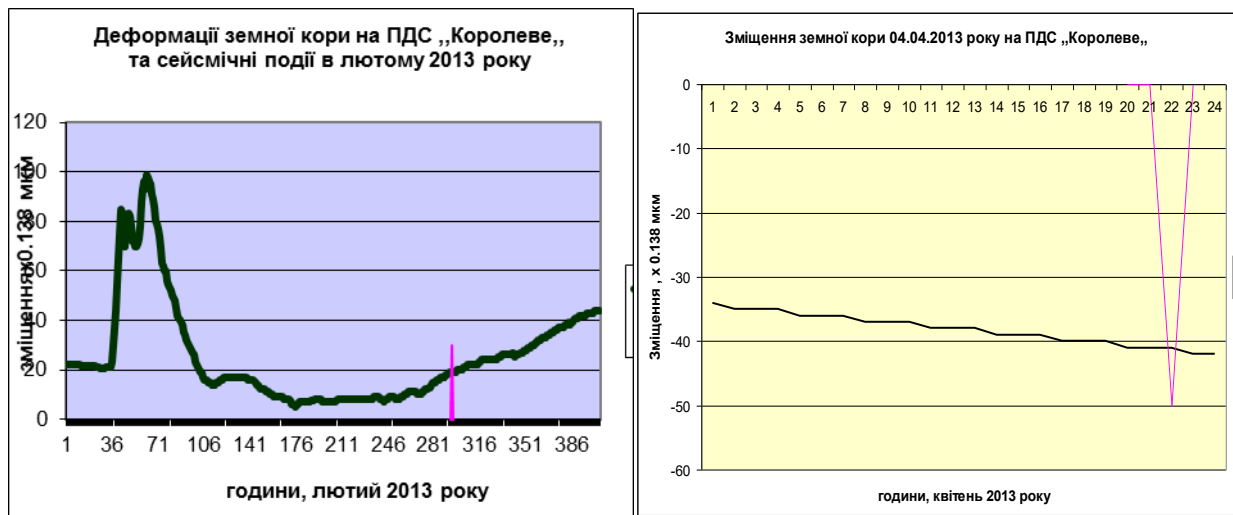


Рис.3. а) Коливання земної кори на ПДС „Королеве,, в лютому 2013 року та місцевий землетрус (13.02.2013 року); б) Зміщення земної кори на ПДС „Королеве,, в 04.04.2013 року, та час реєстрації місцевого землетрусу в Хустському районі.

Землетрус проходить під час стиснення порід земної кори, після аномальних розширень та стиснень в кінці березня початку квітня 2013 року(рис.4.а). Землетрус, який був відчутний населенням двох районів - Рахівського та Тячівського пройшов при переході знаку сучасних рухів із стиснення до розширення породи.

Кінець серпня та початок вересня 2013 року характерні чітким виділенням добових припливних деформацій(рис.4.б). Землетрус проходить при відносно спокійному періоді припливних деформацій земної кори, викликаних рухом Місяця навколо Землі.

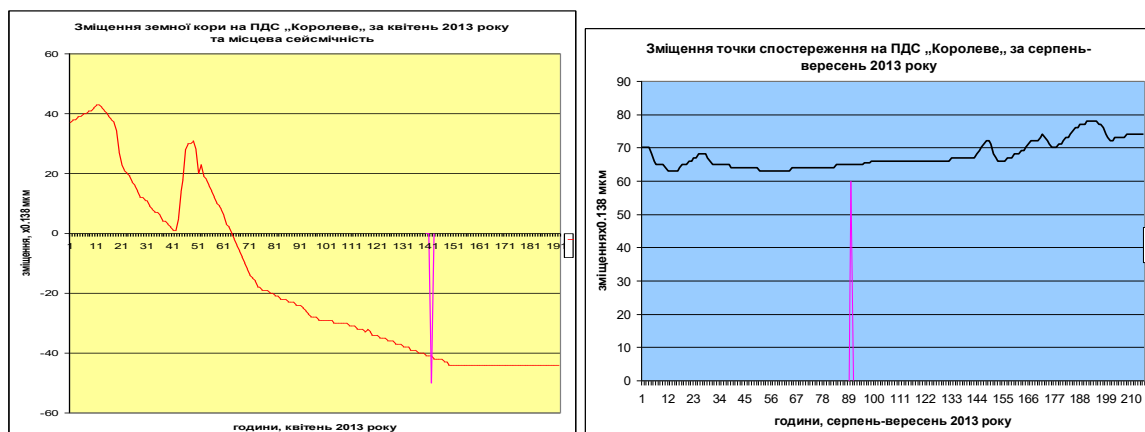


Рис.4. а) Зміщення точки спостережень на ПДС „Королеве,, за березень-квітень 2013 року. Місцевий землетрус 04.04.2013 року (21.06 Н); б) Зміщення точки спостережень на ПДС „Королеве,, за серпень-вересень 2013 року та землетрус 03.09.2013 року.

Час реєстрації місцевих відчутних землетрусів співпадає з інтервалом часу руху Місяця на видимому небосхилі. Таким чином, знаючи сучасні рухи земної кори та фази Місяця можна отримати характеристики сейсмотектонічних процесів в регіоні.

Висновки. Викликаючи припливи в оболонках Землі, Місяць приводить до так званих припливних деформацій. Величини сумарних збурень, викликаних Місяцем та Сонцем становлять від 0.5 м до 1 м в залежності від пір року. Виявлено зв'язок геодинамічних процесів із сейсмічністю в регіону, сучасні рухи зв'язані із фазами Місяця. Місяць може бути регулятором напружено деформованого стану порід в регіоні та процесу його розрядки, зокрема для Закарпаття, яке є сейсмонебезпечним регіоном України. Для вивчення сейсмічності нам необхідно знати загальну картину геодинамічного стану регіону. Місяць — спусковий крючок для місцевої сейсмічної енергії. В статті розглянуто часові розподіли місцевих землетрусів за 2012-2013 рр. в Закарпатському внутрішньому прогині. Відмічено зв'язок фаз Місяця в регіоні із розрядкою напружено-деформованого стану порід в досліджуваному регіоні.

Література

1. Латынина Л.А. О деформационных процессах в северо-восточной части Карпато-Балканского региона / Л.А. Латынина, Т. З. Вербицкий, В.В. Игнатишин . Физика Земли, 1995, №4.
2. Игнатишин В. Деформации земной коры в районе Восточных Карпат по данным станции Королево. XIУ Міжнародний науково-технічний симпозиум „Геоінформаційний моніторинг навколишнього середовища: GPS I GIS-технології„. 8-13 вересня 2009 р. Алушта (Крим). /В.Игнатишин, О.Казанцева, Л. Латынина.
3. Латынина Л.А., Гусева Т.В., Игнатишин В.В. Высокоточные измерения деформации земной коры на Карпатском прогностическом полигоне. XIУ міжнародний науково-технічний симпозиум. Геоінформаційний моніторинг навколишнього середовища GPS I GIS-технології. (13-18 вересня) 2010 р. Алушта (Крим).
4. Вербицкий Т.З. Сучасні деформації земної кори берегівської горстової зони / Т. Вербицкий, В. Ігнатишин, Л. Латиніна, О. Юркевич.- Геодинаміка. — 1998. — № 1(1) — С. 118-120.
5. Вербицкий Т. Методика обробки і аналізу даних геофізичного моніторингу сейсмотектонічних процесів в Закарпатті та деякі його результати /Т. Вербицкий, В. Кузнецова, В. Ігнатишин, та інші.- Матеріали міжнародного науково-технічного семінару, 14 - 18 вересня 1998р., Севастополь. — С. 103 — 111.
6. Мельхиор П. Земные приливы /П.Мельхиор// . Мир. Москва. 1968.
7. Бронштэн В.А. Как движется Луна? /В.А. Бронштэн. —М.: Наука. Гл.ред. физ-мат.лит.,1990.-208 с.
8. Стейси Ф. Физика Земли / Ф. Стейси. Издательство,,Мир,,Москва. 1972.
9. Гофштейн І.Д., Сомов В.І., Кузнецова В.Г. Вивчення сучасних рухів земної кори в Карпатах / І.Д. Гофштейн, В.І.Сомов, В.Г.Кузнецова. - Київ: Наукова думка , 1971.- 127 с.
10. Дослідження сучасної геодинаміки Українських Карпат. За редакцією В.І. Старостенка. Проект „ Наукова думка ”. Київ.-Наукова думка.-2005.

Т.В. ПОЛИЩУК,кандидат физико-математических наук, старший научный сотрудник,
Уманский государственный педагогический университет им. П.Тычины**О.В. ГНАТЮК,**кандидат педагогических наук, доцент, старший научный сотрудник,
Уманский государственный педагогический университет им. П.Тычины**О.В. СУШКЕВИЧ,**кандидат филологических наук, доцент, старший научный сотрудник,
Уманский государственный педагогический университет им. П.Тычины

О РАЗВИТИИ НАЧАЛЬНОЙ ЗОНЫ ПРЕДРАЗРУШЕНИЯ В УГЛОВОЙ ТОЧКЕ ГРАНИЦЫ РАЗДЕЛА УПРУГИХ СРЕД

Рассмотрена симметричная задача о расчете начальной зоны предразрушения в угловой точке границы раздела изотропных упругих сред. Кусочно-однородное изотропное тело с границей раздела сред в форме сторон угла составлено из различных упругих частей, соединенных тонким упругим слоем. Начальная зона предразрушения моделируется линиями разрыва нормального смещения, которые расположены на границе раздела сред. Точное решение соответствующей задачи линейной теории упругости построено методом Винера — Хопфа. На основе этого решения определена длина зоны предразрушения.

Ключевые слова: зона предразрушения, угловая точка, граница раздела сред, линия разрыва смещения, метод Винера — Хопфа.

The symmetric problem on the calculation of initial prefraction zone at the corner point of interface of isotropic elastic media is considered. The piece-homogeneous isotropic body with the interface in the form of angle sides is composed of different elastic parts. These parts are connected by the thin elastic layer. The initial prefraction zone is modeled by the lines of rupture of normal displacement, which are located at the interface. The exact solution of corresponding problem of linear theory of elasticity is constructed by the Wiener — Hopf method. Basing on this solution, the prefraction zone length is determined. **Key words:** prefraction zone, corner point, interface, displacement rupture line, Wiener — Hopf method.

Розглянуто симетричну задачу про розрахунок початкової зони передруйнування у кутовій точці межі поділу ізотропних пружних середовищ. Кусково-однорідне ізотропне тіло з межею поділу середовищ у формі сторін кута складене з різних пружних частин, що з'єднані тонким пружним шаром. Початкова зона передруйнування моделюється лініями розриву нормального переміщення, які розташовані на межі поділу середовищ. Точний розв'язок відповідної задачі лінійної теорії пружності побудовано методом Вінера — Хопфа. На основі цього розв'язку визначено довжину зони передруйнування.

Ключові слова: зона передруйнування, кутова точка, межа поділу середовищ, лінія розриву переміщення, метод Вінера — Хопфа.

Введение. При решении плоских задач о расчетах узких зон предразрушения вблизи концов трещин и других угловых точек в однородных и кусочно-однородных телах широко используются модели с линиями разрыва смещения [1, 3—5, 7—9, 12, 16]. Так, в упругопластических задачах механики разрушения в условиях плоской деформации пластическая зона предразрушения моделируется двумя боковыми линиями разрыва касательного смещения (линиями

скольжения) [8, 12]. Если тело является упругим, то зона предразрушения (зона ослабленных связей) вблизи конца трещины моделируется линией разрыва нормального смещения [5, 7]. Экспериментально, существование подобных зон ослабленных связей («трещин серебра») подтверждается в полимерах [2].

Для механики разрушения клеевых соединений значительный интерес представляют результаты расчетов зон предразрушения вблизи остrokонечных концентраторов напряжений в кусочно-однородном теле, составленном из различных частей, соединенных между собой тонким связующим слоем. Такой расчет для угловой точки границы раздела упругих сред в случае, когда материал связующего слоя (клей) является упругопластическим и пластическая зона предразрушения развивается вдоль этой границы проведен в [14].

Постановка задачи. В условиях плоской деформации в рамках симметричной задачи рассмотрим кусочно-однородное изотропное упругое тело с границей раздела сред в форме сторон угла, составленное из различных частей, соединенных между собой тонким связующим слоем, упругий материал которого является менее трещиностойким, чем материалы этих частей (охрупчившийся клей).

С ростом внешней нагрузки вблизи угловой точки границы раздела сред, представляющей собой остrokонечный концентратор напряжений, появляется и развивается узкая зона предразрушения (зона ослабленных связей), размер которой считается в значительной степени меньшим, чем размеры тела. Будем изучать лишь начальный этап развития зоны предразрушения.

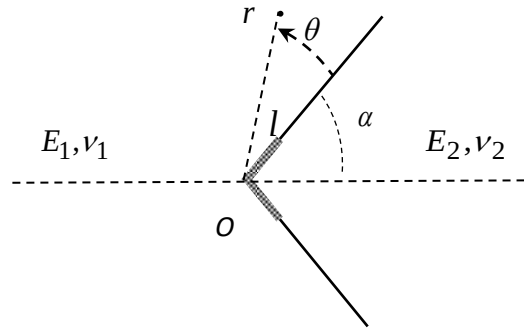
Предполагается, что в задаче теории упругости, которая соответствует тому этапу процесса деформирования, когда зона предразрушения еще не появилась, (задача А) на границе раздела сред вблизи угловой точки нормальные напряжения являются растягивающими (условие Т) (ограничение на параметры задачи, обеспечивающее выполнение этого условия, установлено ниже). Тогда начальная зона предразрушения будет представлять собой пару узких полосок, исходящих из угловой точки и расположенных на границе раздела сред.

Таким образом, имеет место начальный этап процесса расслаивания рассматриваемого кусочно-однородного тела вдоль границы раздела сред вблизи ее угловой точки.

Ставится задача определения длины зоны предразрушения.

Поскольку связующий материал является упругим, преимущественные деформации в зоне предразрушения развиваются по механизму отрыва. Поэтому полоску-зону будем моделировать линией разрыва нормального смещения, на которой нормальное напряжение равно заданной постоянной связующего материала σ (сопротивление отрыва) [7].

Учитывая малость зоны предразрушения, приходим к плоской статической симметричной задаче линейной теории упругости для кусочно-однородной изотропной плоскости с границей раздела сред в форме сторон угла, содержащей разрезы конечной длины, исходящие из угловой точки и расположенные на этой границе (рисунок). На бесконечности реализуется асимптотика, представляющая собой решение аналогичной задачи без разрезов (задача К), порождаемое единственным на интервале $]-1;0[$ корнем ее характеристического уравнения. Произвольная постоянная C , входящая в указанное решение, считается заданной. Она характеризует интенсивность внешнего поля и должна определяться из решения внешней задачи.



Граничные условия задачи о разрезах (рисунок) имеют следующий вид:

$$\theta = \pi - \alpha, \tau_{r\theta} = 0, u_\theta = 0; \theta = -\alpha, \tau_{r\theta} = 0, u_\theta = 0; \quad (1)$$

$$\theta = 0, \langle \sigma_\theta \rangle = \langle \tau_{r\theta} \rangle = 0, \langle u_r \rangle = 0;$$

$$\theta = 0, r < l, \sigma_\theta = \sigma; \theta = 0, r > l, \langle u_\theta \rangle = 0; \quad (2)$$

$$\theta = 0, r \rightarrow \infty, \sigma_\theta = Cgr^{\lambda_0} + o\left(\frac{1}{r}\right). \quad (3)$$

Здесь $-\alpha \leq \theta \leq \pi - \alpha$; $\langle a \rangle$ - скачок a ; λ_0 - единственный на интервале $]-1;0[$ корень уравнения

$$\Delta(-\lambda - 1) = 0, \quad \Delta(z) = \delta_0(z) + \delta_1(z)e + \delta_2(z)e^2,$$

$$\delta_0(z) = (\sin 2z\alpha + z \sin 2\alpha)[\mathfrak{x}_1 \sin 2z(\pi - \alpha) + z \sin 2\alpha],$$

$$\delta_1(z) = (1 + \mathfrak{x}_1)(1 + \mathfrak{x}_2) \sin^2 z\pi - (\sin 2z\alpha + z \sin 2\alpha)[\mathfrak{x}_1 \sin 2z(\pi - \alpha) + z \sin 2\alpha] - [\sin 2z(\pi - \alpha) - z \sin 2\alpha](\mathfrak{x}_2 \sin 2z\alpha - z \sin 2\alpha),$$

$$\delta_2(z) = [\sin 2z(\pi - \alpha) - z \sin 2\alpha](\mathfrak{x}_2 \sin 2z\alpha - z \sin 2\alpha),$$

$$e = \frac{1 + \nu_2}{1 + \nu_1} e_0, e_0 = \frac{E_1}{E_2}, \mathfrak{x}_{1,2} = 3 - 4\nu_{1,2},$$

(E_1, E_2 - модули Юнга; ν_1, ν_2 - коэффициенты Пуассона).

При $\alpha \in]0; \alpha_1[\cup]\pi/2; \alpha_2[$ функция $g(\alpha)$ положительна, при $\alpha \in]\alpha_1; \pi/2[\cup]\alpha_2; \pi[$ - отрицательна ($g(\alpha) = 0$ при $\alpha = 0, \alpha_1, \pi/2, \alpha_2, \pi$).

Если $Cg > 0$, то из общих положений о поведении напряжений вблизи угловых точек упругих тел следует, что в задаче А, $\sigma_\theta(r, 0) \rightarrow +\infty$ при $r \rightarrow 0$ и, поэтому, указанное выше условие Т будет выполнено.

Решение сформулированной задачи линейной теории упругости представляет собой сумму решений следующих двух задач. Первая отличается от нее тем, что вместо первого условия (2) имеем

$$\theta = 0, r < l, \sigma_\theta = \sigma - Cgr^{\lambda_0}, (4)$$

а на бесконечности напряжения затухают как $o(1/r)$. Вторая задача — задача К. Поскольку решение второй задачи известно, достаточно построить решение первой.

Для построения точного решения первой задачи будем использовать метод Винера—Хопфа в сочетании с аппаратом интегрального преобразования Меллина [6, 10, 13].

Уравнения Винера—Хопфа и его решение. Применяя преобразование Меллина к уравнениям равновесия, условию совместности деформаций, закону Гука, условиям (1) и учитывая второе условие (2) и условие (4), приходим к следующему функциональному уравнению Винера — Хопфа:

$$\Phi^+(p) + \frac{\sigma}{p+1} + \frac{\sigma_1}{p+\lambda_0+1} = \text{Actg} p \pi G(p) \Phi^-(p), (5)$$

$$\begin{aligned} G_1(p) &= [\mathfrak{x}_1 + (1 + \mathfrak{x}_1 \mathfrak{x}_2)e + \mathfrak{x}_2 e^2][a_0(p) + a_1(p)e] \sin p\pi, \\ G_2(p) &= [1 + \mathfrak{x}_1 + (1 + \mathfrak{x}_2)e][b_0(p) + b_1(p)e + b_2(p)e^2] \cos p\pi, \\ a_0(p) &= (1 + \mathfrak{x}_1)[\cos 2p(\pi - \alpha) + \cos 2\alpha](\sin 2p\alpha + p \sin 2\alpha), \\ a_1(p) &= (1 + \mathfrak{x}_2)(\cos 2p\alpha + \cos 2\alpha)[\sin 2p(\pi - \alpha) - p \sin 2\alpha], \\ b_0(p) &= (\sin 2p\alpha + p \sin 2\alpha)[\mathfrak{x}_1 \sin 2p(\pi - \alpha) + p \sin 2\alpha], \\ b_1(p) &= (1 + \mathfrak{x}_1)(1 + \mathfrak{x}_2) \sin^2 p\pi - (\sin 2p\alpha + p \sin 2\alpha)[\mathfrak{x}_1 \sin 2p(\pi - \alpha) + p \sin 2\alpha] - \\ &- [\sin 2p(\pi - \alpha) - p \sin 2\alpha](\mathfrak{x}_2 \sin 2p\alpha - p \sin 2\alpha), \\ b_2(p) &= [\sin 2p(\pi - \alpha) - p \sin 2\alpha](\mathfrak{x}_2 \sin 2p\alpha - p \sin 2\alpha), \quad \sigma_1 = -Cgl^{\lambda_0}, \\ \Phi^+(p) &= \int_1^\infty \sigma_\theta(\rho l, 0) \rho^p d\rho, \quad \Phi^-(p) = \frac{E_1}{4(1-\nu_1^2)} \int_0^1 \left\langle \frac{\partial u_\theta}{\partial r} \right\rangle_{\substack{r=\rho l \\ \theta=0}} \rho^p d\rho. \end{aligned}$$

Здесь $-\varepsilon_1 < \text{Re } p < \varepsilon_2$, $\varepsilon_{1,2}$ — достаточно малые положительные числа.

Решение уравнения (5) имеет вид

$$\begin{aligned} \Phi^+(p) &= K^+(p) G^+(p) \left\{ \frac{\sigma}{p+1} \left[\frac{1}{K^+(-1)G^+(-1)} - \frac{1}{K^+(p)G^+(p)} \right] + \right. \\ &+ \left. \frac{\sigma_1}{p+\lambda_0+1} \left[\frac{1}{K^+(-\lambda_0-1)G^+(-\lambda_0-1)} - \frac{1}{K^+(p)G^+(p)} \right] \right\} (\text{Re } p < 0), \\ \Phi^-(p) &= \frac{pG^-(p)}{AK^-(p)} \left[\frac{\sigma}{(p+1)K^+(-1)G^+(-1)} + \frac{\sigma_1}{(p+\lambda_0+1)K^+(-\lambda_0-1)G^+(-\lambda_0-1)} \right] (\text{Re } p > 0). \\ G(p) &= \frac{G_1(p)}{G_2(p)} (\text{Re } p = 0), \quad \exp \left[\frac{1}{2\pi i} \int_{-i\infty}^{i\infty} \frac{\ln G(z)}{z-p} dz \right] = \begin{cases} G^+(p), & \text{Re } p < 0, \\ G^-(p), & \text{Re } p > 0, \end{cases} \\ p \text{ctg} p\pi &= K^+(p)K^-(p), \quad K^\pm(p) = \frac{\Gamma(1 \mp p)}{\Gamma(1/2 \mp p)} \quad (\Gamma(z) - \text{гамма-функция}). \end{aligned}$$

С помощью (6), можна получить выражения для меллиновских трансформант напряжений и применяя к ним формулы обращения Меллина, определить напряжения.

Определение длины зоны предразрушения. Согласно (6) получаем формулу для коэффициента интенсивности напряжений в конце разреза

$$k_I = \frac{2\sqrt{2}(\alpha_1 + e)}{1 + \alpha_1 + (1 + \alpha_2)e} \sqrt{l} \left[\frac{g\Gamma(\lambda_0 + 3/2)}{\Gamma(\lambda_0 + 2)G^+(-\lambda_0 - 1)} Cl^{\lambda_0} - \frac{\sqrt{\pi}}{2G^+(-1)} \sigma \right]. \quad (7)$$

Длина зоны предразрушения определяется из условия ограниченности напряжений вблизи конца линии разрыва нормального смещения, т. е. из условия равенства нулю коэффициента k_I .

Приравнявая к нулю правую часть (7), получаем формулу, служащую для определения длины $2l$ зоны предразрушения:

$$l = L \left(\frac{|C|}{\sigma} \right)^{-1/\lambda_0}, \quad L = \left[\frac{2|g|\Gamma(\lambda_0 + 3/2)G^+(-1)}{\sqrt{\pi} \Gamma(\lambda_0 + 2)G^+(-\lambda_0 - 1)} \right]^{-1/\lambda_0}. \quad (8)$$

Выводы. Формула (8) устанавливает закон развития начальной зоны предразрушения вблизи рассматриваемой угловой точки. Из результатов анализа формулы (8) следует, что с ростом модуля параметра нагружения C длина зоны предразрушения возрастает по степенному закону. С ростом постоянной связующего материала σ длина зоны предразрушения уменьшается. Если $(|C|/\sigma)^{-1/\lambda_0}$ слабо изменяется с изменением α и e_0 , то на каждом из интервалов $]0; \alpha_1[$, $]\alpha_1; \pi/2[$, $]\pi/2; \alpha_2[$, $]\alpha_2; \pi[$ длина зоны предразрушения сначала увеличивается, а затем уменьшается. Чем больше отличаются друг от друга материалы, тем меньше соответствующий менее жесткому материалу угол, при котором длина зоны предразрушения будет наибольшей, и тем большей будет эта длина.

Литература

1. Дундурс Дж. Обзор и перспектива исследования межфазной трещины / Дж. Дундурс, М. Комниноу // Механика композитных материалов. — 1979. — № 3. — С. 387 — 396.
2. Каминский А.А. Анализ закономерностей докритического стабильного роста трещин в полимерных материалах на основе моделей мезомеханики разрушения. Теория — эксперимент / А.А. Каминский // Прикл. механика. — 2004. — 40, № 8. — С. 3 — 25.
3. Каминский А.А. О начальном развитии зоны предразрушения вблизи конца трещины, выходящей на границу раздела различных сред / А.А. Каминский, М.В. Дудик, Л.А. Кипнис // Прикл. механика. — 2004. — 40, № 2. — С. 74 — 82.
4. Каминский А.А. О модели зоны предразрушения в конце трещины, выходящей на негладкую границу раздела упругих сред / А.А. Каминский, Л.А. Кипнис, В.А. Колмакова // Прикл. механика. — 2008. — 44, № 10. — С. 13 — 22.
5. Лобода В.В. Определение зон предразрушения у края трещины между двумя упругими ортотропными телами / В.В. Лобода, А.Е. Шевелева // Прикл. механика. — 2003. — 39, № 5. — С. 76 — 82.
6. Нобл Б. Применение метода Винера—Хопфа для решения дифференциальных уравнений в частных производных / Б. Нобл. — М.: Изд-во иностр. лит., 1962. — 279 с.
7. Панасюк В.В. Предельное равновесие хрупких тел с трещинами / В.В. Панасюк. — К.: Наук. думка, 1968. — 246 с.

8. Саврук М.П. Распространение полос скольжения у вершины краевой трещины при плоской деформации / М.П. Саврук, А.М. Данилович // Прикл. механика. — 1994. — 30, № 1. — С. 56 — 61.
9. Симонов И.В. Трещина на границе раздела в однородном поле напряжений // Механика композитных материалов / И.В. Симонов. — 1985. — № 6. — С. 969 — 976.
10. Уфлянд Я.С. Интегральные преобразования в задачах теории упругости / Я.С. Уфлянд. — Л. : Наука, 1967. — 402 с.
11. Черепанов Г.П. Механика хрупкого разрушения / Г.П. Черепанов. — М. : Наука, 1974. — 640 с.
12. Черепанов Г.П. Пластические линии разрыва в конце трещины // Прикл. математика и механика / Г.П. Черепанов. — 1976. — 40, № 4. — С. 720 — 728.
13. Kaminsky A.A. On stability of the equilibrium of a Cottrell crack / A.A. Kaminsky, L.A. Kipnis, G.A. Khazin // Int. Appl. Mech. — 2010. — 46, № 2. — P. 130 — 138.
14. Kipnis L.A., Polischuk T.V. Analysis of the plastic zone at the corner point of interface / L.A. Kipnis, T.V. Polischuk // Int. Appl. Mech. — 2009. — 45, № 2. — P. 159 — 168.
15. Leblond J.B., Frelat J. Crack kinking from an interface crack with initial contact between the crack lips // Europ. J. Mech. A / Solids. — 2001. — 20. — P. 937 — 951.

А.С. СТЕБЛІЙ,

студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КАРТОГРАФІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ТУРИЗМІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розповсюдження будь-якої картографічної інформації, в тому числі туристичного призначення раніше стримувалося можливостями видавництва. З появою мережі Інтернет створення та розповсюдження такого роду інформації набуло бурхливого розвитку та продовжує розвиватися. Людству потрібно знати останні новини про розташування, кількість, стан, об'єктів туристичного напрямку. А якщо ця інформація має територіальну складову то вона повинна відображатися у вигляді електронних карт. Інтерактивна карта по своїй суті допомагає користувачеві не тільки відповісти на традиційні запитання, такі як: що?, де?, як далеко? А й, в режимі реального часу, встановити кількісні, або якісні характеристики об'єкту що розглядається. Відомо, що більшу кількість інформації людина отримує візуально. Тому розробники зробили можливість перегляду за допомогою інтерактивної карти фотографії та зображення, які можуть бути «прикріплені» до цієї карти та допомагають скласти більш точне уявлення про неї.

Сьогодні, в епоху потужного розвитку інформаційних технологій, все актуальним і доречним є використання новітніх технічних досягнень у різних галузях. Інтерактивна карта — електронний картографічний твір нового покоління. Це картографічний продукт туристичного призначення який забезпечує мобільність в потрібні моменти в різних куточках світу. [1, с. 56-59]

В інтерактивній карті представляється картографічна інформація, зміст якої викладений пошарово з можливістю маніпулювання різними шарами тематичної інформації та незначного редагування змісту.

Вона є наочним інформаційним засобом, який шляхом поєднання різних форм сприйняття допомагає туристу у плануванні, підготовці та проходженню маршрутів. З її допомогою користувач легко опрацює необхідний об'єм інформації. Турист, знаючи протяжність свого маршруту, матиме змогу порівняти окремі об'єкти, установи, заклади які надають потрібні йому послуги для вибору одного чи декількох об'єктів для відвідування.

Потреба постійного оновлення туристичних карт виникає через інтенсивний розвиток туризму — дані про туристичну інфраструктуру і об'єкти архітектурної спадщини застаріли, або з'явились багато нових послуг туристичного призначення. [2, с. 148-151]

Бурхливий розвиток туризму на території України, зокрема в українських Карпатах, викликав значний вплив туристів, яких потрібно забезпечити туристичними картами для орієнтування на місцевості та ознайомлення з історією краю, а також для відпочинку та оздоровлення.

Періодичне оновлення туристичних карт забезпечує відповідність даних на місцевості та зручність пересування туристів. Дані, які передаються на туристичну карту, мають відповідати дійсності на місцевості — в такому випадку туристу буде значно простіше у виборі оздоровчо-лікувального закладу чи курорту, а також добре провести час у ботанічному саду чи заповіднику. Для відображення інформації про розташування визначних пам'яток чи наявності готелів на території області створюють серії туристичних карт. Зменшити навантаження на карту і спростити її сприйняття та читаність можна створивши різні за призначенням карти — з тим чи іншим рівнем деталізації.

Інтерактивна карта Львівської області туристичного призначення ознайомить туриста із історією місцевості, архітектурних, археологічних, культових споруд, допоможе у плануванні маршруту та виборі місця оздоровлення, відпочинку. Орієнтуватись на місцевості і пересуватись допоможуть зображені на карті шляхи сполучення. Зміст карти та його повнота забезпечують потреби туриста для ознайомлення із об'єктами які зображені на карті. Оформлення карти та її дизайн забезпечують простоту користування та можливості вибору потрібної інформації на опрацювання. [3, с. 112]

Література

1. Остроух В.І. Комп'ютерні уроки з географії — новий комплекс методичних проблем // Картографія та вища школа: Зб. Наук. Праць. — Вінниця: Державна картографічна фабрика, 2004. — Вип.9. — С. 56-59.
2. Новицька Л.В. Шкільна географія та комп'ютерні технології: плідний тандем в освіті // Проблеми безперервної географічної освіти: Зб. Наук. Праць. — К.: ІПТ, 2007. — Вип. 7. — С. 148-151.
3. Руденко В.П. Географія природно - ресурсного потенціалу України Підручник: У з - х. ч - К.,1999 р.- 112 с.

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА

<i>Н.В. Ліснічук,</i> МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	3
--	---

Розділ 2 ГУМАНІТАРНІ НАУКИ ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. КУЛЬТОРОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

<i>Ю.І. Дем'янчук,</i> КЛАСИФІКАЦІЯ КОРПУСУ ТЕКСТІВ ВІДПОВІДНО ДО ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИХ ТА СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ОЗНАК.....	8
<i>І.А. Іванюк,</i> ВПЛИВ ІМПЕРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У ХІХ СТ. НА МОНАСТИРСЬКІ БІБЛІОТЕКИ.....	9
<i>М.В. Козуч,</i> МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КОЛЕДЖІ.....	14
<i>Ю.І. Коцур,</i> МУЗИКА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ.....	18
<i>М.П. Лук'янченко,</i> СИМВОЛІЧНИЙ РЕАЛІЗМ ПОВІСТІ «ПАДІННЯ» АЛЬБЕРА КАМЮ.....	21
<i>М.В. Несправа,</i> ЕТИЧНА ПРИРОДА ЗЛА В ФІЛОСОФІЇ ПОСТМОДЕРНУ.....	26
<i>Ю.М. Різник,</i> СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОШТОВИХ ТА ПОШТОВО-ТЕЛЕГРАФНИХ УСТАНОВ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ІМПЕРСЬКОГО ПЕРІОДУ.....	31
<i>А.Л. Старунова,</i> ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ТА ЇЇ ТЕРИТОРІАЛЬНО-НАРОДНИХ ДІАЛЕКТІВ.....	35

Розділ 3
СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ
ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

<i>А.А. Согорін,</i> РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ТРАНСЛЮВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ.....	38
<i>Л.І. Хабірова,</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ЯК ФОРМИ ПРОЯВУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНЯ.....	40
<i>О.З. Ярошко,</i> ТРИАДА «ЛЮДИНА – СУСПІЛЬСТВО – ДЕРЖАВА» У ТЕХНІЧНІЙ ЦАРИНІ УКРАЇНСЬКОЇ МІЖНАРОДНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ.....	45

Розділ 4
УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

<i>А.О. Андрієнко,</i> ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОМ У ОРГАНІЗАЦІЇ З МЕТОЮ НАЛАГОДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	47
<i>О.М. Лозовський, Н.С. Дубова,</i> МОТИВАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПЕРСОНАЛУ.....	51
<i>Н.І. Обушна,</i> МОДЕЛЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	56

Розділ 5
ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

<i>Н.В. Бабяк,</i> ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	61
--	----

Розділ 6
БІОЛОГІЯ

<i>Л.А. Сергєєва, В.Д. Федина, О.І. Глєбова,</i> АДАПТАЦІЙНА ВІДПОВІДЬ РОСЛИН НА ХІМІЧНЕ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ПРОМИСЛОВИХ РАЙОНІВ МІСТА.....	65
--	----

Розділ 7
ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

<i>В.В. Ігнатишин, М.Б. Ігнатишин, А.В. Ігнатишин, В.В. Ігнатишин (мол.)</i> АСТРОФІЗИЧНІ АСПЕКТИ СЕЙСМОТЕКТОНІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ЗАКАРПАТТІ.....	70
<i>Т.В. Полищук, О.В. Гнатюк, О.В. Сушкевич,</i> О РАЗВИТИИ НАЧАЛЬНОЙ ЗОНЫ ПРЕДРАЗРУШЕНИЯ В УГЛОВОЙ ТОЧКЕ ГРАНИЦЫ РАЗДЕЛА УПРУГИХ СРЕД.....	77
<i>А.С. Стеблій,</i> КАРТОГРАФІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ТУРИЗМІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	82

Підписано до друку 28.08.2016. Формат 60x84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Literatypa». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 5,12.
Зам. № 2808-1. Тираж 100 прим. Ціна договірна. Виходить змішаними мовами.

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
м. Запоріжжя, пр. Леніна, 109, моб. 38 (050) 961-66-67

Інститут освітньої та молодіжної політики. Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com.ua

**Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40**